

HENRICH ALTOV

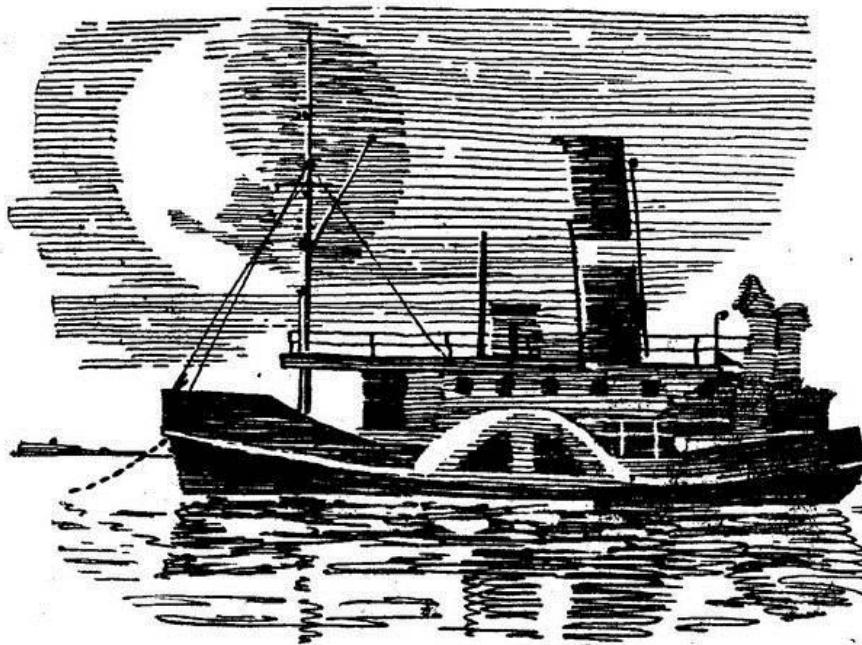
ОВРАГИ УЧІРУ

<http://argo-unf.at.ua/>

OBPALIUVUČÝJ ROZUM

*Chiba velyčnyj i sylnyj toj, u koho velyč i syla,
Jakščo slabkych do veršyn svojich pidniaty jomu nesyla?
Rabindranat Tagor*

Ja pryjichav u ce prymorške mistečko, otrymavšy telegramu Prokšyna. Buv kineč žovtnia. Z moria duv chlodnyj viter, ščo hostro pach vodorostiamy.

— Doktor žyve na «Škvali», — skazav meni holova miškrady. — Adže my staly mistom bez roku tyždeň. Robitnycé selyšče — oś ščo my take. A «Škval» — ce staryj paroplav miscevoji liniji. Ta oś z vikna vydno... Ni, ni, ce rybaľski šchuny. Trochy dali, kraj myska, paroplav z vysokym dymarem. Skoro porižuť na metal, vin svoje vidslužyv. — Holova nespodivano rozsmijavsia. — Do nas jakoś artysty zavitaly, to Andrij Illič jich tudy ne pustyv. Pryhrozyv, ščo pidnime piratškyj prapor i vyjde v more...

— A kudy dyvyťsia radianška vlada? — zapytav ja.

— Radianška vlada vrachovuje, ščo v selyšči šče nemaje likarni, — vidkazav holova. — Nu, a Prokšyn klasnyj likar. Ja b jomu ne lyše staryj paroplav — ščo zavhodno viddav by.

Na berezi, pidstavyvšy nejaskravomu sonciu opukli čorni dnyšča, ležaly schoži na tiuleniv čovny. Viter nakočuvav na haľku časti, zli chvyli. Vony tiahnulysia do čovnív i vidstupaly, zalyšajúcy na kaminni ščiľnu šypliaču pinu.

«Škval» stojav bilia staroho derevjanoho pirsu. Prokšyna ja znajšov u kajut-kompaniji. Vin zoseredženo vystukuvav ščoś na drukárskij mašynci.

— Nu oś, same včasno, — zradiv vin. — Moja vidpustka zakinčujeťsia, my rozpočnemo siohodni ž... Chočete vyprobuvaty na sobi?

* * *

Spočatku ce bula zvyčajna žurnalistška ideja. Vona vynykla pivtora roky tomu, v Kaluzi, kudy ja pryjichav za zavdanniam redakciji. Buv juvilejnyj mityng bilia

pamjatnyka Ciölkovskomu, ja zapysuvav te, ščo hovoryly promovci. Ideja — u svojemu pervoziannomu vyhliadi — zapysana tut-taky, u bloknoti, miž dvoma promovamy: «Pamjatnyk — brošury — sučasnyj Ciölkovskyj». Ce označaje: a ščo, jakby svoho času Ciölkovskyj mav sotu častku koštiv, vytračenych na cej pamjatnyk i na cej mityng?

Ja pryhadav brošury, jaki vydavav Ciölkovskyj. Zaraz vony bibliografična ridkisť; malo chto bačyv ci toneńki, nadrukovaní na siromu paperi knyzky z poznačkoju «Vydania i vlasnist' avtora». Ciölkovskyj vypuskav jich krychitnymy tyražamy — za svij rachunok. I oś ja podumav: adže j zaraz deš praciujuť liudy, ščo prokladajuť taki ž novi (i tomu šče ne vyznani) šliachy v nauci! Pryjde čas, cym liudiam viddaduť naležne. Ale naskilky važlyviše dla nych otrymaty siohodni choča b deščyciu majbutnioho vyznania...

Ja počav pošuky. Kolyś ja dokladniše rozopovim pro ce: sered velykoji kiłkosti prožekteriv ne tak prosto bulo vidšukaty liudej, čyji ideji napyše na svojich znamenach nauka XXI stolittia. Lyše čerez pivroku, ta j to cilkem vypadkovo, ja zustriv liudynu, jaka rozrobila ščoś pryncypovo nove. Teper u mojemu spysku devjať prizvyšč, «Čudova devjatka».

Ja vvažav, ščo dovedeťsia vstupaty v bij: kohoś zachyščaty, ščoś probiyaty. Ničoho podibnoho. Visim čolovik, movby zmovyvšýs tverdyly: «Ranuvato, poky ne treba...» I lyše devjatyj, Prokšyn, rišuče skazav: «Ščo ž, kynemosia v bij. Pislia doslidu».

Prokšyn — sudnovyj likar. Pry peršij zustriči ja podumav, ščo epigrafom (jakščo dovedeťsia pysaty pro Prokšyna) možna bude vziaty taki riadky z «Dzerkala moriv» Džozefa Konrada: «Pospišaju dodaty, ščo vin volodiv šče j inšoju jakistiu, neobchidnoju spravžniomu moriakovi, — absoliutnoju upevnenistiu u sobi. Bida lyše v tomu, ščo cijeju jakistiu vin buv nadilenyj u zahrozlyvomu stupeni». Take perše vražennia: ne te ščob nevirne, ale poverchneve. Tak, Prokšyn micno vpevnenyj u sobi. Vin liubyť kazaty: «Jak vidomo, ja ne pomyliajusia». Vsia rič, prote, v tomu, zvidky beret'sia upevnenist'.

— Zvyčajna genijaľna ideja, — skazav Prokšyn, koly ja poprosyv pojasnyty, nad čym vin pracuje. — Vižmemo durnia. Naturaľnoho durnia. Spodivajusia, vam dovodylosia zustričaty takoho durnia?.. Duže dobre. Otož, vižmemo riadovoho durnia i vvažaty-memo, ščo vin dorivniuje nuliu na škali rozumovoho rozvytku. Sta gradusam na tij samij škali chaj vidpovidaje rozumovyj riveň Ejnštejna. Škala, zvyčajno, vidnosna. Možna opuskatysia nyžče nulia i pidnimatysia vyšče sta gradusiv. Otož, ja choču zapytaty: jaka za cijeju škalou «rozumova temperatura» liudstva? Vy rozumijete — vsioho liudstva. V seredniomu. Nu?

Pytannia bulo ne z lehkych, ja promovčav.

— Budemo optymistamy, — prodovžuval Prokšyn. — Prote i pry najmohutnišomu optymizmi važko nazvaty cyfru 80 čy 60. Oś vy, napryklad, skilky u vas gradusiv?

Ja vidpoviv, ščo trydciať šišť z polovynoju. Za Cel'sijem.

Prokšyn schvalno usmichnuvšia:

— Vykrutylysia. A zahalom, vy blyžki do istyny. Za najoptymistyčnišoju ocinkoju serednia temperatura liudstva ne vyšča vid trydciaty šesty z polovynoju. Za mojeju škalou.

Tut ja skazav, ščo na te je bezlič serjoznych prycyn — istoričnych i sociälnych. Za danymi UNESCO, pivtora miļjardy liudej holodujuť. Čy možna zvynuvatyty jich u tomu, ščo vony vidstajuť u rozumovomu rozvytku?

— Ja ne zvynuvačuju, — neterpliače zaperečyv Prokšyn. — Ja prosto konstatuju fakty. Po-perše, «serednia rozumova temperatura» nevysoka. Po-druhe, vona pidnima-jeťsia povoli. Duže povoli.

— Taki rozmovy absoluutno marni, jakščo nemaje čitkoji terminologiji. Ščo take rozum? Ščo označaje — staty rozumnišym?

— Oce dilovyj pidchid! — zradiv Prokšyn.

Rozmova vidbuvalasia v tallinnskom portu. Prokšyn pospišav, často pohliadav na

hodynnyk. Ale ja vže zrozumiv, ščo zahaľni mirkuvannia pro «rozumovu temperaturu» liudstva povjazani z čymoś konkretnym.

Magnitofon ja uvimknuv ne vidrazu. Inodi ce može vse zipsuvaty: liudyna počynaje hovoryty derevjanym holosom, zbyvajeťsia, ekaje i mekaje.

Strička magnitofona

«— Davajte domovymosia tak. Rozum zaležyť vid bahatich čynnykiv. Ale je ščoś obovjazkove, holovne. Ce — znannia. Obsiah znań. Zaraz vy zaperečte, ščo možna buty znajučym durnem. Možna. Buvaje i zvorotne: liudyna nepyšmenna, ale rozumna. Ščo ž, ce vyniatok iz pravyl. A my hovorymo pro vse liudstvo. Tut možlyvyj lyše statystycznej pidchid; potribno myslity pravylamy, a ne vyniatkamy z nych.

Otož, znannia. Ujaviť sobi, ščo vši znannia svitu možna praktično myttievo vklasty u holovy vsich liudej. Usi znannia svitu... Hotovy zaholovok, ha?

Nevihlastvo — oś grunt, na jakomu roste durist. Holodne nevhlastvo rabiv. Syte nevhlastvo miščan. Zlobne nevhlastvo fašystiv. I oś my znyščujemo grunt, za jakýj čipliajeťsia korinnia durosti...

Dajte, bud' laska, mikrofon, ja trymatymu sam. Vas cia procedura javno vidvoli kaje. A ja choču, ščob vy zrozumily. Otže, ščo trapyťsia, jakščo vši znannia svitu stanuť nadbanniam kožnoji liudyny na Zemli?

Vsi znannia — duže nevyznačeno. Zhoden. Skažimo tak: znannia v objemi trydcity-soroka vyščych osvit. U riznych pojednaniach.

Pevna rič, liudyna z takou načynkoju šče ne zastrachovana vid holodu, chvorob, straždań. Ale u nej bude imunitet proty nuďhy, nerobstva, pyjactva. Znannia — mov uran: koly jich objem biľsyj vid krytyčnoji velyčyny, počynajętsia ščoś na kštalt lanciu-hovoju reakciji. Spokij, točniše — zastij, prosto nemožlyvyj.

Pivtora miljardy liudej holodujut... Vy vykorystaly syľnyj dokaz, ce vkarbuvalosia v pamjat. Ale chiba holod ne vyklykanyj — kineć kincem — nyžkym rivnem osvity?

— Poklademo, vse navpaky: riveń osvity zaležyť vid dobrobutu krajiny.

— Ce schože na zjasuvannia pytannia, čy vynykla perša kurka z peršoho jajcia čy, navpaky, perše jajce bulo znesene peršoju kurkoju... U zvyčajnych umovach osvita zaležyť vid dobrobutu krajiny, a dobrobut — vid znań. Začarovane kolo. Ščob choč u jakijś miri rozčaruvaty joho, potribni desiatky rokiv. Naši zasoby i metody navčannia majuť vražajuče malyj koeficijent korysnoji diji.

Vy rozumijete, jaka bezhluzdist? Je znannia i je holovy. Ale nemaje efektyvných zasobiv, ščo dozvolyly b za korotkyj termin vklasty vši znannia u vši holovy...

Hipnopedija? Ta vy prosto genij! Vy skromnyčaly, koly kazaly pro trydciat šisť z polovynoju gradusiv. Zaraz vy schopyly sut' spravy: potribni pryncypovo novi zasoby navčannia. Hipnopedija... Ščo ž, ce choroša rič. Ale istotni zminy v zahaľnoliudskych masštabach vymahajuť zasobiv, u tysiači raziv produktyvníšych vid hipnopediji. Syľnišych, nadijkenišych i, holovne, produktyvníšych. Začekajte do oseni...»

Uvečeri v napivtemnij kajut-kompaniji my pyly čaj z masyvnych pyvnych kuchliv. Ja zapytav Prokšyna, čomu vin ne proviv prystojnoho osvitlennia. Vin znyzav plečyma:

— Nudno pańkatysia z provodkoju. Tut znajšovsia akumulator, joho vystačaje na tyždeň, potim možna zariadyty v garaži. Oś i kuchli: vidšukav u bufeti — i harazd. Dribnyci žyttia. Dumaty treba pro inše.

Važko zrozumity, koly Prokšyn hovoryť serjozno. V usiakomu razi, nechtuvannia dribnyciamy žyttia na zavažaje Prokšynu vyhliadaty pidtiahnuto, naviť frantuvato. Vin reteľno poholenyj, kitel i štany akuratno vyprasuvani.

— Vam tut spodobajętsia, — skazav Prokšyn. — Znajete, ja z dytynstva mrijav choča b tyždeň požty oś tak — na staromu korabli. Vony dyvovyžni, ci stari korabli. Adže stari mašyny zazvyčaj ne vyklykajuť žodnych vidčuttiv, chiba ščo žalist. A korabli... Ja vyris bilia moria, budynok stojav kraj naberežnoji, prosto navproty mojich

vikon buv prýčal z takymy oš starymy korabliamy. Ja brav knyhy i jšov tudy, najčastiše na kolisnyj buxyr «Hnom». Bilia vchodu na prýčal bula prýbyta doška z napysom: «Siuda ny chodyť». Ale storož, ščo vično moročyvsia z vudkoju i chrobakamy, dyvyvsia na mene z cilkovytoju bajdužistiu. Ja ležav na palubi «Hnama», na hariačych, šorstkych doškach, čytav, dumav abo prosto dyvyvsia v more... Z odnoho boku buv port, halaslyvyj, dymnyj. Z druhoho — buľvar z ošatnymy alejamy, schodamy, kvitnkyamy. A «Hnom», poskrypujúcy lopatiamy kolis, stojav kraj obšarpanoho prýčalu, i nikomu do nioho ne bulo dila, nicho ne bačyv, jakyj vin harnyj. Vin spravdi buv harnyj. Morški buxyry z hrebnymy kolesamy davno ne budujuť, vy ne sudiť z čerevatych ričkovych buxyriv. U «Hnama» buv vydovženyj korpus z vysokym zihnutym forštevnem, čudova architektura nadbudov (tut usia rič u proporcijach) i šyrokyj, nachylenyj nazad dymar... Odnoho razu voseny ja povernuvsia zi školy i pobačyv, ščo «Hnama» nemaje. Joho povely na zlam, uchytrylysia zatopyty v jakychoś sta metrach vid bereha i pokynuly. Tam bulo nehlyboko: majže vsia rubka, dymar, šcohla zalyšlysia nad vodoju. Z buľvaru vse bulo vydno. Vtim, nicho ne zvertav uvahy na zatonulyj korabeľ, a meni chotilosia revty vid obrazy, ja vperše vtratyv druha... Uvečeri u mene zjavylasia odna dumka, ja zrozumiv, ščo slid zrobyty. Čerez čotyry dni, vnoči, pocupyvšy u storoža-rybolova jalyk, ja pidplyv do «Hnama». Ja poravsia hodyn zo dvi, vymok, vymastyvsia, obder doloni, ale prylaštuav u dymari vidro iz zalytym mazutom drantiam ta pryladnav zapaliuvač z linzoju. Najbiľše moroky bulo z cym zapaliuvačem. Joho potribno bulo vstanovyty duže točno, ščob sonce opivdni zapalylo korobku, nabytu vidlamany my sirnykovymy holovkamy... Dva dni bula pochmura pohoda, ja bojavsia, jak by moja pirotechnika ne vidvoložylasia. Sonce zjavylasia lyše na tretij deň, u nediliu. Buľvar buv poven narodu, ja sydiv kraj moria i čekav. Zapaliuvač spraciuvav trochy pizniše, ja vže počav pobojuvatysia, ščo rozrachunky nevirni. Spočatku nad truboju pidniavsia lehkyj bilyj dymok, vidtak dym stav čornym i povalyv, povalyv... Publika kynulasia dyvytysia. Kartyna dyvovyzna: korabeľ pid vodoju, ale z dymaria šparý hustýj čornýj dym. A tut šče chvyli: nabihajuť na rubku, na dymar — povna iliuzija ruchu. Spočatku liudy šumily, smijalysia, a potim jakoś stychly i dovho ne rozchodylysia... — Proksyn rozsmijavšia. — Ehe ž, kartyna bula mohutnia! Škoda, ja ne zdohadavšia todi pidniaty prapor na šcohli...

* * *

Žurnalistovi časom važče, niž pyšmennykovi. Žurnalist ne može vyhadaty heroja, ne može nadilyty joho za svojim bažanniam tymy čy inšymy jakostiamy. Dovodytśia rozhaduvaty realnych liudej, a ceoj jak neprosto!

U kožnij spravi je svoji maleńki chytrešci. Žurnalistškyj expres-analiz polehšyťsia, jakšco vy sprobujete ujavyty, kym bula b liudyna, ščo cikavyť vas, v inšu epochu — za jakychoś nespodivanych obstavyn. Ja podumky prymiriaju do Proksyna riznyj odiah. Kamzol alchimika? Inodi v očach Proksyna spalachuje dytiače zachoplennia: oš zmišajemo zaraz ce z tym, harneńko nahrijemo, i... Jak že cikavo znaty, ščo z cioho vyjde! Ale u Proksyna nemaje zovnišnioji solidnosti, organično vlastyvoji alchimikam, osoblyvo sučasnym. Todi ščoś take piratške? Speršu ja prkydaju: a jakšco zakryty odne oko Proksyna čornoju povjazkoju? Tak. Teper liuľku v zuby i... Ni, znova ničoho ne vychodyť. Nu harazd, poky moje zavdannia — perevirity aparát Proksyna.

Aparat dosyť hromizdkyj. Centralnyj post — ščoś na kštalt trioch abo čotyrioch vyvernutych navyvorit i zhromadžených odyn na odnoho televizoriv. ZP — zapamjato-vujujúcyj prystrij — šafa z magnitnymy barabanamy. Narešti, biorezonator, schožej na zaborolo lycárskoho šoloma. Siohodni — lyše experyment. Ale kolyś ZP i spravdi vmiščatyme vsi znannia svitu. Zadum Proksyna v tomu, ščob «uklasty» v holovu liudyny znannia, mynajučy proces čytannia.

Sučasni zapamjatovujući prystroji možuť — pry objemi v dekiľka kubičnych decymetriev — nakopyčty informaciju v miljardy dvíkovych odynyć. Ščob «vydaty» kožnu taku odynyciu, ZP dostatnio tysiačnoji častky mikrosekundy. A oko zahajne. Šliach informaciji po zorovomu kanalu poviazanyj z podvijnym peretvorenniam energiji. Svitlova energija zobražennia peretvorujeťsia sitkivkoju oka v biöchimičnu. Vidtak zdjissnijeťsia šče odyn perechid: biöchimična energija peretvorujeťsia na elektryčnu energiju biöstrumiv, ščo jduť zorovym nervom u mozok.

— Kyňte zapysuvaty, — poradyv Prokšyn. — Treba zrozumity. Todi ce zapamjatajetſia nazavždy. Dyiťsia, jaka vychodyť mechanika. Vy čytajete knyhu. Pohliad upav na cyfru čy literu. Na sitkivci vynyklo zobražennia. Prote u volokna zorovoho nerva jde ne same zobražennia. U volokna jde strum. Kožníj literi, kožníj cyfri, vzahali kožnomu zobraženniu na sitkivci vidpovidaje svoja serija elektryčnych impulſiv. Sens mojej ideji v tomu, ščob podavaty v zorovyj nerv «hotovi» strumy. Chaj liudyna čytaje, ne dyvliačyś u knyhu. Oko «rozžovuje» zobražennia duže povoli, i my pidjednujemosia do mozku bezposerednio čerez zorovyj nerv z joho sta trydciaťma miljonomu volokon. Tiame? Kožne volokno — mov okremej drit. Možna vesty peredaču zi švydkistiu, na jaku zdatni najkrašči ZP. Pytannia je?

Pytannia buly, i Prokšyn pojasnyv — u zahaľnych rysach — budovu svoho aparatu. Ale ce vže čysta technika. Važlyvo inše. Zaraz ja vdiahnu «zaborolo», i vsi znannia, zapysani na magnitnych barabanach ZP, protiahom dekiľkoch sekund «vlizuť» meni v holovu. Jak ne dyvno, okrim cioho bezhluzdoho «vlizuť», nemaje inšoho slova dlia poznačenia procesu perenesennia znań iz zaliznogo jaščyka ZP do holovy.

Strička magnitofona

«— Dlia peršoho experymentu šachy najzručniši. My prokrutymo ciu šarmanku kiľka raziv, i svit otrymaje dvoch novych grosmejsteriv. Utim, čy ne vvesty zvannia grosmejsterissymusa?.. «Dva grosmejsterissymusy» — čudový zaholovok dlia vašoho reportažu.

— Čy tiľky znannia robliať liudynu grosmejsterom?

— A ščo ž išče? Znannia i dosvid. Chočete šykarnu cytatu z Laskera? U vašij žurnalistškij spravi cytaty — velyka rič. Posluchajte, ščo kazav svoho času Lasker: «Hravciv, jakym majster može z uspichom davaty ferzia napered, isnujiť miljony; hravciv, ščo perestupyly cej stupiń, možna narachuvaty, pevno, ne biľše čverti miljona, a takých, jakym majster ničoho ne može daty napered, navriad čy nabereteſia biľše dvoch-trioch tysiač... Ujavymo sobi teper, ščo jakyjś majster, ozbrojenyj znanniam svojeji spravy, choče navčyty hraty v šachy jakohoś chlopacia, ščo ne znaje cijeji hry, i dovesty joho do klasu tych dvoch-trioch tysiač hravciv, jaki vže ničoho ne otrymujuť napered. Skilky času znadobyťsia na ce?» Nu, tut ide rozrachunok: stilky-to času na vyvčennia endšpiliv, stilky-to — na debiuty, i tak dali. Vsioho dvisti hodyn. «Vytratyvšy dvisti hodyn, chlopeć, naviť jakščo vin ne volodije šachovym talantom, maje zrobyty taki uspichy v hri, ščo zajme misce sered cych dvoch-trioch tysiač». Zverniť uvahu: dvisti hodyn i majster u jakosti včytelia. A v mojij mašyni zibrana vsia šachova premudrist' svitu. Informacija, vidpovidna sotniams tysiač hodyn....»

Ja ležav u svojej temnij kajuti, prysluchajučyś do nevyraznogo šumu. Ja vtomyvsia za deň, meni kortilo spaty, ale, peresyliujučy son, ja vsluchuvavšia u cej šum. I raptom ja zrozumiv: tak hude morška mušlia, jakščo pidnesty jiji do vucha. Staryj korabel húdiv, nenače morška mušlia.

Ja zasnuv z dumkoju pro ridkisnyj uspich: taki dni buvajuť ne často, ale vony prynosiť v žyttia čarivni vidhomony kazok.

Vranci Prokšyna ne vyjavilosia v kajut-kompaniji. Na stoli, pid termosom, ležala zapyska: «Pišov do chvorych. Snidajte, ne čekajte. U termosi kakao, rešta — na stoli. Šachy — v tumbočci».

Mabuť, ce smišno, ale ja z ranku prysluchavia, spodivajučýs ulovyty v sobi choč jakuś zminu pislia experymentu. Mene bentežyla skorospišniš toho, ščo vidbulosia. Nadto vže švydkoplynnym buv experyment.

Prokšyn natiahnuv sobi na holovu «zaborolo» i prosydiv tak chvylyny pivtory. Vid-tak nastala moja čerha. «Zaborolo» boliače stysnulo skroni. «Počaly», — skomanduvav Prokšyn, i ja pobačyv merechtlyve matove svitlo. Oči buly ščiľno prykryti nyžnim ščyt-kom «zaborola», ale svitlo ja bačyv. Mabuť, ce jedyna nezvyčajna detaľ experymentu. Svitlo nejaskrave, mjake. Take svitlo (lyše slabše) možna pobačyty, jakščo poterty za-pliuščeni oči.

— Ščo vdiješ, — skazav Prokšyn, — ekzotyky v cij proceduri spravdi zamalo. Ale same v ciomu syla! Miž namy kažučy, vy prodyvylisia holovne. Ne dovelosia peretynaty zorovyj nerv, ščob pidjednatysia do mozku. Tiamyte? Sama ideja zjavylasia u mene šče v instytuti. Pevna rič, u vyhliadi zavdannia, ne biľše. Rokiv šisť tomu ja znajšov i vyri-šennia. Točniše — toj variänt vyrišennia, jakyj vymahav chirurgičnogo vtručannia. Liu-dyni dovelosia b na jakyjš čas (a možlyvo, i nazavždy) staty slipoju. Oś vona, ekzotyka! U neobmeženij kiľkosti. A zaraz nemaje ekzotyky: pidjednalsia do zorovoho nerva, a oči cili...

Prokšyn z joho schylnistiu do zovnišnich efektiv i sam trochy žalkuje, ščo vse tak prosto. Koly ja skazav jomu pro ce, vin oholosyv, ščo isnuje zakon zberežennia solidnosti:

— V tij čy inšij miri solidnišť vlastyva kožnij liudyni. I vona nikudy ne može podi-tysia. Skilky jiji vidbude v zovnišnij povedinci, stílky prybude u spravach. I navpaky.

...Na palubi bulo mokro i nezatyšno. U iržavych kaliužach, ščo zdryhalysia vid vitru, plavaly schoži na rybjaču lusku šmatočky vidluščenoji farby. Lyše zaraz ja po-bačyv, naskilky staryj korabel.

Ja povernuvsia do kajut-kompaniji, uziav šachy.

Dobre pamjataju: figury ležaly poriad z doškoju, ja jich mašynaľno perebyrav.

Potim poklav na došku oboch ferziv. Navmannia. Ščo robyty dali, ja ne znav. My-nulo, pevno, kiľka chvylyn, poky zjavylasia prosta dumka: ne možna ž bez koroliv! Znovu-taky navmannia, ne dyvliačyś, ja poklav biloho korolia.

I raptom ja cikom vyrazno pobačyv, kudy slid poklasty čornočnoho korolia.

Možlyvo, dijalo samonavijuvannia. Možlyvo, vsia rič u symetriji, jaku stvoriuvaly figury, ščo vže stožaly na došci. Ne znam.

Ja poklav čornočnoho korolia i vidrazu vidčuv ščoś znajome v roztašuvanni figur. Ce bulo nepryjemno: sam toho ne bažajučy, ja sylkuvavšia ščoś pryhadaty. Peresunuv bi-loho korolia. Povernuvi joho na misce. Vid-tak peresunuv biloho ferzia... i nastala jasnistiš. Vona pryjšla raptovo, bez žodnoji napruhy. Prosto ja teper znam, ščo treba poklasty šče odnu figuru — biloho slona. I ja znam, kudy poklasty slona. Bili majuť počaty i vyhraty, ce takož samo soboju malosia na uvazi. Vtim, ni, ne malosia na uvazi, a zhaduvalosia.

Ja posunuv ferzia. Šach čornomu korolevi. I tut-taky pobačyv: tak ne možna. Šče včora dlia mene ce buv by jedynyj očevydnyj chid. Siohodni ja rozumiv: ni, tak ne možna, napadaty treba slonom.

...Ja dovho sydiv bilia došky, namahajučýs opanuvaty hariačkove zbudžennia, ščo ochopylo mene.

Ščo, vlasne, trapylosia?

Ja zvyk stavytysia do idej «čudovojo devjatky», jak do čohoś abstraktnoho. Ci ideji maly zbutysia v dalekomu majbutniomu. I raptom odna ideja zdijsnysliašia zaraz...

Tak, ce trapylosia zaraz. Zi mnoju.

Ja majže ne vmiv hraty v šachy. Lyboń, naviť tretiorozriadnyk mih daty meni napered ferzia. I oś znenačka zjavylasia zdatnišť rozumity, ščo vidbuvaťešia na šachiv-nyci.

Mozok — dyvovyžna mašyna. Treba lyše zabezpečyty jiji vdostał paľnym... Čy ne pro ce Prokšyn kazav naperedodni?

Strička magnitofona

«— Jakeś afrykanške plemja vyroblialo horščyky z hlyny, ščo mistyla uran. Z pokolinnia v pokolinnia lipyly horščyky. Čerez ruky cych liudej projšla taka kiľkisť uranu, ščo energiji — jakby jiji vdalosia vydilyty — vystačilo b na elektryfikaciju polovyny afrykanškoho kontynentu. Ale plemja bačylo v hlyni lyše zvyčajnu hlynu... Majže tak my vykorystovujemo svij mozok. Na rivni liplennia horščykv. A koly chtoś praciuje jak slid, my vražajemosia: ach, dyvítsia, ach, genij... Stverdžuju: riveń, jaký my nazývajemo genijaľnym, — ce i je normalnyj riveń roboty liudskoho mozku. Ni, ja ne tak skazav: ne je, a maje buty. Rozumijete?

— Rozumiju, ščo ž tut ne zrozumity. Ale sumnivajusia. Vychodyť, ščo nemaje prydžených zdibnostej... Ehe ž, ale jak buty z muzyčnymy zdibnostiamy? Abo z matematicnymy? Peredajuťsia vony po spadkovosti čy ni?

— Ni j šče raz ni! Pryrodženych zdibnostej ne isnuje. Po spadkovosti peredajuťsia lyše zadatky... Jak by vam naočniše pojasnyty... Oś. Narodylasia liudyna i otrymala oščadknyžku z pevnoju sumoju. Zadatok inodi trochy biľsyj, inodi trochy menšyj, ale ce lyše zadatok! Vidrazu ž počynajuť nadchodyty novi vnesky, i u vici pjaty-vošmy rokiv pervynna suma hubyťsia v novych vneskach. Dytyna, jaka mala spočatku desiať kopijok, može nabraty do vošmy rokiv sto karbovanciv. A vunderkind, ščo mav u peliuškach genetyčnu trojačku, može do tych samych vošmy rokiv dopovzty do červincia. Naviť u muzyci. Napryklad, Leont'jev experymentalno pokazav, ščo taka zdatnist', jak zvukovskyotnyj sluch, ne peredajeťsia genetyčno, a vychovujeťsia.

— Prypustymo. Ale čomu rozumovi zdibnosti ne peredajuťsia po spadkovosti?

— Ta prosto tomu, ščo vony porivniano molodi i organizm šče ne navčyvšia jich peredavaty. Vtim, tut je pikantna detaľ. Peredajuťsia osoblyvosti, jaki korysni v borotbi za isnuvannia. A rozumovi zdibnosti — v ciomu sensi palycia z dvoma kinciami. Vy ž čuly pro takyj tvir — «Lycho z rozumu»... U organizmu ne bulo osoblyvych prycyn na včytysia peredavaty vsiliaki tam poetryčni i matematicni zdibnosti. Tak ot: liudy otrymujut vid narodžennia pryblyzno odnakovi mizky. Kožna liudyna narodžujeťsia zi zdatnistiu nabuvaty zdibnostej. I, jakščo chtoś može staty genijem, značyť, v pryncypi genijaľnisť dostupna vsim. Čomu ž vona take ridkisne javyšče? Z konvejera schodiat avtomobili. Kožen avtomobil maje, zvisno, svoji indyviduaľni osoblyvosti. Ale jakščo švydkisť danoho typu mašyny pivtorasta kilometrov, to u vsich mašyn vona pryblyzno taka. U odnijeji na pjať kilometrov biľša, u inšojo na pjať menša, ale ce vže prypustymi vidchylennia. A z myslenniam... Mašyna, jaku my nazývajemo «mozok», vykorystovujeťsia nadzvyčajno dyvno. Z tysiači takych mašyn lyše odynyci rozvyyvajut projektu švydkisť. Rešta dosyť mliavo povzut... I ce vvažajeteťsia za normu! Vsia rič u tim, ščo avtomobili majut bahato benzynu. A mašyna, ščo imenujeťsia «mozok», lyše zridka maje vdostał chorošoho paľnoho. Ja kažu pro znannia. Zaprávte dostaňtioju kiľkistiu cieho paľnoho bud-jakyj mozok, i vin dasť projektu švydkisť. Trochy biľšu, trochy menšu — ale bilia hranyčnoji meži!..»

Chymerna ce štuka — projavlennia znań, «vkladenych» u holovu aparatom Proksyna. Zdajeťsia, ja znajšov vdale slovo: projavlennia. Spravdi, ce duže schože na postupove vykyknennia fotozobražennia. Potencijno isnujuče u fotoemulſiji zobražennia šče prychovane, nevydyyme, i potriben projavnyk, ščob zrobyty joho javnym. Tak i z projavlenniam znań.

Jakaś častyna znań zhaduvalasia — proces dyvovyžnyj i časom nelehkyj. A inodi ja sam prjimat vrišennia. Tak, dobre pamjataju, ščo sam prjšov do vysnovku: ne možna jty ferzem. Ujavyv sobi vidpovidnyj chid čornych, pobačyv podaľšyj rozvytok hry i zrozumiv, ščo treba chodyty slonom. I lyše potim, zrobyvšy cej chid, podumav: zvisno, pozycija maje buty takou, ce ž etiud Trojíckoho! Oś najkrašcyj chid čornych. Teper šach ferzem. Čornyj korol pospišaje do svoho ferzia. Pizno! Bili žertvujut slona. Šach čornomu

korolevi i vyhraš.

Ja nijak ne mih osvojitysia z dumkoju, ščo naspravdi čomuś navčyvnia. V holovi ne bulo žodnych «šachovych dumok». I vse-taky ja šcojno vyrišyv etiud Trojičkoho, pro jaký dosi naviť ne čuv.

Uže čerez deň, koly značna častyna šachovoju premudrosti «projavylasia», ja zvyk do «efektu vchodu» (terminologija Prokšyna). Teper ja «vidčuvuju» svoji šachovi znannia. Vony «vidčuvajuťsia» točnisińko tak, jak i inši znannia, oderžani zvyčnymy šliachamy.

I lyše zridka serce zavmyraje vid radisnogo zdyvvuvannia. Tak bulo v dytynstvi, koly, navčyvšy plavaty, ja vperše zaplyv daleko v more...

Prokšyn zjavyvnia bez čverti druha — mokryj, holodnyj, veselyj — i z poroha spytav:

— Zitnemosia? Odnu partiju, ha? Potim obid i znovu do večora šachy. Jak program, hodyťsia?

Programa hodyłasia, ale, sivšy za šachovu došku, my zabuly pro čas. Hra prochodyla v strimkomu tempi. Stroho kažučy, spočatku my naviť ne hraly. My prosto zhaduvaly partiji. Rozihruvavšia debiut, i duže skoro odyn z nas pryahaduvav, ščo podibna pozycja vže bula pry zustriči takych-to šachistiv na takomu-to turniri.

* * *

Strička magnitofona

«...— Vy zapysujete?

— Tak. A ščo, koly ja požertvuju pišaka?

— Naviščo?

— Poklyk duši... Stryvajte, ta ž tak bulo v četverti partiji Ejve — Boholiubov!..

— Ehe ž. Neveningen, dvadciat vošmyj rik. U cij pozycji čorni požertvuvaly pišaka.

Oś vin, vaš poklyk duši! Znannia. Vrešti-rešt lyše znannia!

— A vse-taky naviščo ja povynen viddavaty pišaka?

— Vidkryvajuťsia liniji...

— Ejve mih oholosyty šach konem, ale zrobiv inšyj chid...

— Tak, oberežnišyj. Slonom.

— Ščo ž, perevirymo....»

Z kožnoju hodynoju my hraly vse upevneniše i samostijniše. Počaly častiše pomičaty prorachunky, prypuščeni kymoś v analogičnej pozycji. Šukaly i znachodyly sylniši prodovžennia. Hra zbahačuvalasia dumkamy i vidčuttiamy, počynala prynosyty estetyčnu nasolodu.

Ščo ja zazvyčaj vidčuvav, hrajučy v šachy?

Dosadu — jakščo ne pomityv chorošoho chodu. Strach — jakščo prypuskačia pomylky i suprotyvnyk mih jiji vykorystaty. Radisť — jakščo suprotyvnyk «progavyv» figuru. I šče nuďhu, nesterpne očikuvannia, poky suprotyvnyk zrobiv chid i možna bude znova počaty dumaty... Ubohi vidčuttia! Ja skydavšia na slipcia, ščo sydyť pered scenou, na jakij vystupajuť inozemni artysty. Slipeć ne bačyť artystiv, ta do toho ž vony hovoriať čužoju movoju, z jakoi vin znaje lyše kiľka desiatkiv sliv... I raptom oči nabuvajú zdatnistť bačyty kožen ruch artystiv, kožen jich žest. Raptom zi sceny počynaje lunaty ridna mova, napovniujuťsia sensom intonacji j pauzy...

O vošmij večory my poobidaly: konservy, chlodne moloko i šče ščoś.

My pospišaly. Nas čekala nedohrana partija.

Zaraz ja ne možu pryahadaty, koly počalasia «ničyjna smuha».

Ja ne vidrazu zrozumiv, ščo označajuť use častiši ničyji. Zdavalosia, ničyji zakonomirni: my hrajemo, obhovorujemo pozyciji, bačymo možlyvi pomylky (i, prydno, jich ne robymo), vybyrajemo najbiľš sylni chody — i z jakojiś myti partija jde do ničyjeji.

Prokšyn peršym pomityv «ničyjnu smuhu» i zaproponuvav hraty movčky. My švydko rozihraly try partiji. Try ničyjich.

— Ot ščo, — skazav Prokšyn, — davajte-no šče razok. Bez zvuku. I zapysuvaty-memo dumky: motyvuvannia chodiv i tomu podibne. Počaly!

Chvylyn čerez sorok, koly partija zakinčylasia myrnoju ničyjeju, my porivniali dva riady zapysiv. Vražennia bulo pryholomšlyve. Slova rizni, ale dumky, sudžennia, vys-novky — vse povnistiu zbihalosia!

— Vražajuče, — skazav Prokšyn. — Pamjatajete, ščo ja vam kazav? Genijaľnist' maje buty normoju. Na šachach ce osoblyvo dobre vydno. My perestaly robyty pomylky. Vy rozumijete, ščo ce označaje? My zrobymo vsich šachovymy mudreciamy... i šachy prypyňaťsia. Jednym rezultatom vidteper i nazavždy stane ničyja. Vaš reportaž možna nazvaty «Zahybel šachiv». Nepohano zvučiť, ha?

Ja zapytav:

— Čomu lyše šachiv?

Strička magnitofona

«— Zrozumijte, Andriju Illiču, prostu rič. Isnuje ščoś podibne do piramidy. Ščo vyš-čyj riveň, to menša kílkisť liudej, ščo vmiujuť hraty na ciomu rivni. Bilia osnovy piramidy sotni miljonov liudej. A veršyna — kíľka desiatkiv grosmejsteriv. I oś teper piramida lamajeťsia. Vsi buduť majže na odnomu rivni.

— Nu to j ščo? Nu, ne bude šachiv. Podumaješ! Šachy zahynuť v imja nauky, jak hyne piddoslidnyj sobaka. Liudstvo perežyve ciu vtratu.

— Svit, lyboń, stav by trišky bidnišym bez šachiv. Ale ne v odnych šachach sprava. «Piramidnyj» pryncyp pobudovy vzahali vlastyvyj mystectvu. Bud'-jakomu joho vydú.

— Napryklad, baletu?.. Oś de pomylka! Prypustymo, vši liudy, korystujučyś našym sposobom, pročytajuť use napysane pro balet. Chiba ce pereškodyť jim nasolodžuvatysisa baletom? Ja vže zrozumiv logiku vašych mirkuvań. Tak, usi vydy mystectva «pira-midni». Ale my vkladajemo u holovy lyše znannia. U šachach znannia dorivniuje čy majže dorivniuje vmissiu. A v baleti, naukovo kažučy, potribno šče j umity tanciuvaty.

— Harazd, baletu ničoho ne zahrožuje. A jak z poeziemu?..»

Prokšyn rozklav šachovi figury. Ce bula pozycija pislia dvadciat devjatohu chodu bilych u partiji Reti — Aliochin.

— Vpiznajete?

— Tak. Zihraty za Reti?

— Prohrajete.

— Podyvymosia.

U 1925 roci Reti prohrav. Ale my za desiať chvylyn pryjšly do ničyjeji, choča Prokšyn zihrav, mabuť, sylniše vid Aliochina.

Strička magnitofona

«— A vse-taky, Andriju Illiču, jak z poeziemu? Davajte rozberemosia... Piv na tre-tiu. Vy ne chočete spaty?

— Ni. Ščo ž, uklasty v holovu «vse pro poeziju» možna. A oś čy peretvoryť ce liudynu na genijaľnoho poeta, važko skazaty.

— Zaraz sperečajuťsia: čy zmože mašyna pysaty choroši virši, jakščo v jiji pamjati bude veš dosvid poeziji. Allach z neju, z mašynoju. Ale vže liudyna, majučy v holovi «vse pro poeziju», napevno zmože... Osoblyvo u tomu vypadku, koly v holovu «vkladeni» pivtora abo dva desiatky riznych znań.

— Važlyvi ne lyše znannia, ale j pohliady, počuttia. Uminnia bačyty i čuty svit. U serce povynen stukaty popil Klaasa...

— Harazd. Chaj ne vši stanuť genijaľnymy poetamy. Ale virohidnist' pojavy genijiv rizko zbiľšyťsia. Z cym-bo vy zhodni? Bude, skažimo, miljon genijaľnych poetiv. Chiba malo? Miljon genijaľnych poetiv, sotni miljonov genijaľnych šachistiv. Piramida abo ruj-

nujeťcia cikom, bez ostači, abo osidaje, spliuščujeťsia. Praktyčno osoblyvoji riznyci nemaje. Naš experiment zmodeliuval teplovu smerť Vsesvit... Alchimiky, jakby vony prydumaly sposib otrymannia zolota, prosto znecinyly b cej metal. A tut zneciniujuťsia rozum, talant, genij... Prypustymo, aparát daje ne znannia, a krasu. Natysnuv knopku i myttievo stav takym, jak chočeš. Spravžnia krasa ridkisna, jiji duže malo. Pryhadajmo choča b Trojanšku vijnu, ščo počalasia čerez Jelenu.

— Abo čerez nastaču rozumu...

— Nu, čerez mudreciv šče nicho ne vojuvav.

— Ja ž kažu: ne vystačalo rozumu.

— Harazd, kolyś my speciälno pohovorymo pro prycyny Trojanškoji vijny. Zaraz važlyve inše. Prypustymo, stvoreno «generator krasa». Ujavliajete, ščo trapyťsia? Čerez dejakyj čas krasa stane normoju. Vsi buduť na odne oblyččia. Točniše — zjavyťsia typova krasa. Pjatsot mil'joniv absolutno točnych kopij kinoaktrysy N. Trysta mil'joniv dvijnykiv aktora M. I tak dali. Krasa prosto perestane pomicatysia, perestane prynosyty radist.

— Vychodyť, ščo ja vidriadženyj bezposednio satanoju. Nadzvyčajnyj i povnovažnyj posol pekla, ščo prybuval zavdanniam zrujnuvaty velykyj pryncyp piramidy... Nevže vy ne rozumijete, ščo ovolodinnia rozumovoju energijeju — nemynučyj etap u rozvýtku liudstva? Lyboń, i spravdi ne rozumijete. Ja vže z cym zustričavšia. Mohutnia konceptcia «majže takych samych»: liudy i v majbutniomu zalyšaťsia «majže takymy samymy», lyše trochy kraščomy. Te same sonečko, ale bez pliam... Filosofija chimčystky. Jmovirno, pitekantropy zneprytomnily b, jakby jim skazaly, ščo možna zrujnuvaty velyku pyramidu fizyčnoji syly liudyny. «Dozvoľte!» — zakryčaly b pitekantropy...

— Vony ž zneprytomnily. Jak vony možuť zakryčať?

— Ne pryskipujtesia. Vony zakryčaly b pislia neprytomnosti. «Dozvoľte, — zakryčaly b pitekantropy, otiamyvšyś, — ščo ž ce vychodyť?! Zneciniujeťsia syla liudyny. Jak možna!» I — toroch novatora driučkom. Ščob, značyť, ne porušuvav pyramidu... Ja pytaju: ščo je revoliucija — sociálna, naukova, bud'-jaka, — jak ne rujnuvannia piramidy?

— Vidpovidaju: vy zmišaly vse v odnu kupu. Buvajuť i choroši piramidy. Napryklad, u poeziji, my pro ce vže hovoryly. Ščo ž do pitekantropiv... Piramidu fizyčnoji syly možna zaminyty piramidoju rozumu. A cym nakažete zaminyty piramidu rozumu — najostannišu zi vsich možlyvych piramid?

— Teper spravdi vse zmišano dokupy. Davajte povernemosia do bezperečnoho. Ja choču, ščob vy pobačyly holovne: liudy neodminno «vyvíňiať» (vy rozumijete, pro ščo ja kažu) rozumovu energiju. Revoliucija tut nemynuča. Jak u energetyci. Vy mirkujete — dobre ce bude čy pohano... Perš za vse — ce nemynuče! Perefrazovujučy Vołtera, možna skazaty: jakby mojeji mašyny ne bulo, jiji slid bulo b vyhadaty. Čy ne tak?

— Rozumova energija... Je meža rozvýtku energetyky na Zemli. Potužniſt energetičnych ustanovok ne možna bezmežno zbilšuvaty: perehrijeťsia atmosfera. Jakščo vši stanuť genijamy, takož bude spekotno, ehe ž?

— Z pohliadu pitekantropa, siohodni na Zemli nejmovirna rozumova speka. Suciálni tropiky... Do reči, chorošyj zaholovok: «Suciálni tropiky». Pidjde?

— Ni. Ale vse-taky: jak vy ujavliajete sobi suspil'stvo, ščo skladajeťsia z genijiv?

— Ce lyše dla nas vony buduť genijamy. A sobi vony zdavatymuťsia zvyčajnymy chlopciamy... Zvisno, jakščo hovoryty serjozno, rozum povynen nabuty pryncypovo iných vlastyvostej. Same u ciomu holovna osoblyvisť liudej majbutnioho. Rozumijete: absolutno novi jakosti rozumu. Važko pojasnyty, ja lyše namacuju ciu dumku... Prypustymo, matematyczne myslenia. Dajte sučasnemu matematykovi zavdannia — vin počne občysliuvaty, vykonujučy podumky čy na paperi pevni operacijsi. A možna ž vidčuty hotovu vidpovid'... Nu, oś vam analogija. Sumiš žovtotoho svitla i synioho spryjmajetsia jak zelene svitlo. My naviť ne dumajemo, ščo ce operacija dodavannia j dilennia. Dovžyna chvyli žovtotoho svitla čotyrysta visimdesiat milimikron. Synioho — pjatsot visimdesiat.

Dodaty i podilyty — pjatsot trydciať milimikron. Dovžyna chvyli zelenoho svitla. Mozok robyť ce myttievo: my prosto bačymo zelene svitlo. Bačymo hotovu vidpovid'... Intuicija, natchnennia, osiajannia — vsi ci atrybuty genijaľnosti vkryti gruntovnym tumanom. Ale Napoleon kazav: natchnennia — ce švydko zroblenyj rozrachunok. Rozumijete, rozrachunok, zroblenyj nastiľky švydko, ščo perestaje pomičatysia. Vydno lyše vidpovid', i my kažemo pro natchnennia, zdohadku... Pamjať v osnovnomu akumulator informaciji. A treba, ščob vona stala reaktorom. Znannia majuť sami soboju «stykuvatysia» v pamjati, pererobliatysia. Zaraz dovodyťsia prymušuvaty mozok praciuvaty. Treba, ščob vin praciuvav sam. Darujte za nenukovu analogiju: jak šlunok. U ciomu napriamku i jde evoliucija myslenia. Ale povilno, oj jak povilno...»

O četvertij hodyn nači Prokšyn oholosyv «perervu na charči». Prychopyvšy pečivo i kovbasu (iných charčiv ne vyjavylisia), my vyjšly na palubu.

Ostannimy dňami dolia javno baluje mene: my pobačyly svitne more.

Bulo duže temno. Čorne, bezzoriane nebo, čornýj bereh, ščo vhaduvavšia za poody-nokymy vohniamy. U mori ruchalysia biluvati smuhy. Spočatku vony buly led' pomitni; ja ne vidrazu zrozumiv, ščo ce svitlo moria. Vidtak, nemov za komandoju, smuhy počaly rozhoriatysia.

My perejšly na kormu i movčky stežyly za hroju svitla. Chvylyn pjatnadciať-dvadciat more svitylosia «v povnu sylu». Iskrysti hrebeni chvyľ išly do berehovojo liniji, teper uže vyrazno vydymoji. Chvyli nalitaly na kameni, vykrešujučy strumeni blakytnoho vohniu. Pryberežni skeli buly operezani suciľnoju vohnennoju krajkoju.

Skriž bulo ruchome svitlo: blukajući matovi smuhy, jaskravi blakytni pliamy, potoky bilych iskor... Prokšyn chotiv začerpnutu svitnu vodu, ja joho vidradiv. Jakýj sens rozhliadaty farby, ščo nymy napysana kartyna...

Z ťumom naletiv viter, more na myť zaiskrylosia, vidtak svitlo švydko poťmianilo, zhaslo.

Ne chotilosia jty z paluby. I ja rozpoviv Prokšynu pro odnu liudynu z «čudovojo devjatky».

Vykladač matematyky v technikumi, vže nemolodyj, duže spokijnyj i skromnyj, vin zachopliuvavšia naukoju tak, jak inši zachoplijuťsia kolekcioňuvanniam marok i sirnykovych etyketok. Jomu j na dumku ne spadalo opublikuvaty svoje vidkryttia. Ja ne vse zrozumiv u joho rozrachunkach, vony dlia mene duže skladni, ale suť spravy ne vyklykaje sumniviv.

U okeanach isnujuť tak zvani zvukovi kanaly. V rezultati chymernoho pojednania temperatury, solonosti i tysku utvoriujeťsia pryradna «peremovna truba» zavdovžky v tysiaci kilometrov. Zvuk ide po cij «trubi», majže ne zatuchajučy. Dostatnio, napryklad, pidirvaty kilogram tolu bilia Havajskych ostroviv, ščob počuty šum vybuchu na inšomu kinci zvukovoho kanalu — kraj berehiv Kaliforniji.

Vykladač matematyky prýjšov do vysnovku, ščo i v zemnij kori majuť buty podibni kanaly. Vynyklo pytannia: ščo trapýťsia, jakščo bilia vchodu v takyj kanal pidirvaty ne kilogram tolu, a tysiaci tonn syľnoji vybuchivky?

Pevna rič, isnuje riad obmežeń, ale inodi vybuch u punkti A označaje zemletrus u punkti B. Ociu-bo častynu rozrachunkiv ja zrozumiv. Chytrisť u tomu, ščo vychid energiji biľsyj vid vchodu: vybuch vyvíňniaje energiju zemnoji kory. Zvidsy možlyvist' zapobi-hannia zemletrusam, upravlinnia horotvorenniam, pryncypovo novyj sposob peredači energiji na vidstaň. Slovom, fundament šče ne isnujučojo nauky pro upravlinnia plane-toju. I vse ce vykladeno v škiľnomu zošyti, prozajično obhornutomu siruvatym paperom.

— Spodivajusia, ne zabaryťsia moral? — skazav Prokšyn. — V tomu sensi, ščo vybuch u punkti A inodi označaje zemletrus u punkti B. Čy ne tak?

Ja spytav, čomu vin ne pustiv na korabel najiždžych artystiv.

Prokšyn rozsmijavšia:

— A vy poslidovno zachyščajete mystectvo... Artystiv ja b pustyy. Ale ce buly chalturnyky. Rozumijete, čystokrovni chalturnyky. Jich tut nastupnoho dnia vzahali vypovadyly. Kulturneńko vyprovadyly: vsadovyly v avtobus, vybačylyisia... Typovyj prylad slabkoho rozpozvsiudžennia naukovych znań. Ščo zrobyly b liudy, spovneni vsijeju pre-mudristiu svitu? Vony pryhadalib, ščo mystectvo vymahaje žertv. Ciú tezu zazvyčaj nevirno tlumačať. Zverniť uvahu: vymahaje žertv, a ne samopožertvy. To čom by ne prynesty v žertvu chalturnykv? Harazd, smola ta pirja — ce varvarstvo. Vse-taky my žyvemo u vik chimiji. Ale jakščo uziaty klej BF i...

Vin zi smakom opysuje ciu proceduru. To ščo ž use-taky nosyly piraty?

— ...Ščo vy, jake ž tut piratstvo? I vzahali ja ale vynen. Ce vse tato i mama. Vony u mene žurnalisty. I podibno do vas postijno cyrkuliujuť u pošukach novoho. U nych prosto ne bulo času prystojno mene vychovaty. Vony ce rozumily i znajšly vychid. Doručyly mene susidovi, vidstavnomu fizykovi. Pryholomšlyva ideja! Ce buv stareznyj did; ja čytav jomu medyčnu encyklopediju, bihav po homeopatyčnych aptekach, varyv usili-ake zillia... Staryj lajav medycynu i Ejnštejna. Časom meni stavalo strašno. Vin chodyv kimnatoju — bosyj, košlatyj, — trias zdijniatymy dohory kulakamy i trubnym holosom biblijnogo proroka hromyv fizyku dvadciatoh storičcia. Stara fizyka, kryčav staryj, bula blyžka do stvorennia vykinčenoji kartyny svitu, ne slid bulo zbočuvaty z cioho šliachu, ne možna bulo zvodyty nevyznačenist u pryncyp... Vin hrizno zapytuvav: jakýj sens u vyvčenni pryrody, jakščo nova fizyka vvažaje cej proces neskinčennym? Ja ne mih vid-povisty, moväčav, i todi vin počynav sperečatysia z Petrom Mykolajovycem, dokoriav u čomuś Orestu Danylovycu i v dym lajav jakohoś Paška... Pizniše ja zrozumiv, ščo Petro Mykolajovyc — ce Lebediev, Orest Danylovyc — ce Chvoľson, a Paško — Pavlo Syhi-zmundovyc Erenfest... Liudyna choče znaty, ale pryroda neskinčenna, procesovi piznan-nia nemaje mež, ne možna raz i nazavždy zrozumity svit i poklasty krapku. Dlia nas ce prydno, a staryj perežyvav krach spodivań, jaki nauka žyvyla uprodovž tysiačolit. Vin ne chotiv, ne mih prymyrytysia z dumkoju, ščo svit nevyčerpnyj i zamist kožnoji vyriše-noji zahadky zavždy vnykatymuť desiať novych. Odnoho razu ja zapytav u homeo-patyčnij apteci, čy nemaje zasobu, ščob dumaty v sto abo v tysiaču raziv švydše... «Cha, ty ž chočeš zasib proty durosti! — zdyvuvavsia provizor. — Podumaj, chlopčyku, chto prýde kupuvaty zasib proty durosti? Oś tut, za prylavkom, ja ščodnia čuju skargy: zle z sercem, nyjuť sugloby, malo šlunkovoho soku... Liudyni ne vystačaje vsioho, i lyše na brak rozumu šče nicho ne skaržyvysia. Ni, chlopčyku, zasib proty durosti — ne komer-cija, a čyste rozorennia. Vižmy cukeročku. Duže smačna cukeročka...» Miž inšym, u mene zbrehlasia obhortka vid cijej cuckery. Ni, spravdi, ja ne vyhaduju. Chočete, po-kažu? I vy nazvete svij reportaž «Čyste rozorennia». Jak?

Ja podumav: a Prokšyn-bo i spravdi ne pirat. Ce Don-Kichot, ščo atakuje vitriak!

Nu zvyčajno, vin choče vidrazu vse vyrišty, vidrazu zrobyty vsich rozumnymy i ščaslyvymy. Mirkuvannia pro pryncypovo novi zasoby navčannia — ce tak, na pover-chni. A v hlybiny duši — spravžnie stovidsotkove donkichotstvo.

— U jakijś miri vy majete raciju, — bez smichu kaže Prokšyn. — Prynajmni, na try čverti. Ščo potribno dla donkichotstva? Potriben Sančo Pansa. Vin je. Potriben staryj i suchyj kiń — u nas je staryj korabeľ. Narešti, potriben vitriak... To vy i spravdi vvažajete ce vitriakom? — Teper vin hovoryť cílkom serjozno. — Nu, todi trymajtesia! Zaraz vid vašych pyramidnych dokaziv zalyšyťsia lyše dym...

Strička magnitofona

«— Vy kazaly pro teplovu smert' Vsesvitu. V tomu sensi, ščo za najavnosti odnoho rivnia nemaje ruchu. Ehe ž, tak. Prote lyše v zamknutij, skinčennij systemi. A piznannia — proces neskinčennyj. Tak, my zlamajemo pyramidu. Ale chiba ce kineć? Navpaky, počiatok novoho cyklu. Rozumijete? My vyvely vsich na grosmejsterškyj riveń. Vsi pid-nialysis do veršyny. I oś počynajetešsia sporudžennia novoji pyramidy. Osnova cijej novoji

piramidy bude na tomu rivni, de bula veršyna staroji piramidy. A nova veršyna pide za chmary. Zrozumilo? Potim my zlamajemo ciu novu piramidu. Pidnimemo vsich na riveň jiji veršyny — i počnemo buduvaty nastupnu piramidu. Dachu, steli nemaje!

Kolyś isnuvala piramida bahatstva, znatnosti, vlady. Ščob pobuduvaty sociálizm, treba bulo zlamaty ciu piramidu. Lenin kazav, ščo neobchidno kožnu kuchovarku návýty upravliaty deržavoju. Oś vam dumka, ščo pidryvaje piramidy! U toj čas vona zdavalasia značno fantastičnišoju, aniž tverdžennia, ščo kožen fizyk može myslyty na rivni Ejnštejna... Teper my vstupajemo v komunizm. Vstupajemo z piramidoju rozumovoju nerivnosti. Pry komunizmi piramida rozumovoju nerivnosti bude zrujnovana. «Vid kožnoho za zdibnostiamy, kožnomu za potrebamy». Ale chiba ne stane v majbutniomu najholovnišoju i šconajperšoju potreboju otrymaty biľše zdibnostej?

Ščo take potreba? Jiža, odiah, dach... Tysiači riznych rečej. Ale holovna rič — rozum. Ščo prynosyť biľše nasolody — chorošyj avtomobil čy chorošyj rozum?.. To čomu avtomobil — ce potreba, a rozum — ni?!

Stverďuju: rozvytok rozumu i zdibnostej — najvažlyviša potreba liudyny.

Počynajeťsia epocha novych piramid. Ne zastyhlych na tysiačolittia kamjanych hrobnyć, a žyvych piramid znannia. Vony rujnuvatymuťsia i vykykatymuť znovu — kožna na biľš vysokomu rivni...»

Vranci Andrij Illič proviv mene do avtobusnoji zupynky. My movčky jšly vužkymy vulyciamy uzdovž neskinčennych zelenych parkaniv.

Ja vtomyvsia, sperečatysia ne kortilo. Jak často buvaje, v superečci narodylasia ne istyna, a rozuminnia skladnosti problemy. Oś šachy. Vsi staly grosmejsteramy, i počalosia sporudžennia novoji piramidy... A ničyj? Ta ž u šachach prosto ne vdastia pobuduvaty novu piramidu! Tut je meža, i vse.

Vtim, isnujuť i skladniši pytannia. Jak zminiaťsia stosunky liudej, koly ne bude «rozumovoji piramidy»? Kudy spriamujeťsia kolosalna i švydko narostajuča lavyna rozumovoju energiju? Jakoju miroju buty rozumnišym označaje buty šcaslyvišym?

Ja podumav: Ejnštejnovi, ščo stvoryv novu piramidu, bulo ne lehše, aniž vidstavnomu fizykovi, pro jakoho kazav Prokšyn. Vzahali važka ce robota — buty homo sapiensom, liudynou rozumnoju...

— Zazdriu, — skazav Prokšyn. — Avtobus, litak — i Moskva. A meni čerez tyždeň naležyť zjavytysia na korabel. Za miscem služby. Ščo ž, zustrinemosia do novoho roku. Perevirymo svoji grosmejsterški možlyvosti... I kynemosia na šturm vitriaka. Do reči, tam, u magnitofoni, je dejaki mirkuvannia pro cej šturm. Poky vy holylysia, ja vyslovovyv riad cinnych dumok. U dorozi bude čas — posluchajte. Nu, šcaslyvo!..

Avtobus, važko popyrchujučy, dovho pidnimavsia krutoju hirškoju dorohoju. Ja dyvvysia vnyz — na volohi vid rosy čerepyčni dachy, na more, po jakomu rivnymy bilymy lanciuhamy jšly chvyli. Za ci dni ja tak i ne rozhlediv mistečka. Jednyj zapys u bloknoti: «Oblyčcia mistečka prychovane hustoju vualliu rozvišanyh na berezi rybaľskych merež». Nisenitnycia! Pry svitli jaskravoji dumky vse rešta dla mene prosto znykaje, nače zirký vdeň. Pevno, tomu ja i ne stav pyšmennykom.

Strička magnitofona

«— Do pytannia pro šturm Don-Kichotom vitriaka.

Bytvy, jaki vvažalsia za najbiľši, davno perestaly vplyvaty na istoriju. Oktaviän Avhust rozbyv flot Antonija pry Akciji; skilky rokiv vidčuvalysia rezultaty cijeji bytvy? Servantes vtrattyv ruku v boju pid Lepanto. Vy dobre pamjatajete, chto z kym tam byvsia i čym zakinčylasia bytva?..

A Don-Kichot i siohodni dopomahaje tym, chto šturmuje nemožlyve. U kožnij premozi je častka joho učasti. Praktyčna viddača vidčuvatymetšia šče dovhó...

Stverďuju: naskok Don-Kichota na vitriak — odna z najrezultatyvnišych bytv u istoriji liudstva...»

© HENYK Vitalij, pereklad z rosijškoji, 2009.

KLINIKÀ «SAPSAN»

U mojemu rozporiadženni try hodyny, naviť menše. Dvadciať chvylyn tomu Jurij Petrovyč Vitovskyj oholosyv: «Vyrišeno, počynajemo o desiatij». Ja zapytav, ščo robyty zaraz. Vin vidpoviv: «Vykladiť-no suť spravy na paperi. Osnovni fakty i dumky. Vse, ščo vy dumajete pro te, ščo maje vidbutysia. Zhodom cej zapys dopomože vam zrozumity sebe». VV, ščo neschvaľno pohliadav na Vitovskoho, dodav: «Po ideji lipše b ničoho ne pysaty. Ja pryjdu po vas čerez try hodyny. V usiakomu razi, unykajte liryky i pyšiť korotše. U nas šče kupa sprav».

Nespokij VV zrozumilij — u mene nemaje dublera. Jakščo ja peredumaju, experryment dovedetsia nadovho vidklasty. Ale VV chvyliujetsia marno: ja ne peredumaju. Ne te ščob meni vse bulo jasno. Radše navpaky. Taka vže ce kaverzna problema: ščo hlybše v neji vlezajesť, to bilše nevyrišenych pytań. Pevna oznaka, ščo potriben experryment.

Ščo ž, sprobuju — bez liryky i korotše — vyklasty «osnovni fakty i dumky».

Najosnovnišej fakt poliahaje v tomu, ščo tut, u klinici «Sapsan», provodytsia doslid z praktyčno neobmeženoho zbilšennia tryvalosti žyttia. Peršyj doslid na liudyni. Na meni.

Po suti, Vitovskyj, Panarin i jich spivrobitnyky davno vyrišly biölogičnu problemu bezsmertia. Naš experryment maje inšu, bilš daleku, metu. Vin povyňen projasnyty psychologicni (na dumku Vitovskoho) i sociälni (tak hadaje Panarin) naslidky bezsmertia.

Nelehko pojasnyty, jakym čynom ja, liudyna, daleka vid biölogiji, vyjavivsia učasnykom cieho experrymentu. Tut dva pytannia: čomu vybraly mene i čomu ja pohodyvsia. Na perše «čomu» možuť vidpovisty lyše Vitovskyj ta Panarin. A oś čomu ja pohodyvsia... Spravdi — čomu? Ja namahajusia pryahadaty, koly ce trapylosia, — i ne možu. Ne pamjataju. Spočatku bulo tverde «ni». Teper — tverde «tak».

Šče misiać tomu ja ne znav Vitovskoho i Panarina. Tobto znav zdaleku: viďtodi, jak vony otrymaly Nobelivsku premiju za roboty z biöchimiji zoru, jich znaje bahato chto.

Vitovskoho ja bačyv raziv zo dva-try, ne bilše. U naš čas, koly učeni namahajutsia buty schožomy na boxeriv abo vidroščujut dekoratyvni borody, Vitovskyj vyrizniavsia cilkom pryrodnoju inteligenčnistiu. Jmovirno, takym buv by Čechov, jakby dožyv do šistdesiaty (Vitovskomu pjatdesiat visim).

Volodymyr Volodymyrovyc Panarin v inšomu styli. Vin namahajetsia buty schožym na Vitovskoho, ale ce maskuvannia. Dobrodušno posmichajúcy, vin zjavliajeťsia na naradach, skromno vsidajetsia deš ostoroň i zahlybliujetsia v knyhu. Tak vin sydyť hodynamy, zridka pohliadajući na promovciv, a viďtak raptom lunaje joho hromovyj holos. Ce skydajeťsia na vybuch, i Panarina dosyť vdalo nazývajuť VV. Protiahom dekiloch chvylyn na audytoriju obrušujeťsia taka kílkisť rozumovojoj produkciji, jakoji vystačilo b na desiatok narad i konferencij. Same rozumovojoj produkciji, a ne prosto dumok. Veš fokus u tomu, ščo VV vydaje reteľno produmanu systemu novych i majže zavždy paradoxaľnych mirkovań. Po suti, ce hotova naukova robota — z čitkym maliunkom ruchu dumky, z vahomymy i perekonlyvymy faktamy, z jechydnym pidtextom i, holovne, z konkretnoju programoju doslidzeń.

Misiać tomu ja pobačyv VV u Charkovi na konferenciji z mašynnoho perekladu. Vlasne, z cieho vse i počalosia. Ja buv zdyyvovanyj, koly v perervi Panarin, vidmachujući vid žurnalistiv, ščo obstupyly joho, popriamuvač do mene. «Vašoho vystupu nemaje v programi, — skazav vin. — Davajte pobalakajemo».

My vyjšly v sad. Panarin vidšukav u viddalenij aleji viľnu lavku i pyľno rozzyrnuvnia. Ja pomityv, ščo vin chvyliujeťsia, i zapytav:

— Ščoś trapylosia?

— Tak, — vidkazav Panarin. — Tobto ni. Prosto vy teper sam. Bez dublera.

— Bez... čoho? — perepytav ja.

VV zi smakom rozhliadav mene. Do nioho povernulasia zvyčna upevnenist'.

Ja ne vidrazu zrozumiv Panarina, choča vin povtoryv pojasnennia šconajmenše tryči. Jmovirno, ce osoblyviš problemy bezsmertia. Vse duže prosto, poky mova jde vza-hali, i vse bezmirno uskladnijetešia, šcojno počynaješ «prvyjazuvaty» ciu problemu do sebe. Rozrobleno, skazav Panarin, sposib neobmeženoho prodovžennia žyttia. Dosi doslidys provodylysia na tvarynach («Beremo stareznoho psa i za dva tyžni peretvorujemo joho na cucenia»). Metodyka nadijno perevirena, žodnoho ryzyku nemaje. Potribno prechodyty do doslidiv na liudyni. Otrymano dozvil na peršyj takyj doslid. Spočatku — omolodžennia na desiať rokiv. Zvisno, vyprobuvač (Panarin skazav «vyprobuvač», a ne «piddoslidnyj») maje buty dobrovoľcem. Rik tomu vony — Vitovskij i Panarin — nami-tyly visim čolovik («Vidibraly molodych učenych. Zokrema — vas»). Ale z riznych prycyn sim kandydatur vidpaly.

— Čomu? — zapytav ja.

Panarin usmichnuvsia:

— Zakonne pytannia. Do vyprobuvača stavyťsia komplex vymoh. Molodist'. Zdrovja. Vidsutniš simji. Vam trydciat odyn?

Ja ne vstyh vidpovisty.

— Nu oś, trydciat odyn, — prodovžuvav Panarin. — A pislia doslidu bude dvadciat odyn. Ce mohlo b, lyboń, spantelyčty vašu družynu, jakby taka isnuvala. I ditok, jakby taki buly. Nam potribni syroty. Talanovyti syroty z pevnym stanovyščem u nauci. Iz stupeniamy. Hadajete, tak prosto znajty visim molodych talanovytych syrit iz stupeni-am? My znajšly. A potim zjasuvalosia, ščo u trioch syrit lyše vydymišť talantu. Miraž. Fu-fu! Oś tak. Dvoje iných syrit za cej čas perestaly buty syrotamy. Ščo vdiješ! Zate na reštu my rozrachovaly tverdo. Absolutni syroty. Svitli holovy. Doktory nauk. Ale ty-ždeň tomu odyn vidletiv praciuvaty kudyś do Afryky. A druhý učora malo ne skrutyv sobi vjazy na motohonkach i zaraz znachodyťsia v akuratnej hipsovij upakovci.

Ja vse šče ne rozumiv Panarina. Čomu vyprobuvač obovjazkovo maje buty molodym učenym? Čomu, narešti, cym vyprobuvačem maju buty ja?

— Prypustymo, — skazav Panarin, — doslid vidbuvsia. Vy staly molodšym na desiať rokiv. I pry ciomu zbrehly pamjať, znannia i zdibnosti. Vse, jak do doslidu. Vy b pohodylysia? Čudovo b pohodylysia! A zaraz prypustymo, ščo razom z desiaťma rokamy znykne i te, ščo bulo zavojovane. Nemaje trydciatyričnoho doktora nauk. Je dvadciatyričnyj student, jakomu znova dovedeťsia šukaty svoje misce v nauci. Ujavliajete?

Vin prodovžuvav:

— Nu, davajte spočatku. Oś try variänty. Peršyj: priame zbilšennia tryvalosti žyttia. Praktyčno ce označaje dovhу starist', tomu ščo zbilšennia pide holovnym čynom za rachunok cioho periödu. Ne roztiahuvaty ž dytynstvo na sotni rokiv. Pryrodne dovh-littia — same dovhа i badiora starist'. Typove ne te! Druhyj variänt: vična molodist'. Znovu pohano. Z rokamy liudy ne zavždy rozumnišajuť. Bovdur, napryklad, najčastiše zalyšajetešia bovdurom. Ujavliajete — vično badioryj bovdur, jakomu znosu nemaje... Zrozumilo, ne v samych bovdurach sprava. Koly liudyna sklalasia, dali jde holovnym čynom kiłkisnyj rozvytok. Najpevnišyj sposib rizko upoviňnyty progres — daty vsim vičnu molodist'. Vy ž znajete, jaka v nauci honytva za molodymy učenymy. Molodi — označaje novi. Jim lehko rozvorušty retelno vidšlifovani teoriji. Učenomu staršoho pokolinnia važko pity vid skladenych teorij: vin jich sam skladav, sam šlifuvav. Genij ne v rachunok. Jakščo chočete, suf genija v tomu, ščo vin može (i ne raz!) machnuty rukoju na vykonanu nym robotu i počaty z nulia. Tak ot: tretij variänt bezsmertia v tomu, ščob staty novoju liudynoju i počaty z samoho počatku.

Alejeju jšly liudy, i Panarin zamovk. A ja dumav, jak pojasnyty moju vidmovu. Meni chotilosia, ščob Panarin pravyľno mene zrozumiv. Ja praciuju nad udoskonalen-niam evrotroniv — logičnych mašyn, zdatnych vyrišuvaty vynachidnyčki zavdannia.

Chaj cia robota i ne tak značna, jak robota Vitovskoho i Panarina, ale vona potribna. Jakščo ja znyknu (naviť podumky akoś dyvno bulo vymovliaty ci slova), rozpadetśia cilyj kolektyv.

— Cilyj kolektyv? — perepytav Panarin, koly ja vyklav jomu svoji mirkuvannia. — Nu to j ščo? U vašomu kolektyvi sorok čolovik. Je kolektyv značno bilšyj — čotyry miljardy čolovik. Liudstvo.

Vin skosa podyvyvsia na mene i raptom prokazav zovsim inšym, duže spokijnym, tonom:

— Harazd. Ne chočete — ne treba. Ale vy, spodivajusia, možete pojichaty do Vitovskoho i povtoryty jomu svoju vidmovu?

Panarin chytryj, vin dobre znaje osoblyviſt' cijeji problemy: možna skazaty «ni» i šče sto raziv «ni» i vse odno ne perestaneš dumaty.

Desiať rokiv žyttia. «Te, ščo bulo zavojovane». Ja dobre zapamjatav ci slova. Tak, desiať rokiv moho žyttia — bezperervna i napružena bytva. Perš za vse bytva za znania. Ne možna prosuvatysia v novij oblasti, ne peremeliujučy podvijnu i potrijnu normu informaciji. Vidtak bytva za pravo praciuvaty nad svojeju temoju — jiji vvažaly za ne-reálu, napivjeretyčnu. Meni kazaly: «Mašyna, jaka vynachodytyme? Oblyše! V pryncypi ce, možlyvo, zdjjsneno, ne sperečatymemosia z kiberšanuvalnykamy. Ale praktyčno — ni, nemožlyvo. V usiakomu razi, peredčasno». I ce buly ne pusti rozmovy. Vid nych zaležala možlyviſt' otrymaty svij zakut u laboratoriji. A potim — nevdači. Neskinčenna nyzka nevdač, ščo postupovo vyjavyly dijsnu hlybynu problemy. Taku hlybynu, ščo, možlyvo, i ne zvažyvsia b počaty, jakby znam... Ja ne skaržusia. Naukovyj proces i poliahaje v tomu, ščob dolaty zaškarublist — svoju i čužu. Desiať rokiv spravžnioji bytvy. Za Hete: «Chto vbolivaje za spravu, toj povynen umity za neji borotysia, inakše jomu vzahali nema čoho bratysia za bud'-jaku spravu». Zaraz meni dorohi naviť mynuli nevdači i vysnažlyvi superečky z tymy, chto spryjmav zhadku pro evrotrony jak osobystu obrazu. Desiať rokiv nepomitno vmistyly i ti duže dovhi roky, protiahom jakych, — ponad use — dovelosia robyty kandydatšku dysertaciju. Vidtak čerezsmužžia uspichiv i nevdač, koly spočatku majže ne bulo uspichiv, a potim majže ne bulo nevdač. I prysudžennia — vže bez zachystu — doktorškoho stupenia. Narešti, laboratorija, čudovo obladnana laboratorija. Sorok čolovik, jakych ja pidbyrav, učyv, u jakych poviryv i vid jakych teper neviddiľnyj...

Pidjom schodamy, jakym by vin ne buv utomlyvym, zavždy možna povtoryty: vykonav pevnu robotu — i pidniavšia. Desiať rokiv moho žyttia — ce ne prosto enna kílkist' roboty. Chto poručytsia, ščo čerez rik pislia počatku povtornoho šliachu ja znova zmožu protiahom dvoch dib, jaki zdalysia meni todi odnijeju zupynenoju myttiu, znajty osnovni teoremy evrystyky?.. Chto poručytsia, ščo šče dva roky opislia, perečikujučy došč u nezatyšnij i halaslyvij zali sverdlovškoho aeroportu, ja namaliuju na cyharkovij korobci schemu peršoho interferencijnoho evrotrona?..

Jakščo hovoryty priamo: chto poručytsia, ščo, povernuvsyš na desiať rokiv nazad, ja znova zmožu žyty v nauci?

Tak, ne obovjakzko buty učenym. Ne obovjakzko — jakščo do cioho ne buv včenym. Ale skyňte liotčykovi desiať rokiv i skažiť: «Ne litaj!» Skyňte desiať rokiv moriakovи i skažiť: «Ne plavaj!»

U Syktyvkari nas čekav vertolit. My dovho letili nad tajhoju. Panarin, zručno vlaštuvavšyš u krisli, hortav puchki referatyvni žurnaly. Znenačka vertolit rozvernouvšia i pišov na znyžennia. Sonce udarylo v iluminator, ja vidsunuv firanku — i vperše pobačyv tundru.

Nikoly ne dumav, ščo barvy tut možuť buty takymi dzvinko-jaskravymi. Nad da-lekoju lillovoju smuhoju obriju v syniomu večirniomu nebi vysilo chlodne sonce. A zemlia bula vohnenno-žovtoju, i po nj išly chvyli: potik povitria vid lopatej vertoliota zhy-nav pružni kušči syversij i šče jakachoś červonuvatych kvitiv.

Ja nikoly ne buv u tundri. Ja vzahali majže nide ne buv. Ščonajmenše polovynu z cych desiaty rokiv ja krokuvav z kuta v kut abo sydiv za stolom. U mene ne bulo žodnoji spravžnioji vidpustky. Durne slovo «vidpustka». Chiba možna «vidpustyty» sebe vid svojich dumok?

Tundra vražaje nezvyčajnym vidčutiam prostoru. Zemlia tut vtratyla kryvyznu: deš duže daleko žovte more syversij temnije i, prytušovane lilevym serpankom, nepomitno perechodyť u siru, vidtak u syniu i, narešti, v uľtramarynovu hlybynu neba.

Ja raptom po-spravžniomu vidčuv, ščo take desiať rokiv žyttia. Dokazy proty experimentu na myť natiahnulysia, mov do kraju napruženi stropy.

Zdaleka klinika «Sapsan» schoža na majak u mori. Lyše majak cej synij, mov ulamok neba, a more pomarančeve. Vošmypoverychova cylindryčna budivlia z usich bokiv otočena nezajmanoju tundroju. Kruhlyj vnutrišnij dvir prykrytyj prozorm kopolom. Z vysoty ce nahaduje kolodiaž, ale dvir velykyj, metriv trysta v diämetri.

Mene zdyvuvala tyša. Naviť ne sama tyša, a te, ščo stojalo za neju: velyčezna budivlia bula bezliudna. Meni prosto ne spalo na dumku, ščo ce povjazano z mojeju pojavoju.

I šče — čerepachy. Desiatkiv zo dva velyčeznych čerepach z bilymi, namaliovanymi farboju, nomeramy na pancyrach, bezzvučno povzaly po sytalovych plytach dvoru.

— Ne zvertajte uvahy, — skazav Panarin. — Po nediliach buvajuť perehony na čerepachach. Miscevyj naciōnałnyj zvyčaj.

Ja zapytav, na jaki dystanciji vlaštovujuťsia perehony. VV zdyvovano podyvyvsia na mene i hmyknuv: «Na rizni».

U «Filosofskych zošytach» Lenina je tonke zauvažennia pro ruch dumky v procesi piznannia. Liudyna, kaže Lenin, spočatku piznaje, tak by movyty, peršu suť problemy, vidtak druhu, hlybšu suť, i tak dali. Jmovirno, bezsmertia — jedyna problema, v jakij perša suť nastílky hlyboka, ščo do Vitovskoho i Panarina druha suť naviť ne prohliadala.

Liudyna — pry nenasynij žazi vse zrozumity i v usiomu rozibratysia — čomuś unykaje dumaty pro smert. Ja ne biolog i ne ryzyknu šukaty prycyny. Ja prosto konstataju: mozok liudyny aktyvno protydije sprobam dumaty pro smert — svoju, svojich blyžkych, vsioho zemnoho. Liudyna (u ciomu jiji duchovna velyč), znajučy, ščo vona smertna i ščo smertni vsi rešta liudy, žyve tak, nemov vona i vsi navkolo neji bezsmertni.

Do najostannišeho času biologija bula daleka vid praktyčnych sprob šturmuvatý problemu bezsmertia. Nicho serjozno ne zamysliuvavšia nad pytanniam: «A ščo bude, koly my znajdemo elixyr bezsmertia?» Panarin skazav pro ce tak: «Dilyty škuru neubytoho vedmedia neprystojno lyše na poliuvanni. Sučasnyj učenyj povynen počynaty same z mirkuvannia pro ciu škuru». I tut-taky zakydav mene pytanniamy:

— Znajdeno zasib, ščo zabezpečuje bezsmertia. Prypustymo, pigulky. Spočatku, jak povelosia, pihulok ličena kílkisť. Pytajetsia, rozdavaty jich vybranym čy začekaty, poky naberefsia na vse liudstvo?..

Jakščo rozdavaty vybranym, to komu? Može, za rangom? Doktorovi nauk vydaty, kandydatovi — ni... Vzahali chto i jak vyznačatyme, komu daty i komu ne daty?..

Rozdavaty vsim? Čudovo. Rič, zvisno, ne v nadto švydkomu zbilšenni naseleñnia planety. Ce problema skladna, ale cilkom vyrišuvana. Zakovyka v inšomu. Jakščo pigulky rozdajuťsia vsim, značyť, i Framnko tež? I vsiomu kapitalistyčnomu svitovi?.. Ach, ne absolutno vsim. Chto ž vyrišuvatyme? Chto i jak? Znovu obhovoriuvatymemo, napryklad, chto takyj Pikasso: velykyj chudožnyk (daty pigulku!) čy formalist, apolohet roztlinoho buržuažnoho mystectva (ne davaty pigulku!).

Rozdavaty pigulky lyše u sebe? Dyvovýžna ideja. Ne damo bezsmertia Hejzenbergu, Ešbi, Sent-Đjerđji, Kusto, Čaplinu, Sikejrosu... Oš tak. Vy j sami znajdete šče desiatok podibnych pytań. Dumajte! Dumajte. Ce korysno.

Nespodivano Panarin skazav zovsim inšym tonom, bez zvyčajnoho jechydstva:

— Nad problemou bezsmertia treba abo vzahali ne dumaty, abo dumaty česno, ne

lavirujučy.

Panarin maje raciju.

Tak, je lyše odyn sposib dumaty — dyvliačyś u viči pravdi. Ne buvaje obstavyn, jaki vypravdovuvaly b neobchidniſt prymružytysia čy vzahali vidvernutysia.

Rozmova cia vidbulasia šče v Charkovi, pered vidliotom na Pivnič. Dorohoju Panarin napolehlyvo porpavšia v žurnalach. U mene buv čas pomirkuvaty. «Pigulky bezsmercia» tiahnuly za soboju bezlič skladnych i vzajemopovjazanych problem, ščo začipaly bukvaľno vsi boky liudskoho isnuvannia: sociälni stosunki, polityku, simju...

Ja znovu, vže samostijno, perebrav možlyvi variänty bezsmertia.

Zberehthy u vsich toj vik, jakýj je? Ce ne vyrišennia, bo budut novi pokolinnia i dlia nych znova postane pytannia: u jakomu vici prjmatty pigulky? Vična starist — sumnivnyj dar. Otož, vična molodist? Ale liudyna bude moloda tilom i stara stolitnioju pamjattiu, stolitnioju čy triochsotlitnioju kiłkistiu perežytoho, prytuplenoju za sto, trysta čy pjatsot rokiv zdatnistiu spryjmaty nove... Tak, jedynyj prjpniatnyj variänt — normalne žyttia i omolodžennia pislia dosiahnennia starosti. Omolodžennia ne lyše fizycne, ale j pevnoju miroju rozumove.

U jakij že miri?

Oš vona, perša suť problemy bezsmertia: neskinčenna nyzka pytań i žodnych oznak nablyžennia do druhoji suti.

Povne (čy majže povne) rozumove omolodžennia ne maje sensu. Ce rivnosyľno smerti i narodženniu novoji liudyny. Otže, mova može jty lyše pro povernennia v molodist.

Povernennia v molodist. A znannia, naukovi znannia — jak buty z nymy? Zberehthy, ščob potim pity dali? Zamanlyvo. Todi treba zberehthy j te, ščo robyť chudožnyka — chudožnykom, a kompozytora — kompozytorom. Ale že ce označaje zberehthy (kolo zamykažejsia!) pamjať pro pobačene, počute, perežyte. Ta j učenyj perestane buty učenym, jakščo vykreslyty z pamjati perežyte.

Otož, ne zberihaty znannia? Čy postavyty filtri: chaj znyknúť, tak by movyty, žyttievi znannia i zalyšaťsia vidomosti, počerpnuti z dovidnykiv i pidručnykiv?..

I oš tut, pryhničenyj lanciuhovoju reakcijeju pytań, ja podumav: dobre (i zakonomirno), ščo dlia vyrišennia problemy bezsmertia znadobylosia objednaty nevyčerpnu energiju Panarina i humanizm Vitovskoho.

Panarin i Vitovskyj — učeni prublýzno odnijeji velycyny. Ale pysaty pro Vitovskoho značno važče, aniž pro Panarina, ja naviť ne namahatymusia. Vtim, pro odnu detaľ slid skazaty neodminno.

Vitovskyj nosyť dymčasti okuliary. Šče raniše ja deš čytav abo vid kohoś čuv, ščo Vitovskyj zipsuval zir, provodiačy na sobi doslidu. Tut, u klinici «Sapsan», dovhó rozmovliajučy z Vitovskym, ja ne raz vidčuvav bažannia zapytaty pro ci doslidu. Okuliary — zi zvyčajnoho dymčastoho skla, sprava ne v defektach zoru. Traplialosia, Vitovskyj znimav okuliary na terasi — pry jaskravomu soniačnomu svitli. I nikoly ne znimav jich u slabo osvitlenij kimnati.

Odnoho razu (ce bulo na tretij deň pislia pryzjizu v kliniku) my z Panariny prohuliualysia zovnišnioju terasoju. Raptovo ja počuv rizkyj svyst, ozyrnuvsia, ale nikoho ne pobačyv.

— Ce v nebi, — skazav Panarin. — Sapsan. Uliublenyj ptach Jurija Petrovycá. Sapsan ne napadaje na ptachiv, koly vony na zemli. Jurij Petrovyc vbačaje v ciomu provaj šliachetnosti. Zate v povitri sapsan — dyvovyžnyj myslyveć. Vyškuje z vysoty zdobyč i pikiruje, rozvyyvajučy fantastycnu švydkist: metriv sto v sekundu, naviť biľše. Žyva kulia. Pociliuje bezpomylkovo. Rozhledity sapsana v myť pikiruvannia može lyše Jurij Petrovyc. Inši čujuť svyst, i tiľky.

Ja zapytav, jakym čynom Vitovskomu vdajeſsia bačyty pikirujučoho sapsana.

Panarin vidkazav:

— Stara istorija. Ce bulo rokiv dvadciat tomu... Tut nepodalik ričečka, mistok. Tak ot, bilia cieho mistka nam jakoś micno distalosia. Veľmy micno. Pjani pokyďky — vony strilialy po ptachach. Rozvažalysia... Tut, u tundri, ptachy — same žyttia. Bez nych tundra mertva... U samyj rozpal strilianyny zjavysia sapsan. Vsi ptachy vrozsyп, vony sapsana bojaťsia biľše, aniž postriliv. Jurij Petrovyč (my bihly do mistka) kryknuv: «Dyviťsia, perejniav vohoń na sebe». Nisenitnycia, chaj jomu bis, nisenitnycia! A jak-bo schože... Sapsan letiv povoli, — nemov navmysne! — velykyj harnyj ptach z dovhymy vužkymy krylamy... Vražennia bulo take, niby vin ne chotiv pomičaty strilianynu, i ce dratuvalo cych... striľciv. Oš tut Jurij Petrovyč i vyholosyv promovu na zachyst sapsana. Taku, znajete, delikatnu promovu, v zvyčnij svojj maneri. Movliav, ptach ridkisnyj, ochoroniajeťsia deržavoju, ne treba striliaty. Jomu kryknuly, ščob vin zatknuvsia. Same tak ce bulo sformuliovano. Ja vperše todi pobačyv Jurija Petrovycäa rozliučenym. «Bovdury! — zakryčav vin. — Vse odno ne vcilyte...» Tak. U ciu myť my bažaly lyše odnoho: ščob sapsana ne pidbyly. I, znajete, zdavalosia, ptach zrozumiv nas. Vin litav pid postrilamy — i jak litav! Majže vertikalnyj zlit, sapsan rozčyniajeťsia u vysokosti, a vidiak svyst, i ptach vynykaje pid nosom u striľciv... Ne znaju, čym by vse ce skinčylosia. Take, vybačte na slovi, poliuвannia zbalamučuje ne najkrašči instynkty. Cych... striľciv bulo čolovik z desiat... Ehe ž. Na postrily prybihly liudy, strilianynu prypynly. Sapsan šče dovho kružliav nad tundroju... Oš tak. Jurij Petrovyč zhodom dovho vyvčav zorovýj aparat sapsana. U chyžych ptachiv vzahali vražajučej zir. Ja buv u vidjizdi, koly Vitovskýj provodyv doslidiv na sobi. Na lycho, doslidiv buly duže vdalomy. Čy duže nevdalomy. U takych vidkryttiach zavždy je dva boky. Kolyś my zvyknemo do cieho, jak zvykly pislia de Brojlia do ideji odnočasnoho isnuvania u materiji vlastyvostej chvyli i častky. Vitovskýj teper zirkišyj vid sapsana čy gryfa. Ale ce vyjavylisia nezvorotnym... i ne zavždy potribnym. Skažimo, spohliadaty naši z vamy fizionomiij pry takij hostroti zoru ne varto. Ne toj estetyčnyj efekt. A oš bačyty hiperzorom pryyodu... Nu, cieho ne peredasy slovamy.

Meni vdalosia umovyty VV. Dija preparatu tryvala chvylyny try-čotyry, ale ja vsetaky pobačyv svit takym, jakym joho bačyť Vitovskýj.

Pizniše ja skažu pro ce. Zaraz meni chotilosia b skorystatysia dumkoju Panarina ščodo dvojistosti pryyrody vidkryttiv. Zazvyčaj my pidchodymo do naukovych vidkryttiv, tak by movyty, z dochvyliovych pozycij: abo dobre, abo zle — i žodnoji dvojistosti. A sučasnym krupnym vidkryttiam cia dvojistisť organično vlastyva. Ta j sam proces pojavy vidkryttiv maje movby «chvyliovu» i «kvantovu» pryyodu (Pevna rič, ce lyše analogija. Ale vona projasniuje suť spravy). Sučasni vidkryttia ne lyše dvojisti. Vony i zjavliajuťsia «kvantamy». Jakby vid zvyčajnoho chimičnoho paľnoho nauka postupovo pryyšla do energiji atomnoho poriadku, ne bulo b problem, ščo obrušylysia pislia Chirosimy na liudstvo. Odnak strybok vidbuvsia raptovo, vidrazu na jakisno novyj riveň. I tak na vsich vyrišalnych napriamach. Jakby, napryklad, bezsmertia dosiahly postupovym zbiľšenniam tryvalosti žyttia, ne vynykla b lanciuhova reakcia pytań, na jaki majže nemožlyvo vidpovisty. Ale j cej strybok buv raptovym i rizkym.

Ja perekonanyj, tut nemaje vypadkovosti. Takyj uzahali charakter sučasnoho naukovohoho procesu. Syla učenoho zaraz bahato v čomu zaležyť vid joho zdatnosti vidčuvaty «chvyliovu» i «kvantovu» pryyodu novych vidkryttiv. Možlyvo, tut kliuč do rozuminnia Vitovskoho.

Koly u Charkovi Panarin zaproponuvav pojichaty do Vitovskoho, ja ochoče po hodyvsia. Rič, zvisno, ne v tomu, ščob povtoryty vidmovu (dlia cieho je telefon). Panarinu chotilosia vyhraty čas i vidnovyty ataku. A mene tišyla možlyvist' pohovoryty z Vitovskym.

Nespodivanoju bula vže perša rozmova.

Vitovskýj spytav, čy pamjataju ja ostannie intervju Vinera. Ja, zvyčajno, dobre pamjatav ce intervju, opublikowane v šistdesiat četvertomu roci, nezadovoh do smerti

Vinera: vono maje priamyj stosunok do mojej roboty. Vitovškyj speciäľno vydilyv u címu intervju dvi vidpovidi. Oś vony:

PYTANNIA. Čy zhodni vy z prognozom, jaký my inodi čujemo, ščo sprava jde do stvorennia mašyn, jaki buduť vynachidlyviši vid liudyny?

VIDPOVID. Navažusia skazaty, ščo jakščo liudyna ne vynachidlyviša vid mašyny, to ce vže nadto pohano. Ale tut nemaje vbyvstva nas mašynoju. Tut bude samohubstvo.

PYTANNIA. Čy spravdi isnuje dlia mašyny tendencija stavaty skladnišoju, vynachidlyvišoju?

VIDPOVIĽ. My robymo zaraz značno skladniši mašyny i zbyrajemosia zrobyty šče nabahato skladniši mašyny najblyžčymi rokamy. Je reči, jaki poky zovsim ne dijšly do suspílnoji uvahy, reči, jaki prymušujuť bahatich z nas dumaty, ščo ce trapyťsia ne pizniše aniž čerez jakiś desiať rokiv.

— Ci desiať rokiv mynuly, — skazav Vitovškyj. — Čy može liudyna zaraz zmahatysia z mašynoju u vyrišenni intelektualnych zavdań?

Vitovškyj, zvisno, sam znáv vidpovid'. Meni zalyšalosia lyše rozpoivisty pro novi univerzálni mašyny seriji «KM» i pro ostanní konstrukcii svojich evrotroniv. Vin vyslučav, ne perebyvajúcy, potim zapytav, ščo ja v zviazku z cym dumaju pro majbutnie.

Ja vidpoviv prybližno nastupne.

Bulo b najbiľšou lehkovažnistiu zapliuščuvaty oči na problemu «liudyna i mašyna». Bida ne v bunti mašyn. Ci šafy i jaščyky absoluutno ne zdatni buntuvaty. Problema jakraz u zvorotnomu: mašyny nadto dobre pracujuť na nas. Pripustymo, mašyna zaminuje praci ekonomista. Ščo povnen robyty cej ekonomist? Udoskonaliuvatysia, včytysia, perejty na skladnišu robotu? Ale ne tak prosto udoskonaliuvatysia v trydciať, sorok čy pjatdesiat rokiv. Do toho že zaraz majže vsi mašyny takož zdatni vdoskonaliuvatysia v procesi roboty. I vony ce robliať značno švydše vid liudyny!

Kolyś mašyny vytisnyly liudynu z sfery fizycznoji praci u sferu praci rozumovojo. Potim mašyny počaly rozumnišaty. Postavy krapku, pripynuty vdoskonaleňnia intelektualnych mašyn? U sviti, rozdilenomu na bahato deržav, ce ne tak prosto. Ta j sama «postanovka krapky» bula b dyvnoju: intelektualni mašyny — ne zbroja, vony povynni služby liudyni...

Narazi my obmežujemosia napivzachodamy: liudy perechodiať u menš «kiberne-tyčni» haluzi, švydko zbiľšujeťsia čyslo liudej, ščo zajmajuťsia mystectvom.

— A jak vy dyvutesia na možlyvist' zmahannia liudyny z mašynoju? — zapytav Vitovškyj. — Liudyna takož rozvyvajeteſia, čy ne tak?

Ja zaperečyv: liudyna rozvyvajeteſia duže povoli. Za try tysiači rokiv mozok liudyny majže ne zminyvsia. Dlia vidčutnych zmin potribni desiatky tysiac rokiv.

— Ce tak i ne tak, — skazav Vitovškyj. — Mašyny spravdi rozvyvajeteſia nabahato švydše vid liudyny. Rozhliadajučy problemu «liudyna i mašyna», my bačymo nezminnu liudynu i švydkozminnu mašynu. Ale že sama kibernetika, rozvyvajúčs, daje zasoby dlia forsovanoho, duže švydkoho rozvýtku liudskoho mozku. Značyť, jakščo ne vidmachnutysia vid problemu «liudyna i mašyna» (a taka tendencija je), možna harmonijno rozvyvati liudej i mašyny, zberihajúcy miž nymy optýmaľnu dystanciju. Jak vy hadajete?

Ja, zdajeſia, vidpoviv nevlad. Mene pryholumšla nespodivana ideja pro možlyvist' (dlia vsioho liudstva!) žity v stani bezperervnoho udoskonaleňnia, takoho že strimkoho, jak i rozvýtok mašyn.

Tak, jak ne dyvno, v nezličenych superečkach navkolo problemu «liudyna i mašyna» zavždy movčazno prypuskajúť, ščo «liudyna» — ce sučasna liudyna, a «mašyna» — ce majbutnia mašyna. Vvažajeteſia samo soboju zrozumilym, ščo možlyvosti liudskoho mozku čerez dvadciat rokiv abo čerez storičcia zalyšaťsia majže takymy samymy, jak siohodni. Ta j čerez tysiaču rokiv «konstrukcija» liudyny ne zaznaje pryncipovych zmin. Tak, u vsiakomu razi, hadajuť fantasty.

Ja ne vypadkovo zhadav pro fantastyku. Nauka poky ne zajmajeſia pytanniam

pro liudej XXI abo tym biľše XXX stolittia. U planach doslidnyčkych robit sered tysiač i tysiač tem nemaje žodnoji, prysviačenoji liudyni majbutnioho. Naše ujavlennia pro majbutnich liudej formujeťsia častkovo intuítivno, častkovo pid vplyvom fantastičnoji literatúry. Tomu do problemy «liudyna i mašyna» my pidijšly z tymy ujavlenniamy pro liudej majbutnioho, jaki buly prýščepleni nam fantastykou.

Ščo ž, jakščo «konstrukcia» liudyny prýncypovo ne zminiujeťsia, mašyny nemynuče vyjavliaťsia rozumnišmy vid nas. Ce pytannia času, i tiľky. Pidkresliuji šče raz: mašyny nas ne zjideať. Vony lyše buduť vse krašče i krašče vykonuvaty našu robotu, zokrema výrobnyču, doslidnyčku, administrativnu.

Bahatorični dyskusiji postupovo výrobyly kompromisnu (ja b skazav — polovinčastu) točku zoru: teoretyčno mašyny možuť staty jak zavhodno rozumnymy, ale praktično stvorennia podibnych mašyn nejmôjvirno skladne i vidbudeťsia ce šče veľmy ne skoro. Pryblyzno tak stavylisia u dvadciatych i trydciatych rokach do problemy atomnoji energiji: vzahali, movliav, možlyvo, prote trudnošči taki, ščo znadobýťsia bahať stoliť... Jak vidomo, vse trapylosia značno švydše.

Ja zapysuju te, ščo dumaju zaraz, pislia dových besid z Vitovskym i Panarinym. Pry peršij rozmovi dumky buly chaotyčniši. I vse-taky vže todi ja ulovyv holovne. Druha suť problemy «liudyna i mašyna» (jak i druhá suť problemy bezsmertia) počynalasia iz zjasuvannia jedyno pravýlnoho šliachu: liudyna majbutnioho povynna maty prýncypovo novu zdatnišť postojno i švydko udoskonaliuvaty svoju «konstrukciu».

U tu nič ja vvažav, ščo rozumiju sens roboty Vitovskoho i Panarina: vyrišuvaty problemu bezsmertia — označaje vyrišty problemu «liudyna i mašyna». Ja ne znav todi, ščo ce lyše odna dilianka robit, ščo veduťsia v klinici. Možlyvo, naviť ne najholovniša dilianka.

Meni ne spaloś, ja nikoly raniše ne bačyv soniačnoji noči Zapoliarja. Čas zupynyvsia. Zavmerlo, začepyvšyš za obrij, sonce. Zmovkly ptachy. Naviť viter stav bezhučnym. Tyša bula majze nerealaňa.

Soniačni noči tundry speciälno stvorení, ščob dumaty, dumaty, dumaty. Navriad čy vdalosia b znajty krašče misce dla kliniky «Sapsan».

Zdajeťsia, todi ja vperše podumav pro učasť u experymenti. Ne pro dokazy «za» i «proti», a pro te, jak ce vidbudeťsia.

Utim, ni. Dumka pro učasť u experymenti vperše vynykla nastupnoho dnia.

Rozbudyv mene Panarin.

— Prospyte najcikaviše, — skazav vin. — Švydeňko zbyrajtesia! Prybyratty ne treba. Vse zrobyťsia sviatym duchom.

Sviatý duch u klinici buv, ja vže pomityv. Naperedodni my na kiľka chvylyn vyjšly z kabínetu Vitovskoho na terasu, a koly povernulisia, na stoli vyjavylasia večeria.

Pryblyzno takym samym zjavyyvsia i snidanok. Ja zapytav Panarina pro sviatochoho ducha.

— Vy prýbuly siudy syrotoju, — vidkazav VV. — I povynni poky syrotoju zalyšytyisia. Zazvyčaj tut, znajete, duže, hm, žvave tovarystvo. Tak ot, ce tovarystvo tymčasovo perebazuvalosia. U pivdenni kraji. A tut zalyšyvsia lyše nezrymyj sviatý duch.

Sviatý duch buv choča j nezrymym, ale veľmy pracezdatnym, tomu ščo čerez pivhodyný ja pobačyv Vitovskoho v laboratoriji, povnistiu pidhotovanij do dyvovyžnoho doslidi. Panarin zhadał pro ce šče v Leningradi, koly my čekaly litak na Syktyvkár. U vykladi VV ce vyhliadalo tak:

— Ideja prosta, jak dva po dva. Nu, a z biöchimičnym bokom vy poznajomytesia potim. Tak ot, ideja. Odnym drotom, jak vy znajete, možna odnočasno peredavaty bahať povidomleň. Choč sotni. Kožne povidomlennia peredajeteťsia na svojej častoti. Jakščo riznycia miž častotamy dostatnio velyka, povidomlennia ne zavažajuť odne odnomu. Odna elektryčna sistema vodnočas spryjmaje sotni riznych povidomleň. Dali ja pokladajusia na vašu ujavu kibernetyka. Vrešti-rešt, organy čuttia, nervova mereža, mozok

— takož elektryčna systema.

Ja skazav, ščo ce druhe vyrišennia problemy bezsmertia. Odne žyttia liudyny vmiščalo b sotni riznych žyttiv. V usiakomu razi, sotni intelektualnych žyttiv. Ale navriad čy ciu ideju vdastśia zdijsnyty. Ne vydno naviť pidstupiv do neji.

Oholosly posadku, rozmova urvalasia. My biľše ne povertalysia do cijeji temy. Dlia mene bulo povnoju nespodivankoju te, ščo meni pokazaly u klinici.

U prostorij laboratorijs na pidvyšcenni stojalo masyvne derevjane krislo, schože na butaforškyj tron. Pered krislom buv zvyčajnyj pyšmovyj stil z dvoma magnitofonamy. Trochy viddalik vysiv velykyj vynosnyj ekran televizora.

Panarin znyk (ja v cej čas rozmovliav z Vitovskym) i povernuvsia chvylyn čerez desiat u plastmasovomu šolomi, z jakoho zvysaly riznokolirni droty. Na stini spalachnulo tablo: «Peršyj hotovyj». Ja chotiv skazaty ščoś stosovno sviatoho ducha, ale zasviatylysia inši tablo: pro svoju hotovnišť dopovidaly šče try posty. Vitovskyj vidijšov do bloku oscyloskopiv u kutku laboratorijs. Panarin švydko pidjednav droty, pereviriy magnitofon, vstanoviy na stoli knopkovyj pułt upravlinnia. Potim neholosno skazav: «Počaly».

Na ekrani zjavylasia tablycia nalaštuvannia i majže vidrazu že — žurnaľnyj text. Ce bulastattia z matematyčnoji logiky. Ja ledve vstyh dočytaty do seredyne, jak storka zminylasia. Mene urazyla švydkisť, z jakoju čytav Panarin. Ja ne vidrazu zrozumiv, u čomu rič, i čomuś vyrišyv, ščo doslid povjazanyj iz robotamy Vitovskoho ta Panarina z biöchimiji zoru.

Švydkisť čytannia use zbiľšuvalasia, Panarin sam jiji reguliuval, natyskajučy na knopky pułta. Z soroka trioch riadkiv ja spočatku vstyhav pročytaty dvadciat, viďtak pjatnadciat i, narešti, vsioho šist-sim, ta j to ne vnykajučy v jich sens. I oś tut, koly švydkisť čytannia dosiahla fantasyčnoji meži, na ekrani vynykly odnočasno dva texty. Zobražennia druhoho textu (jakščo ne pomyliajusia, ce bula informacija pro novi metody encefalografiji), biľše i napisprozore, iz samoho počatku zminiavalosia z takou švydkistiu, ščo ja ledve vstyhav pomityty okremi slova...

Cerez pjatnadciat chvylyn pislia počatku doslidu Panarin uvimknuv magnitofon. Ja počuv: «Ispanška move. Urok odynadciatyj», i pryahadav rozmovu v Leningradi. Ziznajusia, jakby tut ne bulo Vitovskoho, ja b vyznav ce rozyhrašem. Ja mav možlyvist' bačty ci doslid protiahom misiacia, majže ščodnia, ale j dosi ne možu zvyknuty do nych. A todi ja buv prosto pryaholomšenyj. Jak, jakym čynom pohlynav Panarin cej velyčeznyj potik informaciji? Ce nejmovirno, ale ja bačyv — ce vidbuvaťe!

Panarin uvimknuv druhuj magnitofon. Ispanški frazy zmišalysia z monotonnym rečytatyvom istoryka, ščo rozpovidav pro zanepad Vizantijsko imperiji. A ekranom (ja ne pomityv, jak ce počalosia) išov uže ne podvijnyj, a potrijnyj text. U niomu ne možna bulo rozhledity žodnogo slova, vin zdavavsia probihajučoju tinniu...

Spivisnuvannia bahatich riznych pamjatej rišuče ne vjažeťsia z hipotezoju Scillarda pro parakonstytutivni systemy v nejroni. Panarin ne zachotiv rozmovliaty pro mechanizm spivisnuvannia («Do čoho? Pojasniuvaty skladno i dovhó, a vy potim — pislia svoho experymantu — liubisińko vse ce zabudete. Oś koly stanete molodšym, bud'laska...»). Jmovirno, Panarin i Vitovskyj vychodyly z inšojoj teoriji pamjati, za jakoju impulsy, ščo nadchodyly v nervovu klitynu, zminiujut' strukturu RNK. Jakščo RNK može nalaštovuvatysia na rizni častoty, todi... todi je sens v analogiji z odnočasnoju peredačeu dekiľkoch povidomleń odnym drotom.

Experymen tryvav čotyry hodiny.

Ni, slovo «experymen» tut javno ne hodyťsia. I toho dnia, i v nastupni dni Panarin upevneno zapovniuvav svoju druha, tretiu ta inši pamjati (dovedeťsia zvykaty do takoj terminologiji!). Jich bulo devjať, okrim peršojo, zvisno. Experymen, jak ja zaraz rozumiuju, po-spravžniomu povynen počatysia, koly vsi devjať pamjatej opyniatsia na rivni, dostatniomu dla samostojnoji naukovoji roboty, i, možlyvo, vstupiať u vzajemodiju odna

z odnoju.

Tak, teper ja pryhaduju cilkom vyrazno: same todi ja vperše podumav pro učast' u experimenti. U svojemu experimenti.

Navriad čy meni vdasťsia poslidovno i zviazno vyklasty, jak cia perša, še duže pobižna, dumka peretvorylasia na jasne rozuminnia neobchidnosti svoho experimentu. Ale jake ce maje značennia? Važlyviše zapysaty dumky, jaki ja potim možu zabuty.

U mene zjavylasia čudova ideja vykorystovuvaty v občysliuvalnych mašynach pryncyp spivisnuvannia pamjatej. Chimotrony, napryklad, napevnno zmožuť praciuватy odnočasno v dekiľkoch režymach. Ja povynen ce obovjakovo pryhadaty — potim, pislia experimentu.

Pryhadaty potim.

Ščo ja vzahali pamjatatumu pislia experimentu?

Vitovskýj skazav tak:

— Dystancija omolodžennia — desiať rokiv. Fizyčne omolodžennia maje buty jakomoha točnišym — vidrazu na zadanyj termin. A oś pamjať treba lyše rozchytaty. Te, ščo nakopyčlosia za desiať rokiv i stalo dohodyvalo pamjattiu, povynne znov perejty u stan, podibnyj do pamjati operatyvnoji. Pislia omolodžennia liudyna protiahom kiľkoch misiaciv zmože zakripyty jakuś častynu cijej rozchytanoji pamjati. Vidbudeťsia, jak my kažemo, proces konsolidaciji. Rešta postupovo zabudeťsia. Odnak use ce — kinceva, šče ne cikom dosiahnuta, meta našoji roboty. Poky my ne možemo zabezpečyty harmonijne fizyčne omolodžennia. Napryklad, nijak ne piddajeťsia omolodženniu kryštalik oka. I vse-taky tut blahopolučno. Hirše z pamjattiu: vaš doslid peršyj. Vse pytannia v tomu, jaký čas tryvatyme proces konsolidaciji pamjati. Ne vykliučeno, ščo vin zaveršyťsia protiahom kiľkoch hodyn. Za cej termin vy majže ničoho ne vstyhnete zakripyty. Veš objem rozchytanoji pamjati švydko znykne (a my rozchytajemo vse, ščo vy zapamjataly za ostanni devjať-desiať rokiv). Inakše kažučy, v ciomu vypadku vy povernetesia na desiať rokiv nazad — ne lyše fizyčno, ale j rozumovo. Možlyvo i zvorotne: konsolidacija zatiahneťsia na roky. Todi vy stanete molodšym fizyčno, ale zberežete te, ščo je u vašej pamjati teper. U optymaľnomu vypadku konsolidacia tryvatyme misiaci dva-try. I oś tut bahato ščo zaležyť vid vas. Vid dyscypliny rozumu. Same tomu vyprobuvačem maje buty učenyj. Važlyvyj počatkovyj obsiah znań i uminnia potim, v procesi konsolidaciji, vidibraty i zakripyty v pamjati te, ščo potribno. Vam samomu dovedeťsia vyrišuvaty, ščo potribno «perezapamjataty». I potim vesty objektivnej samokontrol' ta samoanaliz. Pry uspichu my otrymajemo maxymalnu informaciju, ce zaminyť cilu seriju experimentiv.

Vitovskýj pominno chyliuvavšia.

— U pospichu lehko nakojity bozna-ščo! — prodovžuvav vin. — Ja choču, ščob vy zrozumily nas do kincia. Metodyka omolodžennia može buty, zokrema, vykorystana i dlia likuvannia raku. Ehe ž, ce tak, i ce podvojuje skladnišť sytuaciji. Ne dijuť hotovi i nadijni likuvalni zasoby... Ce žachlyvo! Slid pospišaty... i ne možna pospišaty. U biologiji jak nide velyka nebezpeka opynytsia v stanovyšči učnia čarodija...

Ja ščojno pysav pro chimotrony, bojavšia zabuty vnyklu ideju. Nisenitnycia, čysta nisenitnycia! Holovne — ne zabuty toho, ščo ja pobačyv (i, spodivajusia, v jakijś miri spryjniav) u Vitovskoho i Panarina.

Potribno zberehyt v pamjati organično prytamannu Panarinu zdatnišť dumaty, ne laverujuči i ne prymružujučyś. I nevidiľne vid Vitovskoho rozuminnia vysokoji vidpovidalnosti učenoho. «Chirurgovi, ščo operuje na serci liudyny, — skazav jakoś Vitovskýj, — slid bulo b zarachovuvaty hodynu operaciji za misiaci služby. Operacijne pole nauky šče skladniše. Serce liudstva...»

Jmovirno, ja bahato praciuvacioho misiacia. Ja kažu «jmovirno», bo cikava robota važko piddajeťsia vymiriuvanni. I šče — ja vstyhat zrobity do obrazlyvoho malo v pori-vnianii z Panariny. Devjať joho pamjatej (možlyvo, skazaty — dodatkowych pamjatej?), ne zavažaučy odna odnij, «peretravliuvaly» informaciju, otrymanu na šcodennych

čotyryhodynnych seansach. VV mih, rozmovliajuči zi mnoju, odnočasno dumaty nad devjaťma riznymy problemamy. Do cieho važko zvyknuty. Ja často pereviria Panarina, dava jomu zavdannia, prosiv šcoś občslyty, pereklasty. Ne prypyniajuči zvyčajnoji svojeji roboty, Panarin majže blyskavyčno vykonuvav moji zavdannia.

Objem druhoji pamjati menšej, aniž peršojo, a tretioji — menšej, aniž druhoji, i tak dali. Zate vidpovidno zrostaje švydkodija, švydkosť rozumovych operacij. Jakby u Panarina bula dvanadciata pamjať (kliata terminologija!), vin mih by zmahatysia z občsliuvaľnoju mašynoju.

Jak ne dyvno, Panarin stavyťsia do svojich možlyvostej dosyť spokojno i naviť z lehkym vidtinkom skepsysu. Meni ž spivisnouvannia pamjatej zdajeťsia velykym dosiahenniam nauky. Mabuť, najbiľš bahatoobiciajučym za vsiu jiji istoriju. Front znań švydko rozširiujeťsia, a speciälizacija prymušuje zvužuvaty robotu i kut bačennia; teper ciu tragičnu superečnišť vdajeťsia zniaty. U liudyny vystačyť syl i na šconajšyrše osvějennia nauky, i na mystectvo, i na žyttia, značno biľš riznomanitne, aniž žyttia Leonardo...

Prostyj rozrachunok.

Liudyna spryjmaje ne biľše 25 bitiv informacií na sekundu. Za 80 rokov napruženoji praci (po 8 hodyn ščodnia) mozok otrymaje $4,2 \times 10^{10}$ bitiv. Ce — ukraj. Praktično nabahato menše. Tym časom liudskyj mozok teoretyčno maje jemnisť ponad 1015–1016 bitiv. My vykorystovujemo lyše odnu miljonnu našych možlyvostej...

Panarin, jakomu ja vyklav ci mirkuvannia, skazav bez entuziázmu:

— Na žal, počynajuči z vošmoji pamjati rizko posyliujeťsia vyprominiuvannia. Te, ščo ja zapamjatovuju, švydko vyparovujeťsia. Typova telepatija! Mechanika telepatiji same v ciomu i poliahaje: mozok počynaje praciuvaty u vysokočastotnomu režymi. U zvyčajnych umovach ce vidbuvaťsia ridko. Častiše — pry defektach mozku abo v krytyčnych sytuacijach, koly mymovoli rezonujuť vysokočastotni režymy myslennia. A u mene ce postojno. Oś tak. Jakby tut buv druhý takyj hromadianyn, my b bezperervno obminiuvaysia dumkamy. Nezaležno vid bažannia. I jakby tut buly tysiači takych liudej, usi b čuly dumky vsich... Možlyvo, Jurij Petrovyč maje slušnišť — perspektyvnišyj inšyj sliach.

Pizniše ja diznavsia, ščo Vitovskij iz samoho počatku buv proty mechaničnoho zbilšenia objemu pamjati. Na dumku Vitovskoho, treba vykorystovuvaty nedovhovičnišť «vyščych» pamjatej: pry neobchidnosti liudyna švydko vbere velyčežnu informaciú, vykorystaje jiji, a potim znannia, ščo staly nepotribnymy, znyknuť.

Ziznatysia, suť rozbižnostej miž Vitovskym i Panariny ne zovsim zrozumila. Adže možna vykorystovuvaty obydva metody.

— Ne dumajte pro ce, ne vidchylijajtesia, — skazav Panarin. — Vaš experiment važlyvišej. Ne sperečajtesia. Najvažlyviši vidkryttia v nauci stosujuťsia organizaciji samoju nauky. Zaraz na kožnu nezastarilu hipotezu prypadajuť try-čotyry hipotezy, jaki cilkom možna bulo b zdaty v archiv. Ale jich avtory vidčajdušno zachyščajuťsia. Ujaviť sobi: pjanadciať, dvadciať, trydciať rokov liudyna hybila nad hipotezoju — i postupovo počala pomicaty, ščo vona, hm, skažimo, vseliae dejaki sumnivy. A v liudyny do cieho času solidne stanovyšče, učni. U nej nemaje času sumnivatysia: vže ležať u redakcijach statti, skladenýj rozklad lekcij, zaplanovanyj vystup na kongresi... I naviť naodynci z soboju vona ne navažujeťsia dodumaty vse do kincia. Lehše perekonaty sebe, ščo protidiješ inšym hipotezam iz suto naukovych mirkuvań... I oś-bo zakovyka: ščo švydšyj rozvytok nauky, to častiše povynni zminiuvatysia hipotezy. Nauka myslyť hipotezamy: prymiriala odnu — vidkynula, pidšukala inšu, blyžču do istyny, i vidrazu prystupyla do novych pošukiv. Ale tvoreć hipotezy časom ne choče, ne može «vidkynutysia» razom z hipotezoju na vychidni pozyciji. Po-liudsky ce možna zrozumity: nemaje druhoho žyttia. Dovholittia zrobýť liudej rozumnišymy. Vony ne pohlybliuvatymuť svoji pomylky lyše tomu, ščo nemaje času jich vypravyty. Choča, ščyro kažučy, nikoly ne pizno vyznaty

pomylku. Ja b zasnuvav speciälnu premiju dla učenych, ščo vidstojujuvaly nevirni teoriji i potim znajšly mužnišť skazaty: tak, ja pomyliavšia, ja počnu zanovo...

Šče pjatnadciať chvylyn. Panarin prýjde sekunda v sekundu, vin točnyj.

Vrachovani, zdajeſtsia, vsi myslimi variänty. Pry bud'-jakomu termini konsolidaciji ja dijatymu za zazdalehid' produmanym planom. Nespodivany malojmovirni.

Ja napysav ciu frazu i podumav: ni, vse bude nespodivanym.

Jak ja zjavliusia u sebe v laboratorijsi? Zvidsy, z kliniky, ja rozmovliav zi svojimi chlopciamy majže šcodnia. Ce, po suti, i vyrišyo pytannia pro moju učast' v experymenti. Vony zmožuľ praciuvaty bez mene. Vidkryttia vodnočas sumne i prjemne. Meni zdavalosia, ja zibrav kolektyv i bez mene vin rozpadeteſtsia. Ale zibranyj kolektyv — ja ce po bačyv — stijkyj i zdatnyj do samostijnoho rozvytku.

Bez mene v laboratorijsi povernuly doslidžennia. Povorot poky led' vidčutnyj, vony hadajuť, ščo prodovžujuť moju liniju. Ale ce vže perši oznaky novoho — ne mohu doslidnyčkoho počerku.

Dlia nych ja zaraz vidriadženyj Akademijeju na visim misiaciv. Sudiačy z usioho, vony vyrišyly, ščo ce povjazano z kosmosom. Ščo ž, chaj dumajuť tak.

Myne pivroku, ja znova zjavliusia v laboratorijsi, možlyvo, v jakosti molodšoho naukovoho spivrobitnyka. Zjavliusia, ščob počaty vse nanovo i za desiat rokiv zrobity udviči-vtryči biľše, aniž raniše.

U ciomu ja baču svoje holovne zavadannia.

Panarin prýjde čerez odynadciať chvylyn. Zaraz vin u dvori, pańkajeteſtsia zi svojimi čerepachamy. Naviť siohodni.

Idea typovo panarinška. Jak stverdžuje VV, vona pidkazana jomu siomoju pamjattiu. «Ščopravda, — skazav vin, — pjata pamjať vvažaje, ščo ce majačnia. Ale meni osobysto podobajeſtsia logika ideji».

Na peršyj pohliad spravdi vse prosto. Podrazniujučy elektryčnymy impuľsamymy pevni dilianky mozku, vdajeſtsia ožvyty zabute, stvoryty povnu zorovu i sluchovu iliu-ziju mynuloho. Ce znaly davno. Znaly j inše: te, ščo bačyť ptach čy ryba, možna metodom biöstrumovoho rezonansu peredaty liudyni. Rodzynka panarinškoji ideji v tomu, ščob «transliuvaty» liudyni zorovu pamjať dovhóžyvučych tvaryn. Panarin vidibrav triochsotričnych čerepach i namahajeſtsia zmusyty jich pryahadaty te, ščo vony bačyly za svoje dovhe žyttia...

Poky z cieho ničohisińko ne vychodyť. Ale VV napolehlyvyj. Vin i siohodni, «pidjed-navšyś» do čerhovoju čerepachy, perebyraje neskinčenni kombinaciji impuľsiv.

A oś ščo zaraz robyť Vitovškyj, ja ne znaju. Navriad čy vin u laboratorijsi. Tam use hotove vidučora. Pro ščo dumaje v ci chvylyny Vitovškyj?

Možlyvo, vin, zniavšy okuliary, dyvytšia na tundru, na nebo?

Ja bačyv svit hiperzorom vsioho lyše kiľka chvylyn. Ale ce vkarbuvalosia v pamjať naviky. Ne viriu, ščo ce možna zabuty.

Pryholomšuje vže sama myť perechodu. Take vražennia bulo b u liudyny, ščo utknulasia nosom u dopotopnyj televizor, jakby maleńkyj ekran raptovo peretvoryvsia na velyčeznu stereopanoramu sučasnoho objemnoho i koliorovoho kino.

Kut zoru rizko zbilšyvsiä, i vse, ščo ja pobačyv križ ce rozčynene u svit vikno, bulo vyraznym do najdribnišoho štrycha, do šconajtoných vidtinkiv kolioru. Nenače chtoś proter zaporošenu kartynu, vynis jiji z napisemnoho pidvalu, vstanovyv u svitljij zali — i spalachnuly, zahraly žyvi barvy.

Z dachu kliniky ja bačyv daleke ozerce: križ kryštalevoji čystoty vodu možna bulo rozriznyty kožnu trišcynu kamjanystoho dna. U nebi, v soniačnomu nebi, horily jaskravo-zeleni smuhy poliarnoho siajva. Za try-čotyry chvylyny ja pobačyv i strokatych turuchtaniv, poliarnych pivnykiv, ščo zatijaly bijku v bolotianej travi, i akuratni nirky lemingiv, i hryby bilia karlykovych berizok. Detalej bulo bezmirno bahato, ja mih by pererachuvaty naviť peliustky maku na dalekomu kušci, ale svit spryjmavšia jak cile...

Ni, ja ne vstyhnu rozpovisty pro ce.

Čerez dvi chvylyny Panarin bude tut.

I šče odne:

Ja ne syrota.

Panarin pomylyvsia. Ne znaju, jak ce vypalo z joho uvahy.

Jij dvadciať čotyry roky. Vona geofizyk. Zaraz vona deš u tajzi.

Ščo ž, ja lyše peršyj. Myne dekiľka rokiv, i same poniattia viku zdryhnetśia, rozkoletsia, obernetsia na poroch.

Zalyšylysia sekundy.

Z majže fizyczno vidčutnoju hostrotoju ja choču zrozumity: jaki ž hory zrušať liudy, peremihšy čas?..

© HENYK Vitalij, pereklad z rosijškoji, 2009.

PORT KAMJANYCH BUR

Pivroku tomu meni peredaly zapys povidomlennia, poslanoho Zorochom z «Dau».

Dešyfruvannia povidomleń, vyznanych beznadijno spotvorenymy, — važke remeslo. Sprava ne u važkosti samoji roboty, ce zvyčajna rič. Strašne inše. Počynajučy robotu, ne znaješ, na šco piduť roky. Možna vytratyty žyttia — i rozsyfruvaty dekiľka ordynarnych zvedeň.

Takym, ne vartym osoblyvoji uvahy, zdalosia meni spočatku povidomlennia z «Dau». Ja ne znav todi, šco zmožu zazyrnuty na tysiači rokiv upered.

Povidomlennia Zorocha malo lyše trochy vyperedaty korabel, šco povertavšia na Zemliu. Prote dosi ne vdalosia vyjavyty «Dau». Avtomaty maly šcomisiacia povtoriuватy povidomlennia — takyj zahaľnyj poriadok. Cych povidomleń tež nemaje.

Simsot sorok metriv temno-siroji, misciamy cílkom čornoji stričky, zasvičenoji pry avariiji na suputnyku zovnišnioho zviazku, — oš use, šco ja mav.

Inodi hadajuť, šco my, dešyfruvalnyky, korystujemosia jakojuš osoblyvoju aparatuруju. Ni, u nas inša zbroja — terpinnia i fantazija. Bezmežne terpinnia i ničym ne skuta fantazija. Znajty rozrizneni, led' pomitni štrychy, vhadaty jich vzajemozviazok i vidtvoryty kartynu — v ciomu suť našoji roboty. Podibno do chudožnykiv i poetiv, my pracujemo poodynici: fantazija vymahaje tyši.

Zvit pro dešyfruvannia povidomlennia Zorocha bude opublikowany u najblyžčomu vypusku «Biuletenia kosmičnoho zviazku». Za tradycijeju, zvit mistyť lyše absolutno dostovirne; ce ti sami štrychy, jaki šče ne dajuť ujavlennia pro vsiu kartynu. Ale, za tijeju ž tradycijeju, ja maju pravo na hipotezu.

Chto z nas ne zamysliuvavšia nad pytanniam: jakščo komunizm — peredistorija liudstva, šco bude zmistom samoii istoriji?

Uže v peršej tretyni XXI stolittia vsi liudy otrymaly umovy, neobchidni dlia is-nuvannia. Davno prypylyisia vijny. Znykly chvoroby i holod. Ne brakuje žytla. Šče dvadciat-trydciat rokiv — i my stvorymo kiberkomplexne vyrobnyctvo, jake bude samo rozvyvatysia i vdoskonaliuvatysia. Znyknut turboty, šco pohlynajú nyni devjanosto vidsotkiv energiji liudstva.

To šco ž poperedu?

Vidnovliujučy povidomlennia Zorocha, ja bahato v čomu pokladavšia na intuiciju; ujava za jakymyś svojimi zakonamy domaliovuvala te, čoho ja ne mih pobačyty. Možlyvo, ne vsi poviriať u vidkryttia, zroblene Zorochom u zorianij systemi Wolf-424. U mene poky nemaje dostačnich dokaziv. I vse-taky ja stverdžuju: šče ne bulo vidkryttiv, nastílky važlyvych dlia rozuminnia majbutnioho.

1

Do Zorocha nichto ne litav do zirkы Wolf-424. Vvažalosia, šco takyj polit ničoho ne dasť nauci. Spravdi, 424-a — necikavyj objekt. Dvi krychitni zirkы, typovi červoni karlyky, — klas zirok, dobre vyvčených šče pry peršych poliotach do Proximy Centavra. Rozrachunkamy — bahato raziv i nadijno — bulo dovedeno, šco v systemi Wolf-424 ne može byty stíjkych planetnych orbit. Pivstolittia 424-a bula ostoroń vid kosmičnych tras. A vdtak Bušard, pracujučy zi zdvojenym kvantovym lokatorom, vyjavyy bilia 424-oji planetu. Tak vynyk «paradox Bušarda»: planeta (Bušard nazvav jiji Chymeroju) ruchalasia po zaboronenij orbiti.

Expedycija Zorocha — ce doslidnyčkyj rejs zi zvyčajnoju v takych vypadkach programoju. Ale faktyčno holovnoju metoju poliotu bulo vyrišennia «parodoxu Bušarda».

Zoroch letiv sam. Rejs bув na meži daľnosti, dovelosia vziatý dodatkove ustavkuvannia — navigacijne, doslidnyčke — i pidsylyty biözachyst kabiny.

Važko skazaty, čomu komandyrom «Dau» pryznačyly Zorocha. Vybir provodyla mašyna, speciälno stvorena dlia komplektuvania ekipaživ zoreliotčykv. Otrymavšy programu poliotu, mašyna vyrobila komplex psychofiziologičnych vyprobuvań i vidbyrala liudej, najbiľš vidpovidnych dlia zdjasnennia cijeji programy. Zaraz prosto nemožlyvo vyznačyty, čomu mašyna viddala perevahu Zorochu. Vtim, todi ce takoz bulo zahadkoju. Inši astronavty ne mohly nabraty biľše 110–120 baliv z tysiači, a Zoroch otrymav 937. Dvyno: Zoroch bув molodyj i nedosvidčenyj. Zberihsia zapys povtornych vyprobuvań; udruhe mašyna postavyla Zorochu ti sami 937 baliv.

Perelit prodovžuvavsia (za korabeľnym časom) majže try roky. Na Zemli mynulo pjetnadciať rokiv, ale kosmozviazok prjimatav lyše odnomanitni korotki sygnaly, jaki označaly, ščo vse harazd. Zoroch berih energiju. Peršyj zapys, jakyj ja rozšyfruvav, zroblenyj, koly «Dau» dosiah 424-oji.

Bilia 424-oji vyjavylasia planeta, ščo ruchalasia po zaboronenij, teoretyčno nemyslymij, orbiti navkolo odnoho z červonych sonć. Ja vidnovyv znimky Chymery, zrobleni z «Dau». Odynadciať poslidovnych znimkiv, z jakych možna zdohadatysia, ščom same zacikavilo Zorocha. Na ekvatori planety, v serednij častyni obšyrnoji hirškoji systemy, bulo Kolo. Zoroch todi šče ne znav, ščo ce take. Vin lyše bačyv Kolo — temnu oblast diämetrom ponad tysiaču kilometrov. Doba na Chymeri udviči korotša vid našoju, ale švydka zmina dnia i noči ne vidbyvalasia na temperaturi Kola. Vona bula postojnoju — plius 24 gradusy. Vtim, ne ce važlyvo: zahadkovym bulo same isnuvannia Kola.

Orbita Chymery duže blyžka do červonoho soncia, i tiažinnia vyklykalo na planeti pryplyvy vyniatkovoji sly. Naskiľky možna sudyty zi znimkiv, moriv (u vsiakomu razi — velykych) tam nemaje. Pryplyvy pidnimaly kamjani chvyli.

Planeta kamjanych bur — oš ščo take Chymera. Dviči na dobu Chymeroju prochodyla pryplyvna chvylia, ščo vyklykala sylni zemletrusy, točniše — «chymerotrusy». Sprava, zvisno, ne v nazvi, ale kamjani buri nastilky sylniši vid najrujnivnišych zemletrusiv, naskiľky urahan sylnišej vid tychoho vitercia. Syla cych bur, vymiriana za zemnoju škaloju, vyrazylasia b tryznačnoju cyfroju. A holovne — kamjani buri reguliaro, z žachlyvoju točnistiu, povtoriuvalysia kožni šisť hodyn. Te, ščo bulo v korotkych promižkach miž buriamy, lyše umovno možna nazvaty zatysšiam. Hrymily vulkany — tysiači vulkaniv, rozkydanych vid poliusa do poliusa. Uščelynany povzly potoky lavy, prohryzajuč šliach križ hirški lanciuhy. Kypily hriažiovi ozera, ni, ne ozera (ce znovtaky ne te slovo), a moria j okeany vyrujučoji hriažiuky.

Protiahom trioch-čotyrioč dib vse zminiavalosia na planeti. Vse — okrim Kola. Zdavalosia, buri obtikajuť Kolo. Niščo ne pronykalo v joho meži: ani vohnenni chvyli lavy, ani dym vulkaniv, ani kuriava kamjanych bur.

Ja perekonanyj, Zoroch iz samoho počatku zdohaduvavsia pro zustrič z čužym rozumom. Cijeji zustriči marno šukaly vidtodi, jak liudyna vyjšla v kosmos. Ale my ne znaly, ščo vona bude takou.

Vnyzu bulo čuže žyttia, i Zoroch prydyliajsia do nioho. Vin ne pospišav. Mynulo blyžko dvochsot hodyn, perš niž vin počav hotuvaty posadočni planery. Vin zmontuvav try planery iz standartnymy, na toj čas dosyť doskonalymy, avtomatamy pilotuvannia i rozvidky. Peršyj planer popriamuval do centru Kola, vidtak raptovo rozvernuvsia, pišov ubik i znyk u čornomu chaosi chmar.

Zoroch vidpravyv u rozvidku druhýj planer. Cioho razu vin sam zaprogramuvav polit. Misce dlia posadky vin vybrav dvyno: veršynu špylia, duže blyžkoho do Kola i duže vysokoho. Jmovirno, posadka projšla vdalo i avtomaty vstyhly ščoś peredaty na «Dau» (inakše važko pojasnyty tu upevnenišť, z jakoju nadali dijav Zoroch). Ale čerez simnadciať chvylyn pislia posadky nadíjšov avarijnyj syignal, i zviazok urvavšia.

Zdajeťšia, Zoroch čekav cioho. Vin vidrazu ž počav hotuvatysia do spusku na Chymeru.

Vin pišov na ostanniomu planeri, zalyšyvšy «Dau» na dobovij orbiti. Zorelit vysiv u zeniti nad miscem vysadky.

2

Perši znimky zrobleni vidrazu ž pislia spusku. Ce najbiľš zberežena častyna stričky. Telekamera avtomatyčno vmykalasia kožni sorok sekund i peredavala zobražennia na «Dau». U dymnomu nebi — rozplyvčaste červone sonce; vono švydko priamuje do obriju. Tam, na vydnokrajji, maje buty Kolo. Na znimkach joho ne vydno. Zate vyrazno vydno hory. Vony zniati z krychitnoho majdančyka bilia veršyny skeliastoho piku: zvidsy zirvavšia u prirvu druhý planer.

Hory schoži na bušujučej okean: nemov chtoś u sotni, v tysiaci raziv zbilšyv urahanni okeánski chvyli, a potim, koly vony dosiahly najvyščoju syly, zmusyv jich myttievo skamjanity. Veršyny kamjanych chvyľ pryporošeni bilym, mov pina, snihom.

Try znimky zrobleno pry svitli prožektoriv, u sutinkach. Zoroch praciuvav, hotujučy svij «kosmodrom» do kamjanoji buri.

Ja ničoho, po suti, ne znaju pro charakter Zorocha. Vzahali indyviduaľni vidminnosti molodych astronautiv praktyčno ne poznačajuťsia na jich povedinci u zvyčajnych umovach. Stanovlennia charakteru vidbuvažeťsia vže v kosmosi. Prostežujučy diji Zorocha, ja možu lyše veľmy pryblyzno pojasnyty, čomu vin včynyv tak, a ne inakše.

Čomu vin zalyšyvšia na ciomu majdančyku?

Navriad čy potribno dovodyty, ščo, čyniacy tak, Zoroch jšov proty zdorovoho hluzdu. Ne bulo žodnoji neobchidnosti piddavaty doliu expedyciji takomu ryzyku: planer mih pereletity na inše misce, mih, narešti, povernutysia na «Dau». Zalyšajučy bilia veršyny špylia, Zoroch ničoho ne vyhrovav. Vin nemov navmysno jšov nazustrič bezmirnij nebezpeci.

Naviščo?

Zi znimkiv vydno, ščo ce take — kamjana buria.

Chvylyn za desiať do počatku buri v horach vynikly fióletovi vohni. Kora planety, jaka šče čynyla opir pryplyvnym zrušenniam, naelektryzuvalasia, i hostri veršyny skel osvitlylysia cholodnym synio-fióletovym polumjam. Vono švydko rozhoralosia, ce polumja: tini vidstupaly, provaliuvalysia vnyz. Staly vydymi naviť duže daleki špyli. I koly synio-fióletove svitinnia dosiahlo hranyčnogo rozžarennia, pryplyv zrušyv hory. Na znimku, ščo ulovyv ciu myť, hory zdajuťsia košlatymi, zmazanymi: zoriane nebo i košlati najižačeni veršyny.

Kamjanyj okean zdryhnuvsia, zavorušyvšia. Skeli vtratyly žorstkist: kamjana tverď vsupereč svojej pryrodi stala ruchomoju. Možna pereplyvty štormovyj okean, možna podolaty vypalenu soncem pusteliu, možna projty skriž — okrim cych rozsalednilych kamjanych chvyľ...

Valylysia veletenški špyli, nemov jich chtoś pidrubuvav znyzu. Zištovchuvalysia, drobylysia skeli, i ščilna čorna kuriava švydko pidijmalasia vhoru, do majdančyka, na kotromu jakymś dyvom trymavsia planer.

Z-pid zirvanych kamjanoju bureju hir rynuly vohnenni potoky lavy. Vužki promeni prožektoriv zahubylysia v chaosi vohniu i dymu. Vidtak hluchoju stinoju nasunuvsia kamjanyj pyl, i telekamera, peredavšy na «Dau» ostannij znimok, vymknulasia.

Buria tryvala ponad hodynú. Koly vse zakinčylosia i poroch počav osidaty, avtomaty znova vidnovyly zjomku. Zoroch ustanovyv na osvitliuvalnych raketach mohutni kvantovi generatory, ale znimky vyjšly kepški. Jak i raniše, dovkola hory, schoži na zastyhli chvyli. Prote ce vže inši chvyli: kamjanyj urahan ster z poverchni Chymery hírsku systemu, rivnu Himalajam, i pidniav novi lanciuhy dymliačych hir. Uciliy lyše

dekilka mohutnich pikiv. Jich veršyny samotnio pidnosylyria nad chmaramy kuriavy.

3

Ščo ž use-taky zmusylo Zorocha zalyšytysia na maleńkomu majdančyku bilia veršyny špylia?

Ja bezuspišno namahavsia vidpovisty na ce pytannia, poky ne zrozumiv: spočatku treba zjasuvaty inše i choć jakoś pojasnyty, čomu mašyna vybrala Zorocha komandyrom «Dau».

Vid cych mašyn davno vidmovylyria, meni naviť ne vdalosia znajty dokladnyj jich opys. Ja ne možu dovesty dostovirniſt svojeji ideji. Chaj ce bude proste prypuščennia, ne biľše.

Tak ot, holovna, na mij pohliad, osoblyvist' programy poliotu — zhadka pro virohidnu zustrič iz čužym žyttiam, ščo dosiahlo vysokoho rozvylku. Nezvyčajna orbita Chymery šče do poliotu zmusyla jakoś vrachovuvaty ciu možlyvist'. A holovna osoblyvist' vyboru v tomu, ščo Zoroch buv najmolodšym z kandydativ. Ja perekonanyj, ščo mašyna — jakby u neji bula taka možlyvist' — vybrala b šče molodšoho astronauta.

Mašyna vvažala, ščo predstaviaty liudstvo pry peršej zustriči z čužoju i rozvynenisoju cyvilizacieju povynna liudyna duže moloda. U ciomu je svoja logika. Rozryv u rivni cyvilizacij mih vyjavytysia takym značnym, ščo perestavalо vidihravaty roľ, trochy biľše čy trochy menše znań i dosvidu bude u astronauta.

Ale, povtoriuju, ja ne berusia obgruntovuvaty vybir mašyny. Dlia mene važlyve inše. Jakščo molodist' — holovna (v danomu vypadku) jakisť Zorocha, to bahato ščo staje zrozumilym.

Dva perši planery zahynuly. Jakby na misci Zorocha buv dosvidčenyj kosmičnyj as, vin podvojiv by oberežniſt'. U Zorocha podvojilasia smilyvist' — vin buv molodyj. Takij smilyvosti nemaje vypravdannia, v njí nemaje sensu, jakščo... jakščo ne prypustyty, ščo z boku dyvyvsia chtoś, chto vperše bačyv liudynu. Cej «chtos» ne bojavsia kamjanouj buri. Zoroch takož ne zachotiv vidstupaty pered bureju. Chlopjactvo! Ale Zoroch, po suti, i buv chlopčyškom.

Tijeji korotkoji noči na čužij planeti Zorochu bulo važko. Astronavtyka ne znaje podibnych vypadkiv: šturmú planet zazvyčaj pereduje systematycna grupova rozvidka. Zoroch buv sam. Try roky, jaki vin proviv na korabli, — tež samota, ale zovsim inša. Korabeľ tisnyj i obžityj; zdajeteſia, ščo za joho mežamy je lyše porožneča. Rozsyp neskinčenno viddalených zorianych vohniv — ce spryjmajeſtsia rozumom, a ne sercem. U kabini korablia svoji masštaby: velyka liudyna v otočenni syłnych i sluchnianych mašyn, a deš tam, u hlybyni ohliadovych ekraniv, maleńki svity... Šče za hodynu do spusku na Chymeru Zoroch mih odnym pohliadom ochopyty vsiu planetu. Koly ž vin, opustovyšyś na hirškyj majdančyk, vidčynyv liuk planera, vse zminylosia. Svit nabuv iných masstabiv, i v cych masstabach liudyna stala lyše krychitnoju častkoju, zahublenoju sered veletenškych hir. A potim, nemov zatverdžujučy novi masštaby svitu, počalasia kamjana buria.

Mašynu, ščo vybrala Zorocha, pobuduvaly liudy. Zrozumilo, ščo taka mašyna mohla ototožnyty molodist' i smilyvist'. Ja choču pidkreslyty inše: mašyna, vočevyd', ukладala v poniatia «smilyvist'» ščoś biľše, aniž podolannia strachu pered nebezpekoju. Koly rujnujuťsia hory — ce strašno, prote u stokrat strašniše, koly rujnujuťsia zvyčni ujavlennia, ščo zdavalysia neporušnymy. Mašyna (teper ja tverdo v ciomu perekonanyj) vvažala, ščo pry zustriči z čužym rozumnym žyttiam take potriasinnia nemynuče. Tomu vona vybrala najmolodšoho astronauta. Vona rozrachovuvala na smilyvist' inšoho, vyščoho poriadku, a Zoroch počav prosto z neošcadlyvo smilyvoho žestu...

Ja ne choču nikoho perekonuvaty: ce moje roboče prypuščennia, i tilky. Ale, vi-

dverto kažučy, ja radyj, ščo Zustrič (ja zvyk poznačaty ciu podiju odnym slovom) počala-sia tak. Krašče, ščob toj, chto vperše zustrine liudynu, pobačyv jiji smilyvist', a ne jiji oberežnist'.

4

Rozšyfrovujučy povidomlennia Zorocha, ja bahato dumav pro Zustrič. Vsia strate-gija rozšyfruvannia gruntuvalasia na tomu, ščob spočatku zrozumity, jak vidbulasia Zustrič.

Ja ne korystuvavšia, jak zazvyčaj, informacieju, ščo vidbyrajeťsia mašynamy. Vse, ščo buď-kolyś pysaly pro hadanu Zustrič, ja pročytav sam. Fantastyka, hipotezy, zvity pro dyskusiji, doslidžennia astrobiologiv — ja čytav use, choča na ce pišlo bahato času. Ne pamjataju vže, koly v nahromadženni faktiv i kontrfaktiv, prypuščeń i kontrprypuš-čeń zjavylosia ščoś schože na systemu. Zaraz ja možu sformuliuvaty svoju dumku dosyť čitko: prypuščennia pro Zustrič tym blyžče do istyny, ščo dali my vidchodymo vid geo-centryčnych pozycij.

Kolyś Zemlia ujavlialasia centrom Vsesvitu, i liudyna vvažalasia jedynou rozum-noju istotoju — ne bulo naviť samoji problemy Zustrici. Z rozvýtkom nauky liudy zrozumiły, jake naspravdi misce zajmaje Zemlia u bezmežnomu Vsesvitu. Ale taka vže inercija mysłennia: my vse šče hadajemo, ščo do nas povynni pryletity, nas povynni šukaty, nam povynni posylaty sygnaly... My dobre znajemo, ščo Zemlia ne centr svitu. I vse-taky my chočemo zalyštyt sobi (tut-bo vyjavliajeťsia inercija mysłennia) jakščo i ne holovnu, to rivnu roľ. Na ciomu pobudovani vsi hipotezy. U ideali nam bačyťsia Velyke Kiľce svitiv, spolučenych radiö — čy optyčnym zviazkom. Z rozrachunku na ce my planujemo naši doslidžennia — vid peršoho radiopošuku za projektom OZMA do budivnyctva Velykoho Soniačnoho Vyprominiuvača na Merkuriji.

Čomu ž nam ne vdalosia spijmaty sygnaly čužych cyvilizacij? Najpryrodniša vid-povid': jich nemaje, cych syignaliv. Cyvilizacií je, možlyvist' posylaty sygnaly u nych tež je, ale vony zajniali inšymy spravamy. Ciu ukraj prostu dumku zahlušujuť zalyšky geocentryčnych ujavleň: jak tak, adže my šukajemo, my dokladajemo do cioho vsich zusył, otož, i nas povynni šukaty...

Ťmiane červonuvate sonce pidnimalosia nad obrijem, koly Zoroch opustiv planer na nevysokomu horbi kraj samoji meži Kola. Meža vyrazno prohliadaje na vidnovlenych znimkach. Uzdovž neji stelyťsia buryj dym: jakaś syla ne puskaje joho v meži Kola. Zoroč zrobiv dva dyvovyžni znimky: vužkyj lavovyj potik dochodyť do meži, rizko zbočuje i teče nazad — znyzu dohory.

Kolo malo nepronykni meži, i vse-taky Zoroch aniskilky ne sumnivavšia, ščo joho propustiať: na planeri zmontovanu kolisne šasi, rozrachovane na ruch po hladkij pover-chni Kola. Zdavalosia b, ščo vartuje spočatku pereviraty: pity i samomu perestupyty čerez mežu. Zitknennia planera z nezrymoju ohorożeju Kola mohlo pryzvesty do katastrofy. Ale Zoroch zaliz u planer, i mašyna povoli (kolesa hruzly u popeli) rušyla do Kola.

Teleperedavač Zoroch zalyšyv bilia meži. Zrobiv vin ce ne z oberežnosti, a lyše dla toho, ščob zboku zafixuvaty vjizd u meži Kola. Znimky duže popsovani, ale vse-taky možna rozhledity, jak važkyj planer, rozhojdujučyś, kotyťsia z horba vnyz.

Planer bezpereškodno, naviť z dejakoju uročystistiu peretnuv mežu. Vidtak Zoroch zupynyv mašynu i povernuvsia za teleperedavačem. Vin zakripyv kameru peredavača na planeri, pid kryлом, i vona počala robyty znimky z intervalamy u pjať sekund.

Kolo mohlo vyjavytisia jakymś pryrondnym utvorom. Spočatku ja ne vykliučav takoji možlyvosti. Ale, vyvčajučy perši znimky, zrobieni v mežach Kola, ja zrozumiv, ščo Kolo — ce skladna mašyna, stvorena duže rozvynenoju cywilizacijeju.

Utim, Zoroch žodnoho razu ne kaže «mašyna». Vin nazyvaje ce Port Kamjanych

Bur. I tut-taky pojasnuje, ščo Port schožyj na skliane plato. Pobižno, duže pobižno rozpovidaje pro ce Zoroch!.. A na znimkach Port Kamjanych Bur zdajeťsia metalevym. Odyn znimok vdalosia restavruvaty majže povnistiu: do vydnokraju tiahneťsia ideaľno rivna poverchnia, ščo matovo vidsvičuje v kosych promeniach červonoho soncia. Zoroch, odnak, kaže, ščo poverchnia Portu prozora. Tam, u zelenkuvatij hlybyni, ščoś bezperervno peremiščalosia, splyvaly i tanuly prymarni, merechtliví tini...

Majže pjatdesiat hodyn (na Chymeri ce čotyry doby) planer zalyšavsia bilia meži Portu. Tut ne bulo «chymerotrusiv», i Zoroch, lyboń, dumav lyše pro Zustrič. Na te, ščo vidbuvalosia za mežamy Portu, vin ne zvertav uvahy. Vin ne zabrav planer, koly z hir rušyla, zmitajučy vse na svojemu šliachu, lavyna kaminnia i popelu. Lavyna dokotylasia do samoji meži. Majže priamovysno zmetnuvsia dvochsotmetrovyj vyrujučyj val — i myttievo zastyh, zupnenyj nevydymoju ohorožeju.

Pročekavšy pjatdesiat hodyn, Zoroch vyrušyv uhlyb Portu. Mašyna, švydko nabyrajučy švydkist, bihla dzerkaľno hladkoju poverchneju.

Zoroch šukav «brativ po rozumu».

Prymitna detaľ: avtomat, ščo keruvav telekameroju, raniše vid Zorocha zrozumiv, ščo metušlyva honytva ničoho ne dast. Kamera bula vstanovlena pid krylom planera i spočatku vmykalasia kožni try chvylyny. Avtomat postupovo zbilšuvav promižky miž znimkamy, a vidtak uzahali prypynyv zjomku.

5

Povidomlennia z «Dau», ci simsot sorok metriv zasvičenoji plivky, ja otrymav pislia toho, jak buv vykonanyj komplex zvyčajnych restavracijskich procesiv. Vže todi možna bulo — choča i v najzahaľnišich rysach — rozibratysia v dejakych znimkach. Hirše stojala sprava z vidnovlenniam zvuku — najbiľš cinnoji častyny povidomlennia (biľsist znimkiv zrobленo avtomatom, a zvukozapys — ce skazane samym Zorochom). My švydko vyčerpaly nebahato najavných u nas dodatkowych zasobiv restavraciji. Meni zalyšalosia znov i znov sluchaty zapys. Robota nadzvyčajno odnomanitna: raz po raz prokručujeťsia strička — hul, trisk, svyst... Variuješ švydkist, hučniš, korektuješ ton, pidbyraješ zvukofiltre, i oś križ ščilnu zavisu šumu proryvajeteſia slovo. Odne slovo, jake najčastiše ničoho ne daje... I vse-taky potribno rozšyfrovuvaty navmannia desiatky, sotni sлив. Vrešti-rešt znachodyš kliučovi slova i zdohadujeſsia, ščo zapysano do nych čy pislia nych. Vynykajuť hadani frazy, protiahnuti — mov ridkyj, často perervanyj punktyr — križ veš zapys.

Robota vymahala tyši. Potribno bulo tyžniamy žyty v tyši, ščo postupovo zahostiuvala sluch. Ja perebravšia v Zabakkallia, u maleńku laboratoriju, roztašovanu na dni pokynutoho rudnoho karjeru. Tut, na kilometrovij hlybyni, bula majže absolutna tyša.

Terasy karjeru, zarosli sribliastroju travoju, kruto zdijmalysia vhoru, i lyše opivdni deš u bezmirnij vysoti nenadovho zjavlialosia sonce. Misce bulo dykuvate i po-svojemu cikave. Vydobutok rudy prypynyly rokiv sorok tomu. Potim karjer dovho služiv poligonom dlia vyprobuvannia pidzemochodiv. U priamovysnych stinach teras, priamujučy dohory, ziajaly čorni diry sverdlovyn, i na triščynuvatomu vid vybuchiv dni karjeru, sedro rozdroblenych kameniv, ležaly važki korpusy starých mašyn.

Ja majže ne znaju, ščo ce take — pidzemochody. Zaraz vony ne potribni, je analizatory nejtryno, ščo lehko prosvičujuť planetu. Ja ne namahavšia rozibratysia: prosto chodyv, dyvyvsia, inodi nasylu protyskuavšia u krychitni kabiny, polochajučy polivok i pyščuch.

Metriv za dvisti vid mojeji laboratoriji z hlybokoji vyrvy zdijmalysia metalevi ruky pidzemochoda. Mašyny ne bulo vydno, vona zalyšylasia pid zemleju. I lyše hnučki manipulatory, probiyvšy vužkyj chid, dotiahlysia do poverchni. Vony tak i zastyhly, visim

ruk pidzemochoda, ščo vytiahnulysia vhoru v ostanniomu ryvku i namertvo včepylyisia v kaminnia.

Nočamý nad karjerom, začipajučy červoni vohni na ščohlach ohoroži, strimko letily ščiľni biluvati chmary. Deš poriad prochodyla meteorologična trasa, jakoju chmary prehaniały do mongoľskych stepiv. Viter blukav u sverdlovynach i bezhučno prynosyv na dno karjera volohi zapachy stepovych kvitiv i skošenoho sina.

Ja švydko zvyk do tyši. Na četvertý deň, vsluchujučy s u zapys, ja vperše ulovyv frazu, ščo bahatorazovo povtoriuvalasia. Spočatku ja navíť ne namahavšia zrozumity obryvky sliv i sluchav zapys, jak muzyku. Šče ne rozsyfruvavšy ciu povtoriuvanu frazu, ja znav: Zoroch hovoryť pro ščoś vykliučno važlyve.

Planer dovho stojav u centralnij častyni Portu Kamjanych Bur. Vidtak Zoroch vyrušyv do meži i projichav uzdovž neji kilometrov dvisti. Planer povoli jšov povz častokil burych skeľ, schožych na hrubo obtesani stovpy. Hodyn čerez pjať-sišť planer (vse tak samo povoli) rušyv u zvorotnyj šliach, do centru Portu.

Sudiačy zi znimkiv, ničoho ne stalosia. Ale Zoroch napolehlyvo povtoriuvať jakeś povidomlennia...

Zaraz važko skazaty, jak same pryjšla zdohadka. Odnoho razu vnoči chmary rozstupylyisia, roztanuly, i nad karjerom vyniklo zoriane nebo. Čitka linija červonych sygnałnych vohniv na ščohlach ohoroži vidrazu zahubylasia sered nezlicennych zirok. Todi, zdajeteśia, ja j počuv slova «červone zmiščennia».

Port Kamjanych Bur, stvorenyj čužoju cyvilizacijeju, protydijav rozbihanniu galaktyk.

Jakščo ja pravyľno zrozumiv povidomlennia Zorocha, takych mašyn bulo bahato. Roztašovani u riznych častynach našoju Galaktyky, vony skladaly jedynu systemu. Potužnišť systemy postupovo narostala, i v majbutniomu rozbihannia susidnich galaktyk malo zminylyisia jich zblyženniam.

Takym buv Rozum, z jakym liudstvo zustrilosia v kosmosi.

6

Teper ja vyrazno baču osnovnyj prorachunok astrobiologiv. Vony mirkuvaly tak.

Dlia vynyknennia žyttia potribno, ščob planeta mala ne nadto velyku i ne nadto malu masu. Planeta maje buty ne nadto blyžka do svoho soncia i ne nadto vid nioho viddalena. Sonce vprodovž miljardiv rokiv maje vyprominiuvaty pryblyzno postijnu kiškiš energiji: ne nadto velyku i ne nadto malu... Podibnych obmežeń nazbyruvalosia tak bahato, ščo virohidnišť vyjavlennia poblyzu Zemli naselenych planet zdavalasia nikčemnoju. Čy varto bulo dyvuvatysia, ščo na peršyj plan vysuvalasia odna problema: jak vstanovyty zviazok?

Dlia vynyknennia i rozvýtku žyttia spravdi potribne pevne pojednannia umov. Ale, koly žyvi istoty stajut' rozumnymy, vony postupovo perestajuť zaležaty vid zovnišnich umov. Vony počynajuť zminiuvaty ci umovy, počynajuť keruvaty nymy — perš za vse na svojej planeti, potim u kosmičnych masštabach.

U našej Soniačnij systemi neobchidne pojednannia umov bulo lyše na Zemli, ale teper zaliudnenymy staly i Misiać, i Merkurij, i Venera, i Mars, i suputnyky velykych planet...

Vychid u kosmos nemynuče viv do zustriči z vysokorozvynenoju cyvilizacijeju. Pidkresliu: ne vzahali z čužoju cyvilizacijeju, a z takou, jaka nezmirno vypredyla nas.

Imovirnišť zustriči z žyttiam, ščo tiľky počalo rozvýtok, naspravdi mala — tut spravedlyvi logika i rozrachunkы astrobiologiv. Ale dlia vysokorozvynenoji cyvilizaciji v kosmosi nemaje nevidpovidnych umov. Zavojovujučy kosmos, taka cyvilizacija zdatna isnuvati skriž, za bud'-jakych umov. Jedyno nevidpovidnymy dlia neji je jakraz ti planety, na jakych — čerez spryatlyve pojednannia umov — samostojno rozvyyvajetsia svoje

žyttia. Ci planety ne možna pereroobiliaty, a umovy, spryatlyvi dlia odnijeji formy žyttia, majže zavždy nespryatlyvi dlia inšoju.

I šeď odna obstavyna.

Daleko pered frontom cyvilizaciji, ščo rozpovsiudžujeťsia v kosmosi, jduť jiji technični zasoby. Z nymy, z mašynamy na daľnich okolyciach čužoho svitu, nam perš za vse i naležalo zustritysia.

Ujaviť sobi, ščo meškanci pokynutoho v okeani ostrivcia vyrišly vperše vstanovyty zvjazok z inšymy krajinamy. Ostrivjanam, ščo vyrosly na klapky suši, zdavalosia, ščo svit skladajeťsia z okeanu i rozkydanych u niomu ostrivciv, tak samo maleńkych, jak jich vlasnyj. I oś vony na berezi velyčeznoho kontynentu. Bereh porožnij, i, naskiľky siahaje oko, nikoho ne vydno. Je lyše veža, v kruhlomu vikni jakoji čerez rivni promižky času spalachuje i hasne vohoń. Ostrivjany ne znajuť, ščo ce avtomatyčnyj majak. Vony napolehlyvo šukajúť liudej i lyše postupovo počynajuť zdohaduvatysia, ščo meškanci ci-oho kolosaľnoho ostrova deš duže daleko vid bereha, tam, za vysokomy-vysokymy horamy...

Zoroch šukav ostriveć, podibnyj do Zemli. Abo archipelag, podibnyj do planet Soni- ačnoji systemy. Tak dumaly vsi my, ne vin odyn. My, napryklad, retelno rozroblialy linkos, nas turbuvalo: jak my rozmovliatymemo pry Zustriči. A cieji problemy prosto nemaje. Cyvilizacija, z jakou my zustrinemosia, davno maje u svojemu rozporiadženni zasoby, ščo zabezpečujuť vzajemorozuminnia. Nesumirno važlyviše inše: ščo my ska-žemo tym, chto projšov šliach u tysiači, u miljony raziv biľšyj, aniž projšly my?

Pro ce nadto malo dumaly.

Mabuť, tut poznačyvsia vplyv Velykoho Kiľcia — ideji efektnoji, ale za filosofskoju svojeju suttiu geocentryčnoji. Prypustymo, Velyke Kiľce stvorene. Ščo ce dast? Kožne povidomlennia jtyme desiatky, sotni, možlyvo, tysiači rokiv. Vstanovlennia kontaktiv, jakščo prjnosti ideju Velykoho Kiľcia, ničoho ne zminiuje: vsi, jak i raniše, zalyšajuťsia na svojich «ostrivciach». Ne vypadkovo v «Tumannosti Andromedy» Jefremova, romani, ščo vperše vysunuv ideju Velykoho Kiľcia, žyttia na Zemli jšlo svojim ladow, i povidomlennia, ščo nadchodyly po Kiľciu, praktyčno ne vidbyvalysia na ciomu jak i raniše izolovanomu žytti.

Koly my, meškanci maleńkoho ostrivcia Vsesvitu, vperše prystanemo do bereha velyčeznoho kontynentu, izoliacija nazavždy prypyntyťsia. I ne bude važlyvišohu pytan- nia, aniž pytannia pro te, jake misce my, liudy, zajmeme u ciomu velykomu i novomu dlia nas sviti.

7

Prohliadajučy knyhy, tak čy inakše povjazani z problemou Zustriči, ja vypysav taki riadky: «I tut my pidchodymo do serjoznoho pytannia: čy sposterihajemo my u Vsesviti taki «nadpryrodni» (tobto taki, ščo ne pidkoriajuťsia zakonam ruchu neživoji materijii) javyšča? Na ce pytannia vidpovisty poky ne možna. A tym časom ne vydno prycyn, čomu b, neobmeženo rozvyvajučyś, rozumne žyttia ne počalo provavliaty sebe v zahaľno-galaktyčnomu masštabi».

Jaki «projavy» potribni buly? Chiba v budovi Vsesvitu nemaje anomalij, jaki naj-pryrodniše pojasniujuťsia tvorčou dijeju Rozumu? Ne možna žeckaty, ščo — v poriadku «projavu» — u nebi spalachne napys: «Budť laska, zverniť uvahu»...

Jakščo ja pravýlno zrozumiv Zorocha, mohutnist' rozwynených cyvilizacij taká, ščo vony zdatni vtručatysia naviť u ruch susidnich galaktyk. Ale todi v mežach našojo vlasnoji Galaktyky rezultaty dijaľnosti Rozumu majuť provavliatysia osoblyvo vidčutno.

Tut zakinčuvalysia dani, zdobuti dešyfruvanniam povidomlennia z «Dau». Dali ja povynen buv šukaty sam.

Ni, šukaty — ne te slovo. Dumka pro te, ščo v samij strukturi Galaktyky majuť

prohliadaty slidy rozumnoji perebudovy, vidrazu prytiahnula bezlič faktiv.

Vyvčennia Galaktyky davno pryvelo do vidkryttia dvoch vydiv zorianych skupčeň — kuliastych i rozsijanych. My znaly takož, ščo v centri Galaktyky zhachodyťsia velyke kuliaste skupčenia, otočene inšymy kuliastymy skupčenniamy zirok. Ale jaka syla grupuje zori? Jaka syla prymušuje kuliasti skupčenia u svoju čerhu grupuvatysia navkolo centru Galaktyky? Namahajučýs vidpovisty na ci pytannia, rozhliadaly najriznomaničniši, časom duže skladni i tonki čynnyky. Nepomičenym zalyšavsia lyše odyn čynnyk — tvorča syla Rozumu.

Dyvno, napryklad, čomu ne zvernuly uvahu na te, ščo karlykovi zirkы, podibni do našoho Soncia, koncentrujúťsia same v kuliastych skupčenniach. Vže odne ce vidokremliuje kuliasti skupčenia vid pryrodnych rozsijanych skupčeň, utvorených zirkamy-gigantamy, pozbavlenymy planetnych system.

Utim, do ideji štučnoho pochodženia kuliastych zorianych skupčeň možna bulo prjty i inšym šliachom.

Prhypustymo, vysokorozvynena cyvilizacija vstanovyla radiözvjazok (čy optyčnyj zvjazok) z cyvilizacijami, ščo vynykly poblyzu inšych zirok. Ščo dali? Perehovory? I čerez tysiacu rokiv — perehovory, i čerez mil'jon rokiv — perehovory, i čerez mil'jard rokiv — perehovory?..

Fantastyka, vidobražujuč mriju liudyny, vkazuvala: treba litaty zi švydkistiu, ščo perevyščuje švydkisť svitla. Abo vykorystovuvaty jakiś, šče nevidomi nam vlastyvosti prostoru dla «naskriznoho» perechodu z odnijeji točky prostoru v inšu. Ščo ž, fantastyka bačyla pravylnu kincevu metu, ale ne mohla (ta j ne bula zobovjazana) znajty pravylni zasoby.

Pry buď-jakych, jak zavhodno velykych švydkostiacich zoreliotiv liudstvo v cilomu zalyšyťsia kosmično izoliovany. Možlyvo, same tomu naviť u najoptimistycnišych opovidanniac pro kosmos prysutnij jakyjś pesymistycznyj pidtext.

Velyčezni mižzoriani vidstani i kinceva švydkisť svitla zvodiať do nulia ideju Velykoho Kiľcia. Istorija i logika rozvýtku liudstva, veś ustrij liudskoho myslennia (ja b skazav — sam styl' našoho isnuvania) ukazujuť inšyj vychid: chaj važke i dovhe, zate bezpovorotne podolannia prostoru i zblyžennia z inšymy cyvilizacijami.

Znadobyllosia vsioho kiľka tysiačoliť, ščob vid bronzovoju sokyry prjty do kosmičnych korabliv. Chto zasumnivajeťsia, ščo šče čerez dvisti čy tysiacu rokiv my keruvaty-memo ruchom Soncia?

Ne peremovliatysia, sydiačy na svojich «ostrivciach», a objednuvatysia u velyčezni zoriani mista — taka jedyna možlyvist'. A vidiak spriamovuvaty kuliasti skupčenia, ci zoriani mista, do centru Galaktyky, ščob uziatysia za vyrišennia nadzavdannia — zblyžennia rozdilenych bezodneju galaktyk.

8

Na jakyjś čas ja zabuv pro Zorocha. Zabuv, ščo tam, na Chymeri, deś u centri velyčeznoho Portu Kamjanych Bur, stojav maleńkyj planer. Za zvyčnoju schemažu Zoroch mav povernutysia na korabel, ščob letity na Zemliu. Ja šče ne rozumiv, ščo Zustrič navčyla Zorocha myslity inakše — tak, jak sudylosia nezabarom myslity vsim nam.

Ja buv pryholomšenýj vidkryttiam, meni ne sydilosia v laboratorijsi. Ja vydyrafsia na terasy karjeru, vychodyv nahoru, u step. Pronyzlyvo dzveniv viter, i nad buroju, vyhoriloju za lito travoju plyvly ploski, mov kryžyny, chmary. Časom meni zdavalosia, ščo Zemlia, vsia Zemlia, mcyť križ ci neskinčenni chmary.

Ja hariačkovo perebyrav nakopyčeni astronomijeju vidomosti pro strukturu Galaktyky. Bahato ščo pidtverdžuvalo moju hipotezu. Perš za vse vražajuča uporiadkovanie (važko pidibraty inše slovo) kuliastych skupčeň. U sviti zirok — dynamičnomu, schylnomu do kolosałnych, časom katastrofičnych zmin, — kuliasti skupčenia rizko

vydiliajuť svojej stíkistiu. Vony isnujiť davo, duže davo i ne vyjavliajuť prahnenia do rozpadu. Same tam, u kuliastych skupčenniach, na planetach starých zirok najšvydšie i majuť byty vysokorozvynení cywilizaciji.

U kuliastych skupčenniach nemaje nadgiantských zirok, chmar kosmičného pylu i gazových tumannostej. Čomu? Teper ja bačyv pryrodnu vidpovid'. Objekty, čuži žyttiu či taki, ščo zavažajúť joho rozvýtku, ne mohly byty v kuliastych skupčenniach, jak ne buvaje v mežach mista vulkaniv, bolit či pustel'.

Ale buly dokazy i proty hipotezy. Jakščo Rozum — holovnyj architektor Galaktyky, to vsiudy (a ne lyše v kuliastych skupčenniach) majuť vyrazno prohliadaty rezultaty perebudovy.

Dumajuči pro ce, ja pryjšov do ideji zamanlyvoho experymentu. Pripustymo, švydkisť svitla vsioho kilometra na storičcia. Jakoju todi pobačyť Moskvu liudyna, ščo stojiť, skažimo, na Leninských horach? Najblyžči budivli zberežuť zvyčnyj vyhliad. Zate komplex sportyvnych sporud u Lužnykach vydasťia takym, jakym vin bув majže storičcia tomu, u dvadciatomu stolitti: bez sribliastych kupoliv, bez kuliastych basejniv, bez startovoho majdančeka dlia povitrianyh ihor. A dali — lis, Novodivycyj ta Andrijivskyj monastyri, chaty maleńkych sil devjatnadciatoho ta visimnadciatoho stolič. Tam, de teper zdijmajetešia gigantška veža Kosmobačennia, buly b chaotično rozkydani sporudy Šabolovskojo slobody. Na misci Sadovoho kiľcia (čotyry kilometry — čotyry storičcia!) sposterihač pomityv by svižopobudovanyj Zemlianý val. Kreml vyhliadav by tak, jak šistsot rokiv tomu, pry Ivani Tretiomu. A Krasnoji plošči i chramu Vasylia Blažennoho vzahali ne vdalosia b pobačty: jich zbuduvaly pizniše, i svitlo ne vstyhlo b dijty do sposterihača...

Oš tak my bačymo Galaktyku!

Švydkisť svitla velyka, ale kinceva. Z viddalenyh rajoniv Galaktyky svitlo jde do nas desiatky tysiač rokiv. My bačymo te, ščo bulo raniše: ščo dali vid nas sposterežuvaný rajon, to biľšyj rozryv u časi miž vydymoju kartynoju i tym, ščo je naspravdi.

Ideja experymentu poliahala v tomu, ščob vnesty popravku na čas i rozrachuvaty istynnú strukturu Galaktyky. Tu strukturu, jaku my bačyly b, jakby svitlo rozpovsiudžuvalosia myttievo. Možlyvo, todi vyrazniše prostupyly b oznaky perebudovy Galaktyky.

Odnoho razu vynyknuvšy, ideja vže ne znykala, choča ja dobre ujavliav skladnišť podibnogo experymentu. V pryncypi, zdavalosia b, use prosto. Vidomi vidstani do biľšosti zirok. Švydkosti zirok takož vidomi. Otož, dlia kožnoji zirky možna občyslyty misce, de vona maje znachodytysia. Odnače jakraz tut i počynajutešia trudnošči. Ruch zirok vzajemopovjazanyj. Švydkosti bezperervno zminiujutešia. Potribno vnosyty neskinčenni popravky, ce kolosaľna občysliuvaľna robota!

My, dešyfruvalnyky, znachodymosia v osoblyvomu stanovyšči. My majemo pravo korystuvatysia doslidnyčkym ustatkuvanniam poza bud'-jakoju čerhoju. Po suti, tut naši prava bezmežni. Zalyšymo ostoroń modni, ale ne nadto točni analogiji miž našou robotou i vnutrišnioju suttu nauky, jaka takož je dešyfruvannia pryrody. Sprava prostiša i strohiša. Vid dešyfruvannia časom zaležiť žyttia liudej, ščo opynylysia v avarijných sytuacijach. Tomu nam i dano pravo vybyraty jake zavhodno ustatkuvannia. Odnak šče žodnoho razu žoden dešyfruvalnyk ne skorystavšia cym pravom. Nadto velyka vidpovidalnišť — zlamaty rytm systemy planomirno vedenych doslidzeň. Zdijniaty halas bez prycyny — označaje ne lyše perekreslyty svoje žyttia v nauci, ale j poklasty pid sumniv rozumnisť samoho prava dešyfruvalnykiv na bud'-jake ustatkuvannia. A my dorožymo cym pravom, vono šče može znadobytyšia.

Ne budu vidchyliatysia i hovoryty pro svoji sumnivy. Ale ja stvoryv by pomylkove vražennia, ne zhadavšy, ščo rišennia stavyty experyment pryjšlo pislia dovhych vahań.

Ja ne chotiv pokydaty svoju laboratoriju v karjeri. Velyke misto vidrazu porušuje «nalaštovuvannia na tyšu», a meni naležalo prodovžyty robotu z dešyfruvannia: ja še ne znav, ščo trapylosia iz Zorochom.

Koordynacijnyj centr dav dva dni na pidhotovku experymentu. Vsia informacija mala nadchodyty siudy po isnujučych linijach optyčnoho zviazku. Treba bulo lyše postavyty prjasmaľnu antenu i rozhornuty modeliujučyj ekran.

Ja zakinčyv montaž ekranu za hodynou do počatku experymentu, i cia hodynna oči-kuvannia bula duže nelehkoju. Ja sydiv na dachu budynočka, pered velyčeznym ekranom, roztahnutym majže na vsiu šyrynu karjeru. Bila plivka ekranu, pidtry-muvana nevydymoju u sutinkach pnevmoramoju, zdavalasia absolutno neruchomoju. Jmovirno, Koordynacijnyj centr poperedyv meteorologiv: za deň do experymentu nastav povnyj štýl.

Točno v pryznačenyj čas pislia korotkych sygnaliv perevirky na ekrani vyniklo objemne zobrazennia Galaktyky. Tysiači raziv ja bačyv — na maliunkach, maketach, kinoschemach — zorianyj dysk zi zlamannym spiraliamy. Važko peredaty ce vidčuttia, ale zaraz ja dyvyvsia na zobrazennia Galaktyky tak, nemov bačyv joho vperše.

Za programoju experymentu rizni typy objektiv umovno vydilialysis koliorom. Vsi objekty, jaki navriad čy mohly byty povjazani z rozumnym žyttiam, maly žovtyj kolar. Gigantski zirkы, dyfuzni i planetarni tumannosti, chmary kosmičnoho pylu utvoruvaly plaskyj žovtyj dysk. Jaskrave žovte zabarvlenia maly i spirálni hilky. Na tli cijej «žovtoji» Galaktyky rizko vydilialysis zori-subkarlyky i korotkoperiodyčni cefejidy, po-značeni blakytnym koliorom. «Blakytna» Galaktyka bula sferyčnoju i, ja b skazav, bahatošarovoju: velyke kuliaste skupčennia v centri Galaktyky otočuvaly ščilni «šary» inšych kuliastych skupčeń. Vtim, zovnišni «šary» buly vže ne takymy ščilnymy: čornymy pliamamy v nych vydilialysis okremi «nezajnati miscia»...

Ja poprosyv daty biľsē zbiľšenia. «Žovti» rajony Galaktyky zrušylyisia do krajiv ekranu. Teper ja pobačyv u «žovtych» oblastiach rozrizneni abo zibrani v nevelyki grupy syni ciatky. Ja čomuś podumav pro naše Sonce. Dumka bula absolutno dyka: Sonce ruchajeťsia u napriamku do suzirjiv Liry ta Herkulesa, tobto do odnoho z najblyžčych kuliastych skupčeń! Možna, zvyčajno, skazaty, ščo ce vypadkovyj zbih. Možna zistavyty nadto malu švydkosť ruchu Soncia z nadto velykoju vidstanni do kuliastoho skupčennia v Herkulesi.

Ščo ž, imovirno, ce j spravdi vypadkovyj zbih. Najšvydše, ja prjimav bažane za dijsne. Ščojno usvidomovyšy, ščo nas čekaje dovhuj šliach, ja mymovoli kvapyv podiji...

Ekran na dekilka sekund zhas, vidiak znova osvityvsia. Počalasia osnovna častyna experymentu. Stvoryty biľs-menš točnu kartynu neruchomoji Galaktyky porivniano prosto. Teper dlia kožnoji zirkы treba bulo vnesty «popravku na čas».

Pizniše ja diznavsia, ščo Koordynacijnyj centr vykorystovuvav unikałni mašyny seriji «OM» i majže vsi občysliuvałni stanciji. Zobrazennia Galaktyky na ekrani bezperervno zminiualosia, i, choča zminy buly nevelyki, jich možna bulo bačyty!

U miru vvedennia «popravok na čas» struktura Galaktyky vyrazno uporiadkovuvalasia. Čitkiše vymaliovuvalysis «šary» kuliastych skupčeń navkolo centralnego jadra. Sami kuliasti skupčennia, osoblyvo viddaleni vid nas, nabuvaly pravylnišojoj sferyčnoj formy. Z centralnych oblastej Galaktyky bezperervno i movby za pevnymy maršrutamy vykydalisia potoky miżzorianoi materiji. Prostir miž «šaramy» kuliastych skupčeń stavav čystišym. Useredyni kuliastych skupčeń zbiľšuvalosia čyslo korotkoperiodyčnych cefejid. Jaku roľ vony vidihrajuť u zorianych mistach-skupčenniach? Možlyvo, ce svoho rodu energetični ustanovky vysokorzvynenych cywilizacij?

Na žaľ, ce ne jedyne pytannia, na jaké ja poky ne možu vidpovisty. Ekran daje najzahaľniše ujavlennia pro rezul'taty rozrachunku, a ostatočna obrobka otrymanych danyh zabere ne odyn tyždeň. I ce še ne vse, tomu ščo my stavytymemo analogičnyj

doslid iz systemoju galaktyk: pry mižgalaktyčnych vidstaniach «popravka na čas» naba-hato biľša i vidpovidno biľša vidminnišť miž sposterežuvalo kartynoju i dijsnoju. Možlyvo, vdastšia znaty pojasnennia nezrozumilomu poky mechanizmu vzajemodiji galak-tyk. My znajemo, ščo gravitacijnych i elektromagnitnych syl nedostatnio, ščob pojasnyty ciu vzajemodiju. Jaki syly možuť, napryklad, stvoruvaty i pidtrymuватy peremyčky, svojeridni «šliachoprovody» miž galaktykamy?..

Pid ranok, koly nebo nad karjerom počalo svitlity, zobražennia na ekrani majže zavmerlo. Občyslennia stavaly vse biľš hromizdkymy, novi dani vvodylysia povilno. Znovu ja vidčuv dyvne vidčuttia neterpinnia. Kortilo jakoś pryskoryty proces, ščo pro-chodyv na ekrani.

I oś tut ja pryhadav pro Zorocha: vin povynen buv vidčuvaty te ž same, ale v tysi-ačokratno biľšíj miri!

Ščo mohlo daty povernennia «Dau» na Zemliu? Odnakovo povidomlennia prybulo b značno raniše. Vtračenyj čas... Čas, jakýj vidteper stane dla liudstva bezmirno dorohym.

Otož, ne povertatysia, a letity vpered?..

10

Kolyś Zoroch vyletiv do 424-oji zi zvyčajnymy, takymy, ščo staly vže standartnoju schemaju ujavlenniamy pro «brativ po rozumu». Za cijeju schemaju vse vyrišeno nape-red: adže vony — braty. Vony možuť buty schožymy na nas mov dvi krapli vody, možuť buty zovsim inšymy, ale vony — braty, i ce, v usiakomu razi, zumovliuje vzajemnyj interes, kontakt i rozuminnia.

Spočatku podiji rozhortalysia v mežach cijeji schemy. Zoroch vyjavyv Kolo — i zrobyv pravýnyj vysnovok pro Zustrič z čužym rozumom. Vidtak, koly Kolo ne dopustiv posadky persho planera, Zoroch uchvalyv znov-taky pravýne rišennia: vysadytysia poblyzu mež Kola. «Braty po rozumu» ne pospišaly iz Zustriččiu, i Zoroch (nezvažajuč na kamjanu buriu, ščo nasuvalasia) zalyšyvsi na svojemu hirškomu «kosmodromi». Ne sumnivajusia, ščo Zoroch napruženo hotuvavsi do Zustriči: u persi hodyny pislia posadky na Chymeri vin dijav švydko i upevneno. Ce ne lyše rezultat čudovojoj fachovojoj pid-hotovky. U vsiomu, ščo robyv Zoroch, vhadujeťsia šče j natchnennia. Zoroch znav: oś vona, dovhoočikuvana Zustrič z «bratamy po rozumu». Pry vsij smilyosti i, ja b skazav, nestrymnosti dij Zoroch postijno pikluvavsi pro doliu zibranychnym vidomostej. Ščopivhodyn vin vychodyv na zviazok z «Dau». Jakby ščoś trapylosia iz Zorochom, korabel sam pišov by do Zemli.

Odnak ničoho ne trapylosia. Port Kamjanych Bur zustriv Zorocha dobrozyčlyvo, ale bez osoblyvoho interesu. Teper ce zrozumilo: u kožnomu kuliastomu skupčenni bezlič planet z najriznomanitnišymy formamy žyttia. Ja postupovo pidchodyv do cijeji dumky, a na Zorocha vona obrušylasia znenaćka...

Kažučy pro velyč rozumu, zavždy malý na uvazi liudynu. My zvykly pyšatysia sy-loju jiji rozumu. Sotni, tysiači rokiv ce bulo fundamentom liudskoj samosvidomosti. Same tomu tak zahostreno reaguvaly na šconajmenšu — navíť čysto teoretyčnu! — možlyvisť pojavy «rozumnišych brativ». Dosi nemaje robotiv, zdatnych myslyty na rivni liudyny, ale superečky ne vščuchajuť druhe storiččia.

Tak, my ochoče prypuskaly, ščo u Vsesviti je porivniano rozvyneniši cyvilizaci. U nas mašyny — i u nich mašyny, ale deščo krašči. U nas mista — i u nich mista, ale trochy biľši. U nas kosmični polioty — i u nich kosmični polioty, ale trochy daľši... Možna zrozumity, jaka buria proneslasia v duši Zorocha, koly zavalylysia ci zvyčni uja-vlennia.

Ščo ž, zrozumivšy odnoho razu, ščo Zemlia — ne centr svitu, liudy vyhraly bezmež-

nyj Vsesvit. Točnisińko tak samo my ničoho ne vtratymo, diznavšyś pro Rozum, ščo ne-zmirno obihnav nas. Zdobudemo ž my čymalo, i perš za vse rozuminnia majbutnioho.

Maliujučy majbutnie, romanisty prahnuť vhadaty detali — odiah, pobut, techniku. A jake ce, vrešti-rešt, maje značennia? Holovne — znaty metu isnuvannia majbutnioho suspilſtva.

My jasno bačymo cili na najblyžči desiatky rokiv. Ale neobchidna šče j daleka meta — na tysiači rokiv upered. «Vyšča meta buttia». Sens dovhoho žyttia liudstva. Ce duže važlyvo, tomu ščo velyka energija narodžujeťsia lyše dla velykoji mety.

Poperedu dovhuj ſliach. Ja naviť pryblyzno ne možu skazaty, ſkilky tryvatyme podorož do najblyžčoho kuliastoho skupčennia. Možlyvo, zminiaťsia dekilka pokoliń. I choča ne vykliučeno, ščo z jakojiš myti nam dopomahatymuť, rozrachovuvaty treba na svoji syly. My budemo mov ekipaž korablia, ščo peretynaje velykyj i burchlyvyj okean Vsesvitu. Nemaje sensu prymenšuvaty trudnošči: buduť ſtormy i buduť važki vachty. Dorohu v zoriani dali podužaje lyše objednane liudske suspilſtvo, ščo nazavždy pokinčyť z vijnamy i daremnoju vytratoju energiji. Suspilſtvo, jake zabezpečyť umovy dla šconaj-kraščoho rozvýtku kožnoji liudyny.

Jmovirno, pro ce dumav i Zoroch. Ostanni znimky zrobleni vnoči. Misce, de stojit planer, osvitlene znyzu mjakym svitlom. Vražennia take, niby svitlo probvajajetsia križ duže tovste blakytnuvate sklo. A vhori — zoriane nebo. Zoroch sydyť bilia planera i dy-vyťsia na zirkы.

Dosi ne znaju, jak Zoroch rozmovliav z Kolom. U vidnovlenij častyni povidomlennia pro ce ne skazano. Vtim, jakščo moja hipoteza virna, my obovjakovo otrymajemo po-vtorne povidomlennia z «Dau».

Jak ja vže kazav, avtomaty «Dau» maly povtoriuvaty povidomlennia ščomisiacia. I jakščo povtorni povidomlennia zapizniujuťsia, značyť, «Dau» viddaliajeťsia vid Zemli. Na korabli svij vidlik času: pivroku na Zemli možuť vyjavytysia pjatnadciaťma-dvaciatma dñiamy za korabeľnym časom.

Mašyna, ščo vybrala Zorocha komandyrom «Dau», ne pomylyasia: zustrivšy — peršym z liudej — rozum čužoho svitu, Zoroch ne buv pryhničenyj joho mohutnistiu. Nezmirna perevaha čužoho rozumu ne paralizuvala viru Zorocha v rozum i možlyvosti liudyny. Poslavšy povidomlennia na Zemliu, Zoroch pišov na rozvidku ſliachu, jakym kolyś projdemo vsi my.

Vže siohodni, zaraz, oś cijeji myti, križ bezkraje čorne nebo jduť tysiači i tysiači planetnych system. Jduť, ščob objednatysia i perebuduvaty Vsesvit.

Nastane i naša pora.

Nebo, zvyčne nebo, zdryhnetšia, i, mov chmary nad vysokymi šcohlamy, poplyvuť suzirja, povoli vtračajučy znajomi obrys. A poperedu rozhoriaťmuťsia novi zirkы, spo-čatku leď pomitni, ale postupovo jaskravujući. Jich bude vse biľše, cych zirok, vony za-povniať nebo, naše nove nebo, v jakomu my žytymemo.

STVORENIA DLIA BURI

Istynna meta liudskoho progresu — ce ščob liudy vyrvaly u prydory (i perš za vse u tijeji častyny prydory, jaka upravliaje jich vlasnym organizmom) te, ščo jim dyvnym čynom nedostupne i vidnych prychovane. Peremohty svoje neznannia — oś, na moju dumku, jedyne j istynne pryznačennia liudej jak istot, obdarovanych zdatnistiu myslyty.

Verkor

— Ce j je naš korabeľ, — skazav Osorgin-staršyj. — My tut poradylyisia i daly jomu choroše imja: «Hrim i Blyskavka». Ocia nyžnia častyna — «Hrim», a planer — «Blyskavka». Značyť, u sukupnosti — «Hrim i Blyskavka». Jakščo, zvisno, vy ne zaperečujete. Jak zamovnyk.

Hrim i blyskavka, podumav ja, hrim i blyskavka, pjatnadciať čolovik na skryniu mercia, a takož sto tysiač čortiv. Schože, cia sporuda ne zrušyťsia z miscia. Korabeľ bez dvyhuna. Ovalna platforma, pofarbovana pronyzlyvoju žovtoju farboju. Na platformi — zvyčajnyj planer. Malynovyj planer na žovtomu dysku. I vse.

Ja vidpoviv mašynaľno:

— Ne zaperečuju. Čomu ž meni zaperečuvaty?

Horyť mij experyment, oś pro ščo ja dumav. Horyť najnaturalnišym čynom.

— Duže vdala nazva, — pidtverdyv vvičlyvyj Kaplynškyj. — Zvučna. U takomu... e... morškomu styli.

Osorgin-staršyj schvalno pohlianuv na nioho.

— Vy takož zi studiji? — zapytav vin.

Ja švydko vidpoviv za Kaplynškoho:

— Tak, zvisno. Mychajlo Semenovyč takož pracuje dlia cieho fiľmu.

Schože, ce povnyj krach. A vony-bo vselialy taku doviru, cej Osorgin-staršyj z joho čudovoju admiralmakarovskou borodoju i Osorgin-molodšyj z takymi intelektualnymy maneramy.

— A vy vse chudnete, — dobrozyčlyvo skazav Osorgin-staršyj. — Nu ničoho, tut vidpočynete. Tut u nas dobre, spokijno. Vam by z dorohy vykupatysia. A potim vidpovidno zakusyty. Bačte namet? Tam my vas oboch i vlaštujemo. Uranci, jakščo trasa bude viľna, machnemo na toj berežok. — Vin raptom rozsmijavšia. — Chlopci hadaly, vy prybudete zi všim hospodarstvom, nu, z aparatamy i toho... z kinozirkamy. A vy udvoch... Bez kinozirok, oś ščo prykro... To vy kupajtesia.

Uhruzajuci v bilomu pisku, my bredemo do zatoky, i Kaplynškyj zachopleno zmachuje rukamy.

— A tut-bo j spravdi harno, — kaže vin. — Prosto zdorovo, ščo vy mene siudy vytiahnuly! Pjať rokiv ne buv na Čornomu mori.

— Ce Kaspijske more, Mychajle Semenovyču, — terpliače pojasniuju ja. — Kaspijske. Pont Chazar, jak kazaly v davnynu.

Zniavšy okuliary, Kaplynškyj zdyvovano dyvyťsia na chvyli.

— Nikoly tut ne buv, ne vypadalo, — kaže vin. — E, ta vse odno! Pont jak pont. Davajte skupajemosia, ha? Mene, zdajeťsia, znova trochy iskryť...

Boževiňnia, taka nevellyka, ale dobre organizovana boževiňnia. Kaplynškoho raz u raz iskryť. Vse-taky vdalo, ščo ja ne zalyšyv joho v Moskvi.

Kupatysia meni zovsim ne chočeťsia. Našvydku zanuryvšyś, ja vybyrajusia na bereh i padaju v rozpečenyj pisok.

Zvidsy dobre vydno metušniu navkolo «Hromu i Blyskavky». Šisť čolovik lehko pidnimajúť žovto-malynovu sporudu. Naviť na vodu «Hrim i Blyskavka» spuskajetešia jakoš

neserjozno, na bezhluzdomu vizku. A jakščo priamo zapytaty: čomu nemaje dvyhuna? Planer, vrešti-rešt, zamiešť kabiny. Prypustymo, vin šče potriben dla keruvannia. A ruchatysia maje dysk. Ale z jakoj raciji vin ruchatymetšia? Z jakoj raciji cej dysk dasť sistsot kilometrov na hodynu?..

Ni, pytaty ne možna. Ce porušyť čystotu experimentu. Jakščo Osorgin zachoče, vin pojasnyť sam. A poky krašče dumaty pro inše.

Nedilia, poludeň. Ščo zaraz robyť Vassa? Vassa, Vaška...

My zbyralysia na dva dni v Baturyn, polazyty po rujinach, ce čerhove jiji zacho-plennia. Červeń, hen jak prypikaje sonce... Naši kvartyry v odnomu pidjizdi. Kolyś ja, statečnyj desiatyklasnyk, vodyv Vašku do školy, v tretij klas, i sluchav jiji prostori-kuvannia pro žyttia. Žyty, kazala Vaška, varto lyše do dvadciatich rokov, potim nastaje starist', a vona osobysto ne zbyrajetsia buty staroju. «Bačyš-bo, — poblažlyvo kazala Vaška, — taka vže v mene programa». Teper jij zalyšavsia rik do starosti, i, jakby my pojichaly v Baturyn, ja pohovoryv by pro programu. «Posluchaj, Vaško, — skazav by ja mužnio i hrubuvato, jak zavedeno v herojiv jiji obožniuvanoho žurnalu «Junist». — Posluchaj, Vaško, nablyžajeteľsia starist', taka oto sprava, davaj uže korotaty vik udvoch...»

Zaraz «Hrim i Blyskavka» vpade z vizka. Nu ščo za poriadky, chaj jomu vsiačyna!

Osorgin bihaje, kryčyť, machaje rukamy. U Moskvi Osorgin-staršyj vyhliadav nadzvyčajno považno. Tut že vin schožyj na staroho azartnoho rybalku: bez soročky, bosyj, u pidkočenych do kolin štaniach.

Sistsot kilometrov na hodynu — i bez dvyhuna. Mistyka! Ale ž Osorgin na ščos rozrachovuje!

Zzadu čuty šum. Kaplynškyj, popyrchujučy, vylazyť z vody.

— Jak vy hadajete, Mychajle Semenovyču, — pytaju ja, — čomu na ciomu korabli nemaje dvyhuna?

— Vse harazd, — nevlad vidpovidaje Kaplynškyj. — Avžež, avžež, use tak i maje buty.

Ja obertajusia j uvažno dyvliusia na nioho. Vin stojiť peredi mnoju — kruhleńkyj, roževoščokyj, u miškuvatych, malo ne po kolina trusach — i vynuvato posmichajeteľsia, mružačy korotkozori oči. Kolyšnij matusyn synok.

— Vse pravyľno, — kaže Kaplynškyj. — Znajete, ja možu ne dychaty pid vodoju. Skilky zavhodno možu ne dychaty. Ehe ž. Nezvyčno vse-taky. Chočete, ja vam pokažu?

Kolyś ja takož buv matusynym synkom, takym týchym knyžkovym chlopčíkom. Baťka ja bačyv ne často: vin šukav naftu v Sybiru. Maty praciuvala v bibliotece; ja mav prychodyty tudy vidrazu ž pislia urokiv. Vvažalosia, ščo tam meni spokijniše zajmatysia. I vzahali tam zi mnoju ničoho ne mohlo trapytysia.

Biblioteka naležala ustanovi, ščo vidala spravamy nafty j chimiji. Čas vid času ustanova dilyasia na dvi ustanovy: okremo — nafty j okremo — chimiji. Todi počy-navsia, jak kazala maty, «ruch». Biblioteku zakryvaly i takož dilyly. Stoly v čytaľnij zali zsuvaly do stin, na pidlozi rozkladaly stari gazety i sporudžuvaly z knyžkovych vjazanok dvi hory. Veršyny hir pidnosylysia kudyś u nejmovirnu vysočiń, do samoji steli. Po kim-natach, žalibno poskrypujučy, brodyly sporožnili stelaži. Lyše kadib zi starym neinventarnym fikusom zberihav velyčnyj spokij. U periody rozdilennia kadib služyv prykordonnym stovpom miž naftou i chimijeju. Vtim, do meži stavylisia neserjozno, oskiľky vši znaly, ščo čerez rik čy dva neodminno vidbudeteľsia čerhovyj «ruch».

Ale vzahali biblioteka bula týchym miscem. Tut zi mnoju sprawdi ničoho ne mohlo trapytysia. I ne trapytysia. Prosto ja počav čytaty raziv u pjať (a može, i v desiat) biľše, niž naležalo b.

Ja chodyv u biblioteku devjať rokov — iz druhoho klasu. Biblioteka bula naukovo-tehnična, i v knyhach ja rozhliadav lyše maliunky. Koly ce nabrydalo, ja potycheňku tikav do ďalnich stelaživ i bavyvsia u schodženia na Everest.

Ne tak lehko bulo zalisty na čotyrnadciatu, najvyšču polyciu. Ja šturmuvav stelaž, ščo zahrozlyvo rozchytuvavsia, pidnimavsia do vošmoji i naviť do devjatoji poluci, i tut stelaž počynav vytvoriaty take, ščo ja ledve vstyhav zistrybnutý.

V ti roky meni často snylasia čotyrnadciata polycia: ja liz do neji, padav i znova liz... Slid bulo distatysia do neji, ščob dovesty sobi, ščo ja ce možu. Vrešti-rešt ja distavšia i poviryv u sebe, prosto nepochytno poviryv. Schodžennia nezabarom dovelosia prypynty: nadto vže pidozrilo počaly potriskuvaty pidi mnoju poluci. Ale do cioho času ja znav usi knyhy v biblioteći — z vyhliadu, zvisno. Koly ščoś uperto ne vidšukuvalosia, zvertalysia do mene.

Zaraz u mene peršyj rozriad iz alpinizmu. Ta j zi štangoju ja nepohano praciuju; stala v nahodi praktyka, otrymana pry «ruchach», koly treba bulo peretiahuvaty knyhy i perestavliaty stelaži.

Peršu knyhu ja čytav cilu zymu. Ce buv solidnyj tom u korektnij temno-sirij paliturci, ščo nahaduvala dobrotnyj starovynnyj siurtuk. Knyha nazývalasia bahatoobiciajuče — «Čudesa techniky». Napys na tytulnomu arkuši hlasiv: «Zahaľnodostupnyj výklad, pojasniuvanyj cikavymy prykładamy, opysanymy netechničnoju movoju». I nyžče: «Z bahaťma maliunkamy v texti j okremymy iliustracijamy, čornymy i rozfarbovanymy». Vzahali tytuľnyj arkuš buv vkrytyj dyvnymy i naviť tajemnycymy napysamy v takomu prublyzno dusi: «Odesa, 1909 rik. Typografija A. T. Levintov-Šlomana. Pid firmou «Visnyk Vynorobstva». Velyka Arnautska, 38». Podumaty lyše — 1909 rik! Cej A. T. Levintov-Šloman ujavliavšia meni častkovo schožym na Mendeliejeva, častkovo na Ľva Tolstoja (jich portrety vysily v biblioteći), i ja zasmutývsia, diznavšyś potim, ščo A. T. označaje «Akciönerne Tovarystvo».

U knyzi bulo bahato portretiv, čudovych portretiv hožych didiv, ščo stvoryly vsi čudesa techniky. Didy maly čudovi chvyliasti borody i hordo dyvylysia vdalynu. Čorni i rozfarbovani maliunky zobrazaly technični čudesa: povitriani kuli, paroplavy, hasnyci, tramvaji, lampy, aeroplany.

Ne znaju, možlyvo, knyhy z istoriji vzahali majuť buty starymy, z požovklymy vid času storinkamy. Piramidy i hladiätory v mojemu noveňkomu pidručnyku vyhliadaly jakoś neperekonlyvo, v nych zovsim ne vidčuvalosia viku. Hladiätory, napryklad, buly schoži na žyttieradisnych chlopciv z obkladynky žurnalu «Lehka atletyka». Zovsim inakše bulo, koly ja vidkryvav «Čudesa techniky» i, oberežno pidniavšy arkuš šelestkoho cyharkovoho paperu, rozhliadav, skažimo, «Na zalizorobnomu zavodi. Z kartyny Ad. Mencelia10». Abo «Osoblyvoji syly naftovyj fontan Hirškoho tovarystva, ščo mav misce u veresni 1887 roku. Za fotografijeju».

Jakoś pry čerhovomu «rusi» «Čudesa techniky» buly spysani — razom z inšymy zastarilymi knyhamy. Ja uziav «Čudesa» sobi, tomu ščo zbyrav marky, prysviačeni istoriji techniky. A može, navpaky: knyha j navela mene na dumku zbyraty ci marky.

— Rozumni liudy, — skazala odnoho razu maty, — pidrachuvaly, ščo liudyna protiahom žyttia podužuje try tysiači knyh. A ty za rik pročytav tysiaču. Žach! Podyvysia na sebe v dzerkalo. Ty chudneš z kožnym dnem.

— Rozumni liudy, — zaperečyv ja, — pidrachuvaly takož, ščo chuda liudyna žyve rokiv na visim dovše vid tovstoji.

(Vidtodi mynulo čymalo času, ale žodnoho razu meni ne skazaly, ščo ja pohladšav. Zavždy kažuť: «A vy ščoś schudly». Zahadka pryrody. Jakščo sposterežennia pravýlni, u mene maje buty vže solidna vidjemna vaha.)

— Ty dohraješsia. Ne možna tak bahato čytaty.

Vona mala slušnišť. Ja dohravšia.

Je ispanškyj vyraz «deň doli». Deň, jakýj vyznačaje žyttievyj šliach liudyny. Dlia mene cej deň nastav, koly ja vyminiav ridkisnu švejcaršku marku iz zobraženniam starovynnoho teleskopa. Napys na marci buv nezrozumilyj, i, pryrodno, ja zvernuvšia do

«Čudes techniky». Deň doli: ja raptom zovsim inakše pobačyv čytani-perečytani storky.

Okuliary j linzy zastosovuvalysia za trysta rokiv do vynajdennia teleskopu. A peršyj teleskop bув, po suti, prostoju kombinacijeju dvoch linz. Truba i dvi linzy, oto j use! Naviť prosto palycia, elementarna palycia z dvoma prylaštovanymy do neji linzamy.

Čomu ž za try storičcia, za dovhých trysta rokiv, nichto ne zdohadavšia uziaty dvoopuklu linzu i podyvytysia na neji križ inšu linzu, dvovhnutu?!

Vidkryttia, zrobleni zavdiaky teleskopu, tysiačamy nytok povjazani z rozvytkom matematyky, fizyky, chimiji. Vid heliju, vyjavlenoho spočatku na Sonci, tiahnetšia lanciužok vidkryttiv do radiáktyvnosti, atomnoji fizyky, jadernoji energiji...

Vid ciejeji dumky meni stalo žarko.

«Spokij, zberežemo spokij», — skazav ja sobi j pišov šukaty morozyvo. Ale ne tak prosto bulo zberehty spokij. Chto b mih podumaty, ščo velyčni didy z «Čudes techniky» tvoryly dyva iz zapiznenniam na sotni rokiv! Vsia istorija nauky i techniky vyhliadala b inakše, jakby teleskop zjavyvsia na dvisti abo trysta rokiv raniše.

Ta ščo tam istorija nauky i techniky! Zminylasia b istorija liudstva. Adže same teleskop vidkryv liudiam neosiažnyj Vsesvit z joho nezličennymy svitamy. Tijeji myti, koly chtoś uperše vziav dvi linzy i podyvyvsia križ nych na nebo, bув pidpysanyj vyrok religiji, počalasia nova epocha liudškoji dumky, koleso istoriji zakrutylosia švydše, značno švydše!

I tut ja zliakavšia.

Pryholomšlyva ideja trymalasia lyše na odnomu fakti. Ideja skydalasia na povitriani kului, prvyjazanu do tonkoji nytočky. Kulia oš-oš vidletyť, ce bude hore, tomu ščo važko i naviť strašno vtratyty taku dyvovyžnu rič.

Ja zabuv pro morozyvo.

Povernuviš u biblióteku, ja vidibrav z pivtora desiatky knyh iz astronomiji.

Avžež, deň doli: u peršej-taky knyzi ja pročtatav, ščo meniskovyj teleskop, vynajdenyj u XX stolitti, takož mih zjavytysia na dvisti-trysta rokiv raniše. Astronomična optika, pysav vynachidnyk meniskovych teleskopov Maxutov, mohla pity cílkom inšym šliachom šče za časiv Dekarta i Ñjutona...

Dekilka dniv ja živ mov uvi sni. Vsi predmety navkolo mene nabuly osoblyvoho, zahadkovoho sensu.

Podumaty lyše: trysta rokiv liudy trymaly v rukach zvyčajni linzy — i ne rozumily, ne vidčuvaly, ščo ce kliuč do najbiľšych vidkryttiv!

Zaraz na mojemu stoli lampa, motok drotu, plastmasova kuľka, tranzistorovýj prýjmač, humka. Zvyčajni reči. Ale chtozna, a raptom iz cioho možna zrobity ščoś take, ščo maje zjavytysia rokiv čerez dvisti-trysta?.. Tak vynykla ideja doslidu.

U mojemu vypadku dosyť točno spraciuvav «zakon» Blekketa, za jakym realizacija bud'-jakoho projektu vymahaje v 3,14 razy biľše času, aniž ce peredbačalosia spočatku. Kolyś ja rozrachovuvav na try roky: zdavalosia, cej termin vrachovuje vsi neperedbačení trudnošći. Znadobylosia, prote, devjať rokiv, ščob prystupyty do doslidu, i teper ja znaju, ščo meni šče krupno poščastylo.

Buv že takyj idyličnyj čas, koly experimentator kupuvav krolykiv na rynku. Zazdriu! Ja zbyravšia experimentuvaty nad naukoju, ce ne krolyk. Devjať rokiv, zvisno, ne propaly: ja do najdribnišych detaľej rozrobyv taktyku doslidu.

Devjať plius sim — na zakinčennia školy j universytetu. Ja dumav pro doslid šče v toj čas, koly slova «nauka pro nauku», «naukova organizacija nauky» buly porožnim zvukom. Meni naviť zdavalosia ščo ja peršym zrozumiv neobchidnisti naukoznavstva. Tut ja, zvyčajno, pomyliavsia: termin «nauka pro nauku» zjavyvsia v 30-i roky. Ne bulo lyše profesijnych naukoznavciv. Usioho-navsioho. Ale pytajetsia: kudy pity pislia školy, jakščo naukoznavčych instytutiv nemaje, a ja tverdo znaju, ščo naukoznavstvo — moje poklykannia?.. U svij čas ja podumuval pro psychologičnyj fakuľtet LDU. Psychologija

včených — ce vže blyžko do naukoznavstva. Potim ja vyrišv, ščo osnovy psychologiji možna osvojity za rik, a speciälni rozdily poky ne potribni.

Ja zakinčyv mechaniko-matematyčnyj fakultet — i, zdajetsia, ne pomylyvsia: matematyka polehšuje rozuminnia iných nauk. Kepško bulo pislia universytetu. Naukoznavstvo šče ne vvažalosia za speciälnist, ja perechodyv z miscia na misce, ščo zovsim ne spryjalo zmicnenniu mojej reputaciji. Časom ja pohodžuvavšia z Vaškoju: skladno žyty pislia dvadciat tri rokiv. Ne mih že ja kožnomu utlumačuvaty, ščo vynykaje nova haluž znannia i meni prosto neobchidno podlubatysia u velykomu mechanizmi nauky, samomu pobačyty, ščo ta jak.

Zabavni buly naukoznavči konferenciji tych rokiv. Zbyralysis chlopčaky j dekiľka koryfejiv, ščo zalyšylysia v duši chlopčakamy. Solidni včeni serednioho viku buly vidsutni. Na katedru pidnimalysis chlopčaky i čitaly pryholomšujuči dopovidi. Korespondenty nevpevneno klacaly «blicom»: jak buty, jakščo liudyna, ščo vystupyla z dopoviddiu «Metodologija experymentiv nad naukoju», praciuje molodšym naukovym spivrobitnym u jakomuš hidrotechničnomu instytuti?..

Šče ne bulo žodnoji naukoznavčoji laboratoriji. My skladaly, zastosovujučy termin Prajsa, nezrymyj kolektyv. My praciualy v riznych mistach, ale pidtrymuvaly postijni kontakty i vely spilni doslidžennia. Ščo ž, u nezrymoho kolektyvu je i svoji perevahy. U niomu ne vtrymujuťsia durni i karjerysty. Robota jde na čystomu entuziazmi. Nemaje honytvy za posadamy, stupeniamy. Kerivnyky majuť lyše tu vladu, jaku jim daje jich naukovyj avtorytet.

Tak tryvalo majže šisť rokiv. U sebe na službi ja buv riadowym spivrobitnym, ale, koly zakinčuvavšia robočej deň, ja jšov u nezrymu laboratoriju svoho nezrymoho instytutu — i tut use bulo inakše...

Nu, a potim organizovaly persu naukoznavču grupu. My zibralysis v pjatiach pořožních kímnatach, z jakych šcojno vyjichala jakaś ustanova, ščo zalyšyla na stinach plakaty z techniky bezpeky: «Zmitaj lyše ščitkoju» (stružku), «Vidjednaj, vidtak zminiuj» (sverdlo) i «Ohliań, vidtak umykaj» (verstat). Plakaty pravely v rozčulennia našoho šefa, vin rozporiadysia ne znimaty jich, vnaslidok čoho mobilizujuči zaklyky micno uvijšly do našoho žargonu. Koly ja vperše vyklav šefovi ideju svoho doslidu, vin fyrknuv i krotko skazav: «Zmitaj ščitkoju!»

Ce bulo azartnyj čas. Z bisa cikavo, koly na tvojich očach vynykaje nova nauka! Zdajetsia, ščo trymaješ u rukach čarivnu palyčku. Novi metody na peršych porach majže vsemohutni. Zmachnuv palyčkoju — i staly zrozumilomy zviazky miž viddalenymi javyščamy. Zmachnuv — i rozvijavšia slovesnyj tuman, ščo prykryvav neznannia...

My praciualy jak čorty, tomu ščo zjavylasia šče odna naukoznavča grupa, a šef čudovo umiv pidihrivaty sportyvni pristrasti. Vin nazyvav toho šefa — kardynalom, joho spivrobitnykiv — gvardijciamy kardynala, nas — mušketeramy. Prysiahajusia, cej nechytryj pryjom pidvyščuvav entuziazm vidsotkiv na dvadciať, ne menše!

Odnoho razu ja zapytav: jaki my mušketery — z jakoho tomu. Šef myttievo zmirkuvav, u čomu rič, i jelejnym holosom zapevnyv, ščo my, zrozumilo, z «Trioch mušketeriv» — molodi i majže bezkoryslyvi.

— Potribno rozrizniaty dva typy molodych učenych, — povčaľno skazav šef. — Dlia odnych idealom je takyj duška vid nauky: molodyj i ščasnyj profesor, vsima vyznanyj, doktor nauk u dvadciať šisť čy dvadciať visim rokiv. A dlia iných — takož molodyj, ale nevyznanyj Ciölkovskýj. Gvardijci kardynala vsi chočuť buty molodymy profesoram. I buduť. Vin takych pidibrav... blahopolučnych.

Jmovirno, ce takož vchodylo v programu pidihrivania našoho entuziazmu.

— A jak mij doslid? — zapytav ja.

— Z časom, — švydko vidpoviv šef. — Adže skazano: «Ohliań, vidtak umykaj».

Ja nahadav, ščo mušketery inodi obchodylysia bez dozvolu načaľstva.

Šef znyzav plečyma.

— Miž inšym, vy zovsim ne mušketer. Oś D. i N. — mušketery. Azartni liudy. A vas ja, ziznajusia, ne rozumiju. Čoho vy, vlasne, dobyvajetesia? U čomu vaša suť? Davajte vidverto.

Ce v maneri šefa: myttievo perejty vid žartykiv do povnoho serjozu. I pytannia ruba takož u joho maneri. Sprobuj vidpovisty, v čomu tvoja suť i čoho ty chočeš...

Otže, čoho ž ja choču?

Toho večora, koly zjavylasia dumka pro linzy i teleskop, ja vyjšov na vulyciu. Podavšia šukaty morozyvo, zabuv pro nioho i dovhho stojav pered kasoju Aeroflotu. Ne znaju, čomu ja zupynyvsia same tam. Deš uhori spalachuvaly, zhasaly i znova spala-chuvaly neonovi slova: «Litajte litakamy Aeroflotu».

Dvadciate stolittia, možna litaty litakamy Aeroflotu! Ale jakby teleskop zapiznysia ne na trysta, a na čotyrrysta čy pjatsot rokiv, to j ne bulo b ni litakiv, ni Aeroflotu. Stolittia b zalyšylosia dvadciatym, ale na rivni devyatnadciatohu. Abo visimnadciatohu. Avžež, jakby ne bulo dekiľkoch holovnych vynachodiv, zokrema teleskopa, ja b živ u inšej eposi. Povz mene projíždžaly b zaraz ne avtomobili, a karety. I sama vulycia bula b inšou. Bez asfaľtu. Bez cych vysotnych budynkiv. I bez svitla, bez liuminescentnych lamp, bez neonovojo reklamy.

«Litajte litakamy Aeroflotu». Napys hasne, vidtak uhori ščoś klacaje, i znov vynykajúť slova: klac — «Litajte», klac — «litakamy», klac — «Aeroflotu».

A jakby teleskop zjavlyvsia raniše, zovsim bez žodnoho zapiznennia?

Pryholomšlyva dumka. Aby lyše vona ne vyslyznula.

«Litajte...»

«Litajte litakamy...»

Teleskop buv stvorenýj iz zapiznenniam na trysta rokiv — i oś ja žyvu v dvadciatomu stolitti. Tak. Duže dobre. Nu, a jakby ne bulo nijakoho zapiznennia? Jakby vzahali vsi holovni vynachody zjavylisia včasno? Todi dvadciate stolittia, zalyšajučyś dvadciatym za rachunkom, stalo b za rivnem dvadciat persym abo dvadciat druhym.

Adže oś ščo vychodyť! Vsioho lyše «Litajte litakamy Aeroflotu». A mohlo buty: «Litajte raketamy Kosmoflotu». Abo «Nuł-transportuvannia na suputnyky Saturna — dešovo, zručno, vyhidno».

Ja mih by žyty u dvadciat druhomu stolitti. Mih by zasmahaty na Merkuriji. Včytysia v jakomuś marsiänškomu internati, chodyty na lyžach po amiäčnomu snihu Ty-tana...

Prykro.

«Litajte...»

«Litajte litakamy...»

«Litajte litakamy Aeroflotu».

Ne choču litaty litakamy. Ja poleču na čomuś inšomu — z dvadciat druhoho stolittia.

Aby lyše dodumaty ciu dumku do kincia...

Tak ot: siohodni takož ščoś zapizniujeťsia. Jak zapizniuvavšia kolyś teleskop. Značyť, možna vidšukaty ce «ščoś». Vidšukaty, vidkryty, zrobyty...

— Zrozumilo, — kaže šef.

— Ni, ja ne pojasnyv holovnoho. Ta j navriad čy zmožu pojasnyty. Znajete, buvaje potiah do dalekych krajín, koly liudyna ladna jty choč na kraj svitu. I oś toho večora, na vulyci, pered spalachujučoju j hasnučoju reklamoju Aeroflotu, ja vperše vidčuv ščoś schože... Ščo ja kažu, ni, ne schože, a v sotni raziv sylniše. Pobačyty majbutnie. Pobačyty ciu najdaľšu krajinu... Harazd, tut uže liryka, zalyšymo. Ja skažu inakše. Ne možna zrobyty mašynu času na odnu liudynu, ce durnycia. Mašyna času maje buty rozrachovaná na vse liudstvo, oś ščo ja zbahnuv toho večora. Treba znajty vynachody, ščo zapizniujuťsia, vony mov paľne dlia cijeji mašyny.

Šef usmichajeťsia:

— U todišniomu dytiačomu vici vy maly pravo ne dumaty pro sociälni čynnyky. Ale teper-bo vy, spodivajusia, rozumijete, ščo rič ne v samych lyše vynachodach?

— Vvažajte, ščo ja zalyšyvsa v tomu samomu vici.

Ne nadto genijaľna vidpovid'. Siohodni ja vže ničoho ne dobjusia. Šef ide, zvytiažno posmichajučýs. Treba bulo vidpovisty inakše. Tak, u mašyny času dekilka važeliv, ja v kraščomu razi dotiahnusia lyše do odnoho z nych. Chaj tak. Adže ce doslid, najperšyj doslid!

Bida v tomu, ščo ja ne mih probiyvaty doslid zvyčajnymy šliachamy. Ne možna bulo sperečatysia, pysaty, kryčaty — ščo menše liudej znaly pro doslid, to biľše bulo šansiv na uspich.

Tut treba skazaty, ščo ce take — mij doslid.

Teleskop zjavyvsa na trysta rokiv pizniše zovsim ne vypadkovo. Vvažalosia, ščo linza spotvoruje zobražennia predmeta, jakyj rozhliadajeťsia križ neji. I bulo tak logično, tak pryrodno prypustyty, ščo dvi linzy j pohotiv daduť spotvorene zobražennia...

Elementarnyj psychologičnyj barjer: liudyna ne navažujeťsia perestupyty čerez zahaľnovyznane. Navíť na dumku ne spadaje zasumnivatysia u propysnij istyni — vona taka zvyčna, taka nadijna... A jakščo j vynykaje jeretyčna iskorka, jiji tut-taky hasiať pobojuvannia. Raptom ne vyjde? Raptom smijatymuťsia kolegy? I vzahali: naviščo vidchyliatysia j vozytysia z jakymyś sumnivnymy idejamy, jakščo isnuje bezlič sprav, ščodo jakych napevno vidomo, ščo vony cilkem naukovi, cilkem solidni...

Jak ne dyvno, v istoriji techniky nemaje žodnoho vypadku, koly robota velasia b u normalnych umovach. Zavždy ščoś zavažalo, i šče j jak! Velyčni didy z čudovymy chvyliastymy borodamy i hordo spriamovanymy vdalynu pohliadamy isnuvaly lyše na storkach «Čudes techniky». Naspravdi ž buly liudy, zašarpani nerozuminniam otočujučych, vično pospišajuči, obloženi kredytoram. Namahajučýs stvoryty nove, vony nemynuče vstupaly v konflikt z naukovymy istynamy svoho času. I treba bulo, dolajučy nevdači, ščodnia, šcohodyny dovodyty sobi: ni, vsi pomyliajuťsia, a ty maješ raciju, ty musyš maty raciju... Tut ne do hordych pohliadiv udalynu. Pohliady zjavylisia pizniše — zusylliamy fotografiv i retušeriv.

Otže, doslid.

Vižmemu včenoho, jakyj ne pidozriuje pro doslid. Damo neobmeženi košty. Vytraty vin, do reči, ne tak uže j bahato. Važlyvyj moraľnyj čynnyk: bud' laska, možeš vytračaty skilky zavhodno. Dali. Zabezpečimo umovy, pry jakych ne dovedeťsia bojatysia nevdač i hluzuvaň. Slovom, poslidovno znimemo vsi barjery — psychologični, organizacijni, materiälni. Chaj liudyna vyklade vse, na ščo zdatna!

Ja kažu pro ideju experymentu, pro pryncyp. Na praktyci ce značno skladniše: treba pravyľno vybraty liudynu i problemu. Točniše — liudynu z problemou. U ciomu vsia suť: treba znajty liudynu, ščo rozrobliaje ideju, jaka siohodni vvažajeťsia ne-realnoju, nezdjsnennoju. Chtozna, skilky myne času, poky vona distane možlyvist' ščoś zrobyty. A my — v poriadku experymentu — damo jij ciu možlyvist', vyperedžajuci čas. Damo i podyvymosia: a raptom vyhodno viryty u zdijsnenniſt' toho, ščo siohodni vvažajeťsia nezdjsnennym?

Vrešti-rešt ja dobyvsia dozvolu provesty doslid, ale meni ničoho ne dovelosia vybyratty.

— Spokijno, ne vovtužtesia, — skazav šef, — muzyku zamovliaje toj, chto platyt'.

I meni vydaly try archivažki problemy.

Debiut buv rozahranyj chytro.

Ja otrymav kabinet na «Mosfilmi» i z ranku do večora chodyv po studiji, prysluchajuciýs do rozmov, osvojujučy kinomanery i vzahali vchodiacy v roľ.

Čerez tyždeň ja cilkem mih zijty za režysera.

Ce buv chorošyj tyždeň. Ščaslyvyj čas pered počatkom experymentu, koly zdajeťsia, ščo vse poperedu i možna vybraty bud'-jaku z dorih. Ja do piznioji noči zasydžuvavšia

nad svojeju kartotekoju. Šisť tysiač kartok z krajovoju perforacijeju, šisť tysiač tých, jaki «podajuť nadiji» — tut bulo nad čym podumaty. Ja zavív kartoteku davno, še u škílni roky, i postojno popovniuvav novymi imenami včenych, inženeriv, vynachidnykiv. (Nadiji daleko ne zavždy spravdžuvalysia, ale mene cikavyly j tak vypadky: istorija chvorozy može skazaty bahato pro ščo. Vtim, moji chvori vyriznialysia zavydznym zdorovjam, žily, praciuvaly, považnily, prosuvalysia službovymy schodamy i, zvisno, ne znaly, ščo chtoś perestav uvažaty jich tymy, ščo podajuť nadiji i probiy na kartkach dekilka zajvych otvoriv.)

Dlia peršoho zavdannia v kartoteci buly lyše dvi vidpovidni kandydatury — baťko j syn Osorginy, potomstveni korablebudivnyky (u kartkach stojalo: «Osorgin Devjatyj» ta «Osorgin Desiatyj»).

Ja zvernuv na nych uvahu, vyjavivvšy v «Sudnobuduvanni» dopys pro kuliovi korabli. Uslid za dopysom zjavylasia roznosna stattia, pidpysana členkorom i dvoma doktoramy. Vidtak ideju kuliovych korabliv lajaly še u čotyrioch nomerach žurnalu, i ja bez vahań zanis Osorginych u svoju kartku. Jakščo ideju lajuť nadto dovhó i gruntovno, ce pevna oznaka, ščo do neji varto prydyvytysia.

Za pjať rokiv Osorginy tryči zburiuvaly akademičnyj spokij solidnych žurnaliv. Počynav zazvyčaj Osorgin-staršyj, vydajučy čerhovu nadzvyčajnu ideju. Skažimo, tak, movlia, i tak, ryba — ne durna, i jakščo jiji tilo pokryte mucynovoju «zmazkoju», to v ciomu je sens: «zmazka» zmenšuje tertia ob vodu. Nepohano b, kazav Osorgin-staršyj, pobuduvaty za cym pryncypom slyžkyj korabel. Vmyť znachodylysia oponenty: nadto vže bezzachysno vyhliadala ideja — ni rozrachunkiv, ni dokaziv. Oponenty vščent rozbyvaly ideju. Vony roztyraly jiji v porošok, na poroch. I todi zjavliavisia dopys molodšoho Osorgina pid skromnoju nazvoju «Šče raz do pytannia pro...». Bezdochannyj matematycznyj dokaz pryncypovozi zdijsnennosti ideji, čitkyj analiz pomylok oponentiv, fotoznimky modelej slyžkych korabliv...

Ja zaprosyv Osorginych na «Mosfilm», i vony zastaly mene na znimalnomu majdančyku, koly ja obhovoriuvav ščoś iz operatorom. (Vin dovodyv, ščo «Torpedo» vižme kubok. Utopija!) Vse vyjšlo jaknajkrašče: my projšly do mene v kabinet, i v Osorginych ne vynyklo j tini sumnivu, ščo z nymy hovoryť režyser, naturalnyj dijač zvukovoho chudožnioho kino.

U korydorach na Osorgina-staršoho ozýralasia naviť do vsioho zvyčna studijna publika. Nadto vže impozantno vin vyhliadav. U šykarnij škirianij kurci, monumentalnyj, z čudovoju, rozčesanoju nadvoje admiralmakarovskoju borodoju, vin, zdavalosia, zijšov zi storinok «Čudes techniky». Na Osorgini-molodšomu buly tak zvani džynsy, ščo prodajuťsia v DUMi pid tychym psevdonimom robočych štaniv, i modernyj červono-bilyj svetr. Vse ce dobre harmonuvalo z neholenoju, ale vysokointelektualnoju fizionomijeju desiatohu predstavnyka dynastii.

My hotujemosia, skazav ja, znimaty kartynu pro daleke majbutnie. («Rozumijete, taka velyčna epopeja u dvoch serijach...») I oś odyn z najvažlyvišych epizodiv, tak uže ce zadumano za scenarijem, maje rozihruvatysia na bortu korablia, ščo peretynaje Atlantyku. Vykorystovuvaty kombinovani zjomky ne chočetsia, ce zovsim ne toj efekt. Tut ja pobižno i, schože, dorečno zhadav pro Antonioni, francužku «novu chvyliu» i dejaki moi rozbižnosti z Mychajlom Rommom.

— Slovom, — prodovžuuvav ja, — potriben pryncypovo novyj korabel. Dvadciat druhe stolittia, vy ž rozumijete, maje buty ščoś cilkom nespodivane. Ja čuv pro kuliovi korabli, čudova ideja, na ekrani ce vyhliadalob vražajuče. Ja prosto-taky baču ci kadry: u buchtu vkočujeťsia sferyčnyj korabel, taka gigantska napivprozora kulia. Na žal, kuličovi korabli ne taki vže švydkochidni, čy ne tak? A nam potribna velyka švydkist, oskilky naturni zjomky je...

— Ščo značyť — velyka? — perebyv Osorgin-molodšyj.

— Naviščo ž tak vidrazu, Volodyku, — zaspokijlyvo movyv Osorgin-staršyj.

Ja pojasnyv (ne duže pidkresliujučy), ščo švydkisť maje vidpovidaty dvadciat druhomu stolittiu. Kilometriv šistsot na hodynu. Simsot. Možna j biľše.

— Oš bačyš, Volodyku, — švydko skazav Osorgin-staršyj, — bačyš, ne tak uže j bahato. Vsioho trysta visimdesiat vuzliv, naviť trochy menše. Darujte, na jakij dystančiji?

— Otož-to, — pidchopyv ja. — Epizod rozrachovanyj na pjatnadciať chvylyn. Nu, pidhotovka i vsiliaki tam neuzhodenosti... Skažimo, hodyna. A šče krašče dvi-try hodyny, ščob vidrazu zniaty v dubli. Teper vy bačyte, ščo nam ne pidchodiať usi ci rekordni mašyny z raketnymy dvyhunamy. Vzahali korabeľ maje buty lehký, vytončenyj. Spravžnij korabeľ majbutnioho. A my vže ce obihrajemo, budťe spokijni, technika pano-ramnoji zjomky dozvoliaje...

Tut ja počav pojasniuvaty osoblyvosti novitnioji kinoaparatury.

V ciu myť možna bulo hovoryty z nymy pro ščo zavhodno. Ja napered znav usi vyhyny j poveroty rozmovy: desiatky raziv za ci roky ja ujavliav sobi, jak ce bude. Spocatku — zvyčajna cikavist, ne biľše. Nu, kino, vse-taky cikavo. Ale spalachuje maleńka iskorka: a jakščo skorystatysia cijeju možlyvistiu? Avžež. Vidtak povynni vynyknuty pobojuvannia. Možlyvo, lyše zdalosia, ščo je možlyvist? Iskra oš-oš zhasne... I raptom jaskravyj spalach: tak, tak, tak, je šans zdjusnyty bud-jaki ideji! Vychor dumok — nevyslovenych, jaki šče lyše zarodžuvalysisia. Atož, use pravyľno. Teper maje nadijty pytanía pro terminy i košty. Nu!

— Jak ce vyhliadatyme praktyčno? — pytaje Osorgin-molodšyj.

— Ty, Volodyku, znova tak vidrazu, — dokirlyvo kaže Osorgin-staršyj.

Chytryj staryj! Doriknuv svojemu Volodykovi j vidrazu zamovk, zmušujučy mene vidpovisty.

Ščo ž, perejdemo do spravy. Nam ne potriben velykyj korabeľ. Dlia zjomok dostatnio platformy zavdovžky dvanadciať metrov i zavšyršky metrov pjať abo šisť. Času vystačyť, zjomky počnuťsia čerez rik, ne raniše. U koštach my ne obmeženi. Miljon, try miljony, pjať. Kartynu v peršyj-taky rik podyvliaťsia minimum sto miljonov hliadačiv, use lehko okupyťsia, prosta aryfmetyka...

Osorgin-staršyj mašynaľno skubaje borodu. Osorgin-molodšyj uvažno rozhliadaje lampu na mojemu stoli.

Nu, zvažujtesia ž!

— A jakščo ne vdastisia? — pytaje Osorgin-molodšyj.

Čudovo, ce krytyčne pytannia. Teper treba rozumno vidpovisty. Zniaty pobojuvania, chaj ne bude strachu pered nevdačeju. I vodnočas ne možna rozcholodžuvaty, treba zmusyty jich usima sylamy dobyvatysia mety.

Ja pojasniuju, ščo kino maje svoji osoblyvosti: nevdači vrachovujuťsia zazdalehid. My znimajemo kožen epizod šconajmenše tryči — naviť jakščo peršoho razu artysty zihraly čudovo («Zapas micnosti, ničoho ne vdiješ»). U scenariji peredbačeno try technični novynky («Takož svoho rodu zapas micnosti... Ni, ni, morška lyše odna, rešta... jak by ce skazaty... inšoho profiliu»). My rozrachovujemo tak: udastisia choča b odna novynka — vže dobre. Publika pobačyť naslidok, nicho ne dorikne nam u tomu, ščo my probuvaly rizni možlyvosti. Reklamuvaty j obiciaty zazdalehid ničoho ne budemo, nevdali dubli — naša vnutrišnia sprava.

Osorginy perehliadajutsia («Vže my-bo ne budemo nevdalym dublem!»). Ja rozpovidaju pro zjomky «Liudyny-amfibiji». Todi znadobylysia koliorovi pidvodni smoloskypy, pošuky vidpovidnogo skladu velysia cilyj rik. Zate jaki čudovi kadry vyjšly u filmi!

— Dalebi, my sprobujemo, — spokijno, naviť nedbalo kaže Osorgin-molodšyj.

Nadto spokijno, liubyj Volodyku, nadto nedbalo! Teper tebe lychomanyť: aby lyše cej kinošnyk ne peredumav...

— Sprobujemo, čom by j ne sprobuvaty, — pohodžujeťsia Osorgin-staršyj, davšy

spokij narešti svojij borodi.

— U vas je jakaś ideja? — pytaju ja.

— U nas je holovy, — pospišno vidpovidaje Osorgin-molodšyj.

Vid imeni kinostudiji ja poslav try desiatky zapytiv korablebudivnykam — u instytuty i konstruktorški biuro: čy ne pohodytesia vziatysia za vyrišennia nyžčenavedenoно zavadannia... Visim vidpovidej mistyly korektne «ni». U rešti, okrim «ni», buly še j emociji. U najbiľš temperamentnomu paperi priamo pytalosia: «A vičnyj dvyhun vam za scenarijem ne potriben?..»

Zavadannia bulo kaverznym. Za zahalnopryjnjatym ujavlenniamy, naviť nerozviaznym. Korabeľ subzvukovych švydkostej — pro ce j ne mrijaly. Konstruktory nama-halsia abo pidniaty sudno nad vodoju, abo opustyty pid vodu i zmusyty ruchatysia v kaverni, gazovomu «puzyri». Vse ce hodylosia lyše dla nevelykych korabliv. Vtim, švydkosti vse odno buly nevelyki, — skažimo, sto kilometrov na hodynú. Narodženyj plavaty litaty ne može.

Ja ne korablebudivnyk, mojich znań tut javno ne vystačalo. I lyše čuttia nauko-znavcia pidkazuvalo: jakščo šliach «uhoru» i šliach «unyz» vykliučajuťsia, značyť, treba zalyšatysia na vodi. Narodženyj plavaty musyť plavaty!

Osorginy ne telefonuvaly i ne zjavliaſia. Vsupereč mojim prypuščenniam, vyňkly uskladnennia i z druhym zavadanniam. Try sproby znajty liudynu, jaka uzialasia b za vyrišennia, ni do čoho ne pryvely. Meni kazaly: beznadījno, nemaje sensu bratysia. Todi ja zaprosyv Mychajla Semenovyča Kaplynškoho.

Vperše ja pobačyv Kaplynškoho še v universyteti, koly včyvsi na druhomu kursi. Odnoho razu zjavylosia ohološennia, jake z epičnym spokojem povidomlialo, še na katedri biöchimiji obhovoriuvatymetšia antyhromadška povedinka aspiranta Kaplynškoho M. S., kotryj postavyv doslid na sobi. Nyžče chtoś prypysav olivcem: «Bravo, aspirante!» I še nyžče: «Zberežemo bilych myšej ridnomu fakultetovi!»

Obhovorennia bulo bahatoliudne j burchlyve, tomu še vsi vidrazu zlynuly v teoretyčni vysi i staly navperebij zjasovuvaty filosofške, istoryčne j psychologične korinnia experimentuvannia nad soboju. Kaplynškyj dobrodrušno pohliadav na promovciv i posmichavšia. Mene vrazilia cia posmiška, ja zrozumiv, še Kaplynškyj veš čas dumaje pro šeós svoje i niščo z toho, še vidbuvajeteſia navkolo, ne zupyniaje joho dumok, še jšly svojim ladom.

Zhodom ja še kiľka raziv zustričav Kaplynškoho: u korydorach universytetu, v jidałni, na vulyci. Vin z kymś rozmovliav, šeós jiv, kudyś išov, ale za cym zovnišnim, vydymym vhaduvalasia bezperervna i šconajnapruženiſa robota dumky.

Roky čerez try Kaplynškyj znova postavyv experiment nad soboju. Bez dovhych dyskusij jomu zaproponovaly pity z instytutu biöchimiji. Vin povernuvsia v universytet, i nezabarom ja počuv, še tam vidbulosia nove obhovorennia: Kaplynškyj napolehlyvo prodovžuvav svoji antyhromadški doslid. Vtim, u našomu dobromu staromu universyteti obhovorennia, jak zavždy, malo suto teoretyčnyj charakter.

Ja ne buv znajomyj z Kaplynškym, choča inodi zustričav joho u filatelističnomu klubu. Naskiľky možna bulo sudyty zboku, doslidy ne škodyly Kaplynškomu. Vyhliadav vin čudovo. Vzahali za ci roky Mychajlo Semenovyč majže ne zminyvšia: takyj kruhleńkyj, lysujučyj, ne zovsim uže molodyj chlopčyk, še grečno pohliadav križ tovsti skeľcia okuliariv. Vin zbyrav poľski marky, ale i v klubu, sered metušlyvych kolekcioneriv, ne perestavav dumaty pro svoje.

Odnoho razu ja pobačyv na makivci Kaplynškoho metalevi smužky implantovaných elektrodiv. Miž inšym, na kolekcioneriv elektrody ne spravyly žodnoho vražennia: u klubu cikavylysia lyše filatelijeju. Ale ja vidznačyv u kartoteci, še Kaplynškyj podaje osoblyvi nadiji.

Otož, ja zaprosyv Kaplynškoho na studiju i vyholosyv svij uže dobre zavčenyj monolog. Zaplanovana velyčna epopeja u dvoch serijach. Daleke majbutnie, dvadciat druhe

stolittia. Odyn z najvažlyvišich epizodiv maje pokazaty polit na indyviduaľnych krylach. Tak uže zadumano za scenarijem («Rozumijete, neveliki kryla, jakymy liudy korystuvaly sa zamist' velosipedov...»).

— Duže cikavo, — skazav Kaplynśkyj, prvytno posmichajúcy. — Zamist' velosipediv. Bud' laska, prodovžujte.

Vin, jak zavždy, buv zajniatyj svojimy dumkamy, i ja podumav, ščo bude kepško, jakščo zavdannia ne potrapyť u kolo joho interesiv.

— Tak ot, — prodovžuvav ja, — kombinovani zjomky ne hodiatsia; sučasnyj hliadač vidrazu pomityť pidrobku. Potriben spravžnij macholit, zdatnyj protrymatysia v povitri choča b odnu-dvi chvylyny.

— V povitri, — zadumlyvo povtoryv Kaplynśkyj. — Aha. Nu zvisno, v povitri. Čom by j ni? Oš ščo: vam treba zvernutysia do fachivciv. Je ž liudy, jaki... Nu, jaki znajuť ci macholioty.

— Genijaľna porada! Fachivci ničoho ne možuť udijaty. Taka vže konstrukcia liudskoho organizmu: ne vystačaje syl, ščob pidtrymuvaty v polioti vahu tila i kryl. Chaj kryla buduť jak zavhodno doskonali, chaj vony naviť buduť nevahomi: liudyna nadto važka, vona ne zmože pidniaty sebe. Je lyše odyn vychid: treba zbiľšyty — choča b na korotkyj čas — sylu liudyny, potužniť, ščo rozvyyvajetysia neju. Jakby liudyna bula raziv u desiat sylniša, vona lehko poletila b i na tych krylach, jaki vže stvoreni.

— Zabavna dumka, — schvalyv Kaplynśkyj. — A čom by j ni? — Tut vin perestav posmichatysia i uvažno podyvyvsia na mene. — Adže vy buvajete u filklubi, — skazav vin. — Ja ne vidrazu vpiznav, vy ščoś schudly...

My trochy pobalakaly pro marky. Potim ja oberežno povernuv rozmovu u stare ruslo. Jakščo vin, Kaplynśkyj, nam ne dopomože, dovedetsia perekrojuvaty scenarij, i ce bude duže sumno.

Kaplynśkyj ustav, projšovsia kimnatoju, zupyňvysia bilia vikna. Ja zrozumiv, ščo sprava jde na lad, i počav hovoryty pro Felini, kryzu neorealizmu i teoriju spontannoho samoanalizu. Vin chodyv z kuta v kut, sluchav ce bazikannia, ščoś vidpovidav — i napruženo dumav.

— Zabavna dumka, — skazav vin nespodivano (my hovoryly pro novu kartynu Bergmana). — Spravdi, čom by ne zrobity liudynu sylnišoju, ha? Dvyno, ščo ja raniše ne podumav pro ce. Duže dyvno. Adže vam ne potribno, ščob liudyna pidnimalasia nadto vysoko? Metriv dvisti vystačyť? I oš ščo šče... Potribno distaty ciu štuku. Nu, jaka z krylamy... Macholit.

Ja zapevnyv joho, ščo bude desiat macholiotiv. Na vybir. Uzahali naša firma ne skupýtsia. Bud'-jaki vytraty, bud' laska! Miljon, dva miljony, pjať...

— Naviščo ž, — skazav vin. — Hrošej ne potribno. Ustatkuvannia v mene je. Tak ščo ja vže na hromadskych zasadach.

Zvyčajno, ja znav, ščo Kaplynśkyj expymentuvatyme na sobi, ale ne nadavav ciomu osoblyvoho značennia. Vrešti-rešt, tut takož važlyvi navyky. Z liudynoju, jaka vse žyttia bezpereškodno stavyť na sobi doslidys, ničoho strašnogo vže ne trapyťsia. Ta j času ne bulo opikaty Kaplynśkoho: isnuvalo šče j tretie zavdannia. Jak vyjavyoš, najkaverzniše.

Osorginy svoje zavdannia vyrišať; u ciomu ja ne sumnivavšia. Z Kaplynśkym, zvisno, sprava stojala skladniše; v usiakomu razi, ja vvažav, ščo šansy — pjatdesiat na pjatdesiat. Ale tretie zavdannia bulo prosto beznadijnym. Ja ne možu zaraz hovoryty pro ce zavdannia. Ne možu naviť nazvaty imeni liudyny, jaka vzialasia za joho vyrišenia. Skažu lyše, ščo klopotu i zasmučeň vystačalo z lyškom.

Klopotu vzahali bulo predostatnio, tomu ščo odnoho razu zjavyvysia Osorgin-molodšej i zajavyv, ščo ideja je j teper treba «navalytysia».

Ja ledve vstyhaty vykonuvaty doručennia Osorginych, ščo uziali prosto-taky skázenyj temp. Spočatku jim znadobylosia provesti rozrachunky, jaki buly pid sylu lyše

peršoklasnomu občysliuvaľnomu centrovi. Šefovi dovelosia stukaty u vyšci sfery, domovliatysia. Vidtak posypalsia zamovlennia na ustatkuvannia. Osorigin-molodšyj prychodv malo ne ščodnia, myhcem kazav: «A vy ščoś schudly» — i vykladav na stil dovhi spysky. Treba zamovyty, treba kupyty...

Otrymavšy čerhovyj spysok, u jakomu značylisia planer dvomisnyj, akvalangy, devjať tonn amonalu, dakronove vitrylo dlia jachty klasu «Letiučej hollandeč» i šče masa všiakoji všiacyny, ja zapytav Osorgina, kudy ce dostavyty.

— Davajte vybyratty misce, — skazav vin. — De vy dumajete znimaty fiľm?

Znimaty fiľm. Nu-nu. Ja vidpoviv nevyznačeno: deš na pivdni, narazi ce ne vyrišeno. Osorigin zdyvovano podyvyvsia na mene.

— A koly vy zbyrajetesia vyrišuvaty? Try hodyny pry švydkosti v trysta visimdesiat vuzliv... Adže vy kazaly pro try hodyny, čy ne tak? Nu oś, ce biľše dvoch tysiač kilometrov. Utim, vaša sprava. Dlia vyprobuvań nam dosyť i trysta kilometrov. Važlyvo, ščob trasa bula viľnoju. I šče — pidchožyj reľlef bereha bilia startu i bažano bilia finišu. Slovom, treba letity na pivdeň, šukaty misce. Na Čornomu mori štovchanyna, pošukajemo na Kaspiji. Ščo vy pro ce dumajete?

Ja dumav zovsim ne pro ce. Cijeji myti ja vperše zi vsijeju jasnistiu pobačyv: a vychodyť-bo, naspravdi vychodyť! Ach, koly b ne ce tretie zavdannia...

My vyletily do Machačkaly, zvidty na avtobusi distalsia do Derbenta i pišly na pivdeň, vidšukujučy misce dlia bazy. Pjat dniv my jšly berehom, ohliadajučy zatoky, buchty i buchtočky, perepravliaisia uplav čerez delty ričok, večoramy sydily bilia bahattia, sperečalsia pro knyhy...

Desiatyj predstavnyk dynastiji Osorginych bув čystym teoretykom, ale znav pro more navdyvovýžu bahato. Ce bув toj najvyščyj stupiń znannia, koly liudyna ne lyše zberihaje v pamjati nezličennu kiľkisť faktiv, ale j vidčuvaje jich hlybynnyj ruch, vidčuvaje jich duže skladnyj i tonkyj vzajemozvajazok.

Ja liubliu rozumnych liudej, mene dratuje šconajmenša mliavist' dumky, ale Osorigin-molodšyj bув šče j prosto chorošym chlopcem, ne obtiaženym svojim rodovodom i svojimi znanniamy.

Odnoho razu rozmova obernulasia tak, ščo ja zmih zadaty Osorginu pytannia, jaki kolyś zadav meni šef:

— Čoho vy, vlasne, dobyvajetesia? U čomu vaša sut'?

— Nu, ce duže prosto, — skazav Osorigin. — Jde vijna z pryrodoju. Točniše — vijna z našym neznanniam pryrady. I v cij vijni beruť učasť usi liudy, vse liudstvo — z pokolinnia v pokolinnia. Pidkresliuju: beruť učasť usi. Priamo čy pobično. Svidomo čy nesvidomo. U cij vijni je svoji frontovsky i svoji dezertyry. Je peremohy i porazky. Vijna, pevna rič, osoblyva, z duže hlybokym tylom. Možna vse žyttia prosyditv v ciomu tylu i navŕtne ujavliaty, jaki zachopliujuči bytvy jduť na peredniomu kraju.

— A čom by ne uklasty peremyrja? — zapytav ja.

— Ni, na peremyrja ja ne zhoden. Ce bulo b... nu, ne znaju, jak skazaty... ce bulo b necikavo. Meni treba vojuvaty. Oś ja vyrišuju jakeś zavdannia. Hadajete, ce tak prosto? Jde bij, časom meni prychodyťsia tuho, i zjavliajeťsia navŕt dumka, ščo nezle b podatysia v kušči... Vy rozumijete, jakyj ce bij? Adže tut ne schytruješ, ne peremožeš za znajomstvom abo čerez slabkisť suprotyvnyka. Tut use po-spravžniomu. I oś ja prymusuju suprotyvnyka vidstupyty, prymušuju viddaty meni jakuś častynu Vsesvitu, i vona staje mojeju, našoju... A chiba v mystectvi ne tak?

Ja ne raz žalkuvav, ščo hraju roľ režysera. Najcikaviše bulo hovoryty z Osorginym pro nauku, i tut meni dovodylosia postojno buty napohotovi. Odna neoberežna fraza mohla vykazaty, jakyj ja režyser.

My pidšukaly vdale misce dlia bazy: na pustelnij kamjanystij hriadi, poblyzu mysu Amija. Osorigin zalyšyvsi očikuvaty vantaži, a ja vybravšia do zaliznyci i čerez dekiľka hodyn bув u Machačkali.

U Moskvi, z aerovokzalu, ja zatelefonuvav liudyni, ščo vyrišuvala tretie zavdannia. «Hirše, niž bulo, — rozdratovano skazala vona. — Tak, tak, šče hirše...»

Vidtak ja nabrav nomer telefonu Mychajla Semenovyča. Čutno bulo kepško. Kaplynškyj hovoryv pro kryla, ja ničoho ne mih zrozumity. Vrešti-rešt my umovylycia zustri-tysia bilia vchodu v metro na Žovtnevij plošči; Kaplynškyj žyv nepodalik, u Babjeho-rodškomu provulku. Ja vstyh zabihty dodomu, perevdiahnuvsia, našvydku poholyvsia i, spijmavšy taxi, pomčav do miscia zustriči. Mychajlo Semenovyc stojav bilia vchodu v metro, i ja vidčuv velyčeznu polehkist, pobačyvšy, ščo vse harazd i Kaplynškyj, za svojim zvyčajem, pro ščoś dumaje i neuvažno posmichajetešia.

— U mene dlia vas siurpryz, — šče zdaleka skazav vin. — Francužka marka: peršyj kater na pidvodnych krylach. Vyminiau zovsim vypadkovo na poľsku seriju «Pamjatky Varšavy». Adže vy zbyrajete istoriju techniky?

— To vy pro ci kryla j hovoryly?

— Avžež! Ja podumav, ščo marka vam stane v nahodi, a «Pamjatky» možna kupyty v buď-jakomu magazyni.

Rozhliadajučy marku, ja mymovoli pryhadav pro Osorginych. Korabebuduvannia — davnia j ustalena haluž techniky, tut davno vse prydumanu. Pidvodni kryla i povit-riana poduška vynajdeni šče v XIX stolitti. Po suti, dvadciate stolittia ne dalo v korabebuduvanni ničoho pryncypovo novoho. Ehe ž, Osorginym distalosia nelehke zavdanni-ačko.

— Nu jak? — zapytav Kaplynškyj.

Marka j spravdi bula cikava. Francuzy vypustyly jiji nezadovho do druhoji svitovojoj vijny — navsupir Mussolini. Rič u tim, ščo za rozporiadženniam duče bula viddrukovaná šykarna serija «Ce naše»: radiopryjmač Markoni, kulemet Krokko i šče desiatok vyna-chodiv, ščo vvažalysia «naciōnałnymy», u tomu čysli j kater na pidvodnych krylach, po-budovanyj Enriko Forlanini v 1905 roci. Francuzy vyrišyly vypustyty «kontrseriju», ale pereškodyla vijna. Vdalosia viddrukuvaty lyše odnu marku z maliunkom katera, pobu-dovanoho Lambertom na desiať rokiv raniše vid Forlanini.

Dalebi, najpikantniše v tomu, ščo ne posoromylycia pryhadaty Lambertu.

Buv vin rosijskym piddanym i zajavku na svij vynachid zrobyv u Rosiji. Jomu, zvisno, vidmovyly: šče b pak, korabeľ — i z krylamy, spade ž na dumku take... Lambert vyjichav do Francijí, pobuduvav kater, vyprobuvav joho na Seni. Ale j u Francijí nichto ne pidtrymovat vynachidnyka. Vin perebravia do Ameryky i pomer tam v bezvisnosti j ubohosti. A kater na pidvodnych krylach uže todi mih by znajty bezlič zastosuvań.

Takých istorij ja zibrav majže pivtory tysiači; z jich dopomohoju meni i vdalosia dobytysia, ščob doslid uvelu u plan. Ja uziav ſefa zamorom. Ce bula pravylna strategija. Ja ničoho ne prosyv, ne dovodyv, ale na mojemu robočomu stoli zavždy ležala červona teka, načynena zapysamy pro zapiznili vynachody. Šef dovho kripyvsia i vdavav, ščo ničoho ne pomicaje. Vin pochytnuvsia, koly zjavylasia druhá teka, z napysom «Cytaty i vyslovyy».

— Vy počynajete hraty na mojich maleńkych slabkostiaciach, — skazav ſef. — Kyňte ci psychologicni štučky. I vzahali... Upevnenyj, ščo tam, — vin tyénuv palcem u «Cytaty i vyslovyy», — tam nemaje ničoho cikavoho. Dajte navmannia odyn arkuš.

Ja distav arkuš iz vypyskoju z Ejnštejna: «Istorija naukovych i techničnych vid-kryttiv učyť nas, ščo liudstvo ne tak uže j vražaje nezaležnistiu dumky i tvorčoju ujavoju. Liudyna neodminno potrebuje jakohoś zovnišnioho stymulu, ščob ideja, davno vže vyno-ſena i potribna, vtilylasia v dijsnist. Liudyna maje zitknutysia z javyščem, ščo nazyva-jeťsia, v lob, i todi narodžujeťsia ideja».

— Ach, — skazav ſef, — u vašomu junomu vici kožen vysliv zdajeťsia spovnenym hlybokoho sensu. Vy hadajete, inercija dumky — tak uže pohano? Po suti, ce pamjať pro poriadok, pro vzajemozvjazok javyšč. A ujava, fantazija — ce antypamjať. Pamjať kaže: spočatku «a», vidtak «b». A antypamjať našiptuje: a jakščo spočatku «b», vidtak «a»...

Tvaryni ne potribna fantazija, vona b lyše zavažala, plutala b informaciju pro reaľnyj svit. Ujava, fantazija — suto liudski jakosti. Vony najmolodši, vony šče ne zmicnily, jim dovodyťsia dolaty opir starodavnioji zvyčky do nezminnoho poriadku rečej. Skladno vlaštovana liudyna, skladno. A vam zdajetsia, daj miľjon karbovanciv, daj ustatkuvania, znimy vidpovidaňst — i liudyna projavyť usiu mić svojeji ujavy... Vnutrišnia inercija dumky — oś naš holovnej voroh.

Ja skazav, ščo ce duže cikava dumka: vona, zokrema, pojasniuje, čomu ja ne možu vvesty u plan svij doslid.

Šef rozšaleniv:

— A vy dumaly na taku temu: čy potribni siohodni vynachody, jakym naležyť za prydrom poriadkom rečej zjavytysia u dvadciatruhomu stolitti? Oś u čomu pytanía!

Dlia mene tut ne bulo pytannia. Jakby penicylin zjavyvsia choča b na dvadciat rokiv raniše (a ce cikom možlyvo!), zalyšlysia b žyty сотni miľjoniv liudej.

Šef znyzav plečyma i pišov, nasvystujučy «My vsi mušketery korolia». Ale kryha skresla, ce vidčuvalosia...

— Harna marka, ehe ž? — skazav Kaplynškyj. — Cej čolovik — dantyst. Rozumi-jete, vin čomuś vvažav, ščo marka stosujeťsia sportu. A ja, ziznajusia, ne stav perekla-daty jomu napys. Ne liubliu dantystiv.

Jak usi liudy, pozbavleni tak zvanoji žyttievij praktyčnosti, Kaplynškyj buv stra-šenno zadovolenyj svojeju maleńkoju chytristiu. Ja zapytav, jak posuvajetsia sprava z macholiptom.

— Macholit? — zdyvvuvavsia vin. — Nu, macholit vym obicialy distaty. Moja sprava — zbilšyty sylu liudyny.

Bilia vchodu v metro, u štovchanyni, bulo nezručno rozmovliaty. My pišly do parku.

— Chaj studija distaje macholit, — skazav po dorozi Kaplynškyj. — Treba potre-nuvatysia. Ja ž nikoly raniše ne litav.

Tak i je: vin znova experymetuvav na sobi.

— I vy... u vas bude taka syla? — zapytav ja.

Čomuś cia dumka pryjšla meni v holovu lyše zaraz: Kaplynškyj — u roli Herakla. Nu-nu!

— Vže je, — vidpoviv Kaplynškyj takym budennym tonom, nače movea jšla pro ko-robkú sirnykiv. — Napevno, ja teper najsylniša liudyna u sviti.

— A čom by j ni? — zarozumilo skazav vin. — Chodimo, ja pokažu. Ba ni, chodimo v park. Ja choču, ščob vy perekonalysia.

My dovhodno chodyly po alejach, vidšukujučy sylomir. Kaplynškyj dumav pro ščoś svoje i mliavo vidpovidav na moi pytannia. Narešti sylomir znajšovsia. Naležalo byty molotom po kovadlu, i todi na škali, schožij na velyčezyj gradusnyk, zi skrypom pid-skakuuvav pokažčyk. Sylomirom zaviduvav pochmuryj kremjazeń.

— Same takyj prylad nam i potriben, — oholosyv Kaplynškyj. — Nu, junače, skilky vy pokažete?

Osoblyvoji doviry prylad ne vseliav. Na samomu verchu škaly stojalo «400 kg», ale ce bulo, zvisno, tak, zi steli.

— Zamirajte svoji pokaznyky, hromadiany, — skazav pochmuryj zdorovylo, ščo uvažno stežyv za namy. — Fizyčna kultura, populiarno formuliujučy, dopomahaje u praci i v osobystomu žytti.

U osobystomu žytti — ce potribno. Vašku vže dviči provodžala jakaś dovhotelesa osoba, dyvno schoža na napispozytyvnoho personaža z obožniuvanoho Vaškoju žurnaluu «Junist». U ostanniomu rozdili ci napispozytyvni obovjažkovo vidčuvajuť u sobi šlia-chetni poryvy i zalučajutsia do suspiľno korysnoji praci. Ale dovhotelesomu, dalebi, šče daleko do ostannioho rozdilu: nadto vže nachabna v nioho pyka. My zustrilysia na scho-dach, vin ťmiano podyvyvsia na mene, i ja vidčuv, ščo vykreslenyj zi spysku objektiv,

hidnych uvahy. Did'ko joho znaje, ščo jomu ne spodobalosia. Možlyvo, moji štany. Choča čomu? Pivroku tomu vony buly na rivni mody. Najpevniše, u mene prosto ne toj vyhliad, niuch u cych napivpozytyvných nepohano rozvynenyj. Durepa Vaška. Ta j ja chorošyj: chto može naukovo pojasnyty, čomu ja siohodni v parku ne z Vaškoju, a z Mychajlom Semenovyčem?

— Davaj, diad'ku, tvoju stukalku, — skazav ja zdrovja.

Vin požvavyvsia i vručyv meni molot. Udaryv ja micno, ta kliata strilka ne pišla dali vid trioch soteń.

— Pidchid potriben, — spivčutlyvo pojasnyv zdrovjak. — Natysk maje buty, populiarno formuliujučy.

Z tretioji sproby ja vse-taky zahnav strilku do samoho verchu. Zastudženo zadzveniv dzvinok.

— Dozvolte, — vvičlyvo skazav Kaplynškyj, vidbyrajučy u mene molot.

Počav pidchodyty narod. Zdrovylo populiarno pojasniuvav, ščo «fizyčna kuľtura potribna robitnyčomu klasovi, trudovomu selianstvu i trudiaščej inteligenciji... A takož damam», — dodav vin, ohliadivšy publiku.

Kaplynškyj zmachnuv molotom («Nu, trudiašča inteligencije, pokažy klas», — skazav chtoś), motnuv holovoju, popravliajučy okuliary, i vdaryv.

Ne znaju, jak ce opysaty. U mene veš čas krutytsia slovo «roztroščyv». Kaplynškyj same roztroščyv cej molotobijnyj prylad. Vražennia bulo take, ščo vse rozletilosia v cilkovytij tyši. Ni, trisk, zvisno, buv, ale vin ne zapamjatavsia.

Dvometrova škala bezzvučno povalyasia nazad, u travu. A tumbu z kovadlom udar spliusnuv, mov porožniu kartonnu korobku. Z-pid osiloho kovadla vyvalasia masyvna spirálna pružyna. Deš u nadrach tumby korotko palachnulo blakytné polumja, dzvinok nevpevneno tryńknuv i vidrazu zamovk.

Mychajlo Semenovyč znijakovilo posmichavšia.

— Ščo ž ce? — zapytav čyjś rozhublenyj holos.

Ja vidčuv, ščo šče trochy — i nas poveduť u miliciju zjasovuvaty stosunky.

— Nenadijna konstrukcija, oto j use, — skazav ja zdrovjakovi. — Dovedeťsia remontuvaty.

— Populiarno formuliujučy, potriben kapitałnyj remont, — zitchnuv zdrovjak.

Ja uziav u Mychajla Semenovyča molot i oberežno postavyv na asfałt.

Tysiači raziv, dumajučy pro doslid, ja namahavšia choča b pryblyzno ujavyty, jakoho rodu vidkryttia buduť zrobleni.

Uščent rozbityj sylomir — ce bulo ponad usi očikuvannia. Tut uhaduvalosia ščoś epochaľne, i ja počav vypytuvaty u Kaplynškoho ščo ta jak.

My vidšukaly hluchyj kutočok parku, i Mychajlo Semenovyč zachodyvsia driapaty prutykom na pisku formuly. Vže stemnilo, ja nasylu rozbyrav joho karliučky. Dvadciate stolittia prvyčylo nas ne dyvuvatysia z vidkryttiv. Ale ja stverdžuju: niščo — ni občysliuvalni mašyny, ni kvantovu optyku — ne možna zistavyty z tym, ščo zrobiv Kaplynškyj. Take značennia malo b, dalebi, lyše tretie zavdannia — jakby vono bulo vyrišene.

— U nioho ne bude nepryjemnostej, jak vy hadajete? — zapytav Kaplynškyj.

— Ne bude. Chto ž mih peredbačaty, ščo zjavytsia takyj čudo-bahatyr. Vidremon-tujuť, ta j hodi.

Kaplynškyj zitchnuv.

— Duže dyvne vidčuttia, koly bješ. Znajete, nenače udaryv po vati.

Ja pryahadav stalevu spiráľ, pryahadav, jak vona rozhojduvalasia i tremlila pislia udaru, i promovčav.

— To vy stežyte za rozrachunkom? Otož, liudyna dobre posnidala. Tysiača kalorij. Čotyrysta dvadciat sim tysiač kilogramometriv. Jakby organizm vydav ciu energiju za sekundu, vyjšla b potužnišť... tak, majže v šisť tysiač kinškých syl. Zdrovo, ha? Chaj

ne za sekundu, za hodynu. Vse odno nepohano: pivtory kinški sly. Hodynu možna litaty, čy ne tak? Vidtak znowu posnidaty i znowu litaty... Naspravdi vse, na žaľ, inakše.

Vin švydko vyvodyv prutykom cyfry. Kartyna j sprawdi vychodyla ne nadto blyskuča, chiba ščo koeficient korysnoji diji buv chorošyj — ponad pyatdesiat vidsotkiv.

Vperše ja bačyv Mychajla Semenovycá takym žvavym. Znykla joho zvyčajna poviňnist, ruchy staly švydkymi i točnymy, naviť hovoryv vin jakoś po-inšomu — upevneno, azartno.

— Bačyte, polovyna energiji jde na obihriv organizmu. A druhá polovyna vykorystovujeťsia postupovo: taka vže liudyna mašyna, ne piddajeťsia rizkomu forsuvanniu.

Ce bulo ne zovsim spravedlyvo — dvyhuny forsujuťsia šče hirše.

Kaplynškyj vidmachnuvsia:

— E, z dvyhuniv inšyj spytok: vony ne jidiať bulok z maslom. Ale povernemosia do spravy i podyvymosia, v čomu tut zakovyka. Pers za vse — jiža nadto dovho hotujeťsia do zhorannia. Poviňnyj bahatostupinčastyyj proces, v rezultati jakoho energija zapasujeťsia u vyhliadi ATF, adenozyntrofosfornej kysloty.

— Vy vvodyte ATF u organizm? — zapytav ja j vidrazu podumav, ščo dla kinorežysera ce nadto žvave pytannia.

Meni nijak ne možna buty zdohadlyvym.

— Ni, ce ničoho ne dalo b. Napchajte pič skilky zmoha drovamy — vony prosto ne horitymuť. Potriben kyseń. Teper my pidchodymo do samoj suti spravy. Dyvítsia, oś atom kysniu. Šisť elektroniv na zovnišnij orbiti. Do nasyčenia brakuje dvoch elektroniv. I kyseń jich zachopliuje, v ciomu, vlasne, j poliahaje joho robota. Okysliaty — značyť vidbyratty elektrony.

Vin znova počav vyvodyty prutykom formuly, ale bulo vže heť temno. My pišly kudyś navmannia.

— Raniše ja zajmavšia lyše dychanniam, — rozpovidav Kaplynškyj. — Forsuvannia potužnosti organizmu, — po suti, osoblyva problema. Ta ja j ne nadavav jij značenia. Naviščo liudyni nadsyla? Troščyty sylomiry... Do toho že tut bahato dodatkowych trudnoščiv. Zrostaje vydilennia tepla, liudyna švydko perehrivajeteſia. Narazi ja ničoho ne možu prydumaty. Vtim, ščodo macholiota ne turbujtesia. Tut use skladajeťsia vdalo: velyka švydkisť ruchu, tomu polipšujeťsia teploviddača. Možna litaty chvylyn dvadciat, ja prkydav.

My vybralsia na jaskravo osvitlenu aleju, do restoranu. Na terasi sydily liudy. Orkestr, pomirno fałsyvliačy, hrav bliuz Heršvina.

Ja skazav Kaplynškomu, ščo nepohano b zahryzty ščoś kalorij na visimsot.

— Zahryzty? — perepytav vin. — V jakomu sensi?

Ja pojasnyv: zahryzty — v sensi zjistý.

— A, zjistý, — sumno promovyv Kaplynškyj. Vin jakoś vidrazu skys. — Znajete, ja vošmyj deň ničoho ne jim. Duže vže vdalo projšov doslid...

Bulo b perebišenniam stverdžuvaty, ščo toho večora ja vse zbahnuv. I todi, i v nastupni dni ja to načebto vse rozumiv, to vse perestavav rozumity.

Fizyčna konstrukcija liudyny, dalebi, najneporušniše, najpostijniše v našomu minlyvomu sviti. My lehko prymajemo dumku pro bud'-jaki zminy, ale konstrukcija liudyny rozumijeťsia pry ciomu nezminnoju. Liudyna, ščo žyla pyatdesiat tysiac rokiv tomu, za konstrukcijeju ne vidriznialasia vid nas (ja ne kažu zaraz pro myslennia, pro mozok). Takoju samoju — ce majeteſia na uvazi samo soboju — zalyšyťsia j liudyna majbutnioho. Nu, bude vyšča na zrist, vrodlyviša... Naviť upravlinnia spadkovistiu ne stavyť za metu pryncypovo zminy energetyku liudskoho organizmu.

Evolucijská skazav odnoho razu Kaplynškyj, prystosuvala liudskyj organizm do na-vkolyšnioho seredovysča. Jakby na našej planeti rosly elektryčni dereva, evolucija pišla b inšym šliachom i neodminno prvela b do elektrožyvlenia. Skladni procesy pererobky i zasvojenia jiži v liudskomu organizmi — ce vymušenyj chid pryrady. Taka vže planeta

nam distalasia, skazav Kaplynśkyj, u evoliuciji ne bulo vyboru. Evoliucija staralasia, staralasia i vynajšla žyvit — mechanizm, po-svojemu dyvovyžno efektyvnyj.

Ce bulo logično, i, poky Kaplynśkyj hovoryv, use zdavalosia bezperečnym. Zate potim vynykaly sumnivy, splyvaly najnespodivaniši «ale i «prote». Ja telefonuvav Mychajlovi Semenovycu (buvalo, i pizno vnoči): «Harazd, prypustymo, oderžannia energiji z jiži ne jedyno možlyvyj sposib. Ale vprodovž soteň miljoniv rokiv evoliucija prystosovuvala žyttia do cieho sposobu. Lyše do cieho!» — «Ni, — vidpovidav Kaplynśkyj, — vy zabuly pro roslyny. Vony jidiať soniačnu energiju, elektromagnitni kolyvannia». — «Dozvolte, — zaperečuvav ja, — ta že to roslyny!» — «A čy znajete vy, — pytav Kaplynśkyj, — ščo chlorofil i hemoglobin vražajuče schoži; riznycia lyše v tomu, ščo v chlorofili mistytsia magnij, a v hemoglobini — zalizo. Zrozumijte že, — utlumačuvav Kaplynśkyj, — schožišť daleko ne vypadkova. Chlorofil i hem — komplexni porfirynovi spoluky metaliv. Vy čujete? Ja kažu, spoluky metaliv, metaltetrapirroly...»

Vid takych rozmov realnyj svit deščo zavychriavsia, i nočamy meni snylysia elektryčni sny. Ja znovu telefonuvav Kaplynškomu: adže roslynam, okrim svitla, potribni voda, vuhlekyslyj gaz, rizni mineralni rečovyny...

«Podumaješ, — vidpovidav Kaplynśkyj, — meni takož potribni mineralni rečovyny, i voda potribna, i dejaki vitaminy. I trochy bilkiv tež potribno».

«Trochy...» Jak že! Ja znav, ščo Mychajlo Semenovyc inodi ne vytrymuje («Rozumijete, prosto požuvaty kortyť. Jak vy kažete — zahryzty»), jisť normalno, i todi joho iskryť. Perebudovanyj organizm vydiliaje nadlyšok elektryky. Jakščo vziaty lampočku vid kyšeňkovoho lichtaryka, zazemlyty odyn drit, a druhýj pryclasty do Mychajla Semenovycá, volosyna rozžariujeſia i svityť. Choča j ne na povnu napruhu.

U dytynstvi, koly ja lazyv po knyžkovych polyciach, meni inodi traplialysis dyvovýni znachidky. Komplekt jakohoś žurnalu dvadciatych rokiv: na požovklych storinkach — puchki dyryžabli i vuhluvati, kostysti avtomobili. Abo paleontologičnyj atlas iz dynozavramy ta pterodaktyliamy. Očikuvannia takych znachidok (ce duže svojeridne vidčuttia) zberehlosia na vse žyttia. I oś teper ja znajšov ščoś vyniatkove.

REL — reguliuvannia energetyky liudyny, tak nazvav ce Kaplynśkyj. «Mychajle Semenovycu, a vy mohly b pidniaty ciu plytu?.. Mychajle Semenovycu, a jaku švydkist vy možete rozvynuty na korotkij dystanciji?.. Mychajle Semenovycu, a čy vdaſtia vam dostrybnuty hen do toho balkonu?..» Ščeniačyj zachvat.

Lyše za dva tyžni ja pobačyv velyčeznu skladniſť problemy. Zavtra meni skažuť: «Perechoď na elektrožyvlenia», — pohodžusia ja čy ni? Dobre, ja pohodžusia (nedaleko pišov vid Kaplynškoho, liubliu experymenty). A reſta? Perevažna biľšiſt normalnych liudej?

Ja rozpoviv pro svoji sumnivy šefovi, vin znyzav plečyma, pišov do sebe i povernuvsia čerez čverť hodiny z paperom, spysanym kaligrafičnym počerkom.

— Dolučiť do svojeſi kolekciji cytat i vysloviv, — skazav ſef.

Ce bula vypyska zi statti Binoja Sina, generaľnoho dyrektora Rady OON z pytań prodovoľstva: «Holod — najdavniſyj i najbezžaſniſyj voroh liudej. U bahatovikovij istoriji liudskych straždań problema holodu z rokamy ne lyše ne slabšaje, ale staje vse biľš nasuščnoju i hostroju. Provedeni neščodavno obstežennia pokazaly, ščo na danyj čas u cilomu biľša niž bud-koly čästyna liudstva vede napivhododne isnuvannia... Pered našym pokolinniam stojiť velyke, možlyvo, vyriſalne zavdannia. Veś majbutnij rozvýtok liudstva zaležyť vid toho, ščo zrobliat zaraz liudy...»

— Osobysto dla vas, — skazav ſef, — my vyroščuvatymemo koriv. Spodivajusia, vas ne ſokuvatyme, jakščo koriv vyroščuvatymuť metodom elektrožyvlenia. I ne hamletstvujte, vam nečuvano poſčastylo. Vy zakynuly vudku na karasia, a spijmavšia takyj kyt.

Može, napravdu nemaje problemy? Elektrožyvlenia uvijde v žyttia postupovo, ne vyklykavšy osoblyvych potriasiń... Ni, tysiaču raziv ni! My zminiujemo konstrukciju

liudyny. Jak ce vidibjeťsia na liudyni? Na suspiľstvi? Na vsij našej cyvilizaciji, pobudovanij vidpovidno do danoji konstrukciji liudyny?

Ne bulo času rozchodytysia v ciomu, tomu ščo raptom pryjšla telegrama vid Osor-gina-staršoho: korabel zibranyj, možna vyprobuvaty.

Ja vziav kvytky na litak i zajichav za Mychajlom Semenovyčem. Vin ne duže zdyyvuvavšia. «A, do moria... Ščo ž, ja viňnyj». Vin znovu dumav pro ščoś svoje.

— Jak vy vvažajete, Mychajle Semenovyču, dobre čy pohano tak zminiuvaty liudynu?

Vin vidrazu nastorožyvšia:

— U jakomu sensi?

— U priamomu. Liudyna, jaka ne jisť, biologično vže ne liudyna. Ce inša rozumna istota. Tak ot, dobre ce čy pohano dla samoji liudyny? Možna sformuliuvaty inakše: čy ščaslyvišoju bude taka istota porivniano zi zvyčajnoju liudynoju?

— A čom by j ni? Ničoho škidlyvoho v elektrožvleni nemaje. Navpaky. Maje raz i nazavždy znyknuty prynajmni polovyna chvorob. Tryvalist žyttia zbilšyťsia rokiv na pjatnadciať-dvadciať. Liudyna stane micnišoju, vytryvališoju. Zmenšyťsia potreba u sni...

— Jiža prynosyť i zadovolennia. Oś vy postavyly stolyk i čekajete, ščo stiuardesa prynese obid...

— Zvyčka, — zbenteženo proburmotiv Kaplynškyj. — Lyše zvyčka. Ja možu šče dva dni ne... nu, ne zariadžatysia. Vzahali jiža prynosyť zadovolennia lyše v tomu vypadku, koly my chočemo jistý.

Vin rozzyrnuvsia navsibič i tycho zapytav:

— Posluchajte, a ščo, koly vse-taky... nu... trochy zakusyty? Ščob ne pryvertaty zajvoji uvahy.

Jak že, možna podumaty, ščo elektrody na lysyni ne pryvertajuť uvahy...

— A vy ne iskrytymete?

Vin obraženo fyrknuv:

— Nu! Zvisno, ni. U razi čoho ja zamknusia na masu litaka, drit u mene v kyšení... Oś i vaša čerha. Čudovo! Dyviťsia, jaka prvbablyva rybka.

— Vy kažete, Mychajle Semenovyču, ščo ce zvyčka. Može, skazaty inakše: liudyna prystosovana do takoho sposobu žyttia. Vlasne, ce inše pytannia. Čy ne porušujeťsia prydronyj sposib žyttia liudyny? Čy ne vidrvajemosia my vid prydrony?.. Možete vziaty j moju rybu, ja jiv pered vidliotom.

— Spasybi. Vse-taky aeroflotivci dobre ce organizovujuť, molodci, vam ne zda-jeťsia? A ščodo prydronoho sposobu žyttia... Ach, mij liubyj, prydrono liudyna žyla v lisi. Davnym-davno. Jak kazaly klasyky, do epochy istoryčnoho materiälizmu. Nu zvyčajno! — Vin naviť vidklav výdelku, tak spodobalasia jomu cia dumka. — Konstrukcija liudyny prystosovana do umov, jaki davno vže znykly. Biľše toho: konstrukcija cia rozrachovana na nezminni umovy. A my stvoryly minlyvu cyvilizaciju. Svit navkolo nas švydko zmi-niujeťsia, i my takož musymo zminiuvatysia. Ce j bude prydrono... Kudy ž zapropasty-lasia sil?..

— A suspiľstvo?.. Oś vaša sil'.

— Suspiľstvo vyhraje. Neobchidniš u praci ne znykaje, nijakoji katastrofy ne tra-pyťsia. Ale my narešti perestanemo praciuvaty na travlennia. Liudyna, po suti, prepo-hano vlaštovana. Nu kudy hodyťsia mašyna, jaka pohlynaje v jakosti palyva bifštexy, kovbasu, syr, maslo, tistečka... vsioho j ne pereličyš! Skažiť, vy nikoly ne dumaly, ščo dobra polovyna našoho vyrobnyctva — ce skladnyj peredavaľnyj mechanizm miž prydronymy resursamy i, darujte, životom liudyny? Siľske hospodarstvo... Trydciať čotyry vidsotky liudej zajniato v siľskomu hospodarstvi, oś-bo jaka kartyna. Siľske hospodar-stvo, rybaľstvo, charčova promyslovist, ščo daje holovnym čynom napivfabrykaty, vیدtak transportuvannia i prodaž produktiv i, narešti, bezposerednie prychotuvannia jiži.

Bačte, jaký gigantškyj mechanizm, skilky šesterinok... Treba vrachuvaty še j promyslovist: značna častyna jiji praciuje na siške hospodarstvo. Slovom, nemaje palyva dorožčoho vid našoju jiži.

Dopyvšy kompot, vin počav akuratno zbyraty brudnyj posud.

— Schože, my zakolotyly slavnú buču, — blahodušno skazav vin. — Vidirvatysia vid prydory, vy kažete? Atož — vidirvatysia... Kolyś liudy vidirvalysia vid pečer, vid lisu: hadajete, ce bulo lehko? A vidirvatysia vid bereha j pity u vidkrytyj okean na vutlych karavelach — ce lehko? Vidirvatysia vid Zemli, vyjty v kosmos — lehko? Ščo vdiješ, inerciju zavždy buvaje važko zdolaty.

Oš i Kaplynškyj hovoryť pro inerciju. Avžež, syľna inercija! Nemaje žodnoho dokazu proty elektrožyvlenia — i vse-taky ne možu osvojitysia z cieju idejeju. Nadto vže vona nespodivana. Nu, syntez jiži čy jakiś piliuli — ce ne vyklykalo b sumniviv.

— Vy, mij liubyj, daremno bojitesia, — prodovžuje Kaplynškyj. — Znajete, je take stavlennia do nauky: dobre b, movliav, otrymaty šconajbiše vsioho takoho — i ščob bezpečneńko, z garantijeu blažennoho spokoju. Čystisińke miščanstvo. Nauku vično štor-mytyme — lyše trymajsa! I dobre. Liudyna, zahalom, stvorena dlia buri.

A jakščo priamo zapytaty Kaplynškoho: «Čoho vy, vlasne, dobyvajetesia? U čomu vaša sut?» Ni, cioho razu krašče pity v obchid.

— Nu, a vaši experymenty? — kažu ja. — V čomu jich kinceva meta?

— Meta? — nerišuče perepytuje Kaplynškyj. — Je j kinceva meta. Bojusia lyše, vona vam zdastia najivnoju... Bačte, suspilstvo pobudovane z okremych «cehlynok» — liudej. Jak u architekturi: z odnoho i toho samoho materiálu možna pobuduvaty rizni budivli. Kepski j choroši. Ale naviď dlia genijaľnoho architektora je jakaś meža, zaležna vid vlastyvostej materiálu. Rozumijete? I oš meni zdajetsia, ščo suspilstvo dalekoho maj-butnioho maje buty pobudovane z «cehlynok» doskonališoji konstrukcji.

Ščo ž, ce j spravdi najivno. Analogija absoliutno nepravyľna.

— Suspilstvo, — kažu ja Kaplynškomu, — ce taká «budivlia», jaka volodije zdatnistiu udoskonaliuvaty «cehlynky», z jakych skladajeťsia. Čy potribno perekrojuvaty še j biölogičnu konstrukciju liudyny?

Vin ne vidpovidaje. Zdajeťsia, vin do čohoś prysluchajeťsia. Na joho oblyčci zjavliajetſia vynuvata posmiška.

Tak i je: Kaplynškoho znova iskryť.

Ja sydžu v malynovij «Blyskavci», za šyrokoju spynoju Osorgina-staršoho. Na kolinnach u mene trypoverchovyj termos; na tomu berezi nas čekaje Osorgin-molodšyj, i v termosi — sviatkovyj snidanok. My uročysto vidznačymo vdali vyprobuvannia. Jakščo vony buduť vdalymy, pevna rič.

«Hrim i Blyskavka» led' pomitno rozhojdujeťsia. Pid korpusom porajuťsia dvoje chlopciv z akvalangamy, pereviriajuť datčky kontroľnych pryladiv. Osorgin-staršyj klacaje tumbleramy i nevdovolenou burčyť. Čas, my hajemo dorohocinnyj čas! U raciji šumliať schvyliovani holosy:

— Mykolo Andrijovyču, zalyšylosia dvadciať chvylyn! Čujete? Kažu, dvadciať chvylyn zalyšylosia, vdtak trasa bude zakryta...

— Ščo tam u vas, tatu? Ty čuješ mene? Čomu zatrymká?

— Mykolo Andrijovyču, rybalky zapytujuť...

Nam treba proskočty Kaspíj — vid bereha do bereha, — poky na trasi nemaje korabliv. «Hrim i Blyskavka» ne može manevruvaty. Vin prosto poneseťsia vpered, nače vystrilenyj z harmaty.

Sonce pidnialosia vže vysoko, prypikaje, a my v teplych kurtkach. I cej termos, did'ko b joho vchopyv! Ja ničoho ne baču: poperedu — Osorgin, obabič — skeli, a nazad ne obernutysia — zavažajuť remeni.

«Hrim i Blyskavka» stojí bilia vchodu u vužku zatoku. My — mov snariad u žerli zariadženoji harmaty. Koly vse bude hotovo, bilia bereha, pozadu nas, pidirvuť dvi sotni

zariadiv, roztašovanych tak, ščob daty spriamovanýj, kumuliatyvnyj vybuch. I todi v zatoci zdijmetśia gigantška chvylia cunami. Vona rvoneteśia do našoho korablyka, pidchopyť joho i... I, jakšco viryty rozrachunkam Osorginých, poneše čerez more. My pidemo zi švydkistiu blyžko semysot kilometriv na hodynu. Oś koly stanuť u nahodi tepli kurtky.

— Mykolo Andrijovyču, poriadok, my — do bereha!

— Pryvit Volodi, Mykolo Andrijovyču!

Ce akvalangisty. Ja jich ne baču, kliatyj termos ne dozvoliaje pidvestysia. U raciji — suciľnyj hul holosiv: kryčať, kvapliať, pro ščoś nahadujuť, ščoś radiat...

Cikavo, ščo zaraz robyť Vaška? Zvidsy j lysta ne vidišleš.

Harazd, oś vyberemosia na toj bereh... Vyberemosia? Za zadumom, bilia toho bereha my majemo «ziskočyty» z chvylí, a jakšco ce ne vdasťia, Osorgin vidčepyť planer, i my z rozhonu pidemo v nebo. «V molodosti ja brav pryzy v Koktebeli, — skazav Osorgin. — Pidnimemosia, opustymosia, podumaješ». Zvisno, duže naviť prosto. Litajte chvylechodamy — oto j use...

— Vy hotovi, Mykolo Andrijovyču? Počynaju vidlik času.

— Počynaj, holube, počynaj.

«Hrim i Blyskavka» — treba ž prydumaty taku nazvu! Ujavliaju, jak ce vyhliadatyme u zviti. Šef mene zjist. Harazd, skažu, ščo buly šče j ne taki nazvy. Napravdu, buv že litak «Cur, ja peršyj!»

Zate ideja maje šefovi spodobatysia. Spriamovane cunami — v ciomu spravdi vidčuvajeteśia dvadciať druhe stolittia. Zvidsy, z žerla zatoky, vyrveteśia chvylia zavvyšky metriv pjať. Front chvylí, jakšco viryty rozrachunkam, deš blyžko pjatdesiaty metriv. U vidkrytomu mori vodianyj horb stane nyžčym, ale švydkisť jeho zrostie, a bilia protyležnoho bereha chvylia pidnimeteśia na vysotu pjatypoverchovoho budynku.

Zuchvala vse-taky ideja — vchopytysia za chvylu. A vtim, kolyś liudy vchopylysia za viter, i ce, lyboń, spočatku takož zdavalosia zuchvalym. Maje raciju Kaplynškij: liudyna stvorena dla buri.

A jaka zaraz tyša!

Zavmerly chmary u blakytnomu nebi. Zavmerlo more. Vidletily čajky, vranci jich tut bulo bahato. Movčyť Osorgin-staršyj. Tycho, duže tycho.

— Pjatdesiat sekund.

Pro ščo ja dumav? Avžež, pro ciu ideju. Teper vona zdajeſcia takou prostoju, takou očevydnoju. Čomu ž raniše nikomu ne spadalo na dumku, ščo možna vchopytysia za hrebiň cunami? Jmovirno, vsia rič u tim, ščo u vidkrytomu mori chvylí ne poviazani z peremiščenniam vody. Voda pidnialasia, voda opustylasia — tut nemaje ruchu vpered, ce tak očevydno... Hipnoz očevydnosti. Tak, kožna častynka pry prochodženni chvylí opysuje zamknute kolo. Častynka zalyšajeſcia na misci, a naš korabeľ kovzaje po ciomu kolu vpered, mov po konvejeru na cylindryčnych katkach.

— Trydciať pjat.

Podumaty lyše, jak ce bulo davno: biblioteka, porožnia nična vulycia, neonova reklama Aeroflotu... Mynula polovyna žyttia. Nu, ne polovyna, to tretyna. Žyttia staje cikavišym i, za idejeju, vymahaje vse biľše času. Odys vychidnyj na tyždeň, dva vychidni... Vrešti-rešt, ce moja speciälniſt, ja nadto dobre znaju naukometriju, ščob nadavaty značennia rozmovam pro harmoniju. Narazi ce utopija. Ot jakby vdalosia vrišty tretie zavdannia...

— Pjatnadciať.

— Čotyrnadciať.

Nevdalo ja todi vidpoviv šefovi. Jakby vin zapytav mene siohodni, čoho ja dobyvalusia i v čomu moja suť, ja skazav by inakše. Skazav by za vsich nas — i za sebe, i za Osorginých, i za Kaplynškoho, i za toho, chto zaraz bjeſcia nad tretim zavdanniam. My chočemo, skazav by ja, pryskoryty oliudnennia liudyny. My znajemo, ščo ce dovhýj, po

suti, neskinčennyj proces, tomu ščo nemaje mež možlyvosti liudyny stavaty liudianišoju. Nam čuža isteryčnišť («Ach, use pohano» i «Ach, use dobre»), ščo reabilituje čy prykryvaje nerobstvo. My pracujemo. My znajemo, ščo nichто ne zrobyť za nas ciu robotu.

— Sim.

— Šist'.

— Pjať.

Choču pobačyty chvyliu. Nadto syľno zatiahnuti remeni, ale ja obernusia, jakoś obernusia. Čomu takyj važkyj cej termos?

Oś vin, dałnij bereh zatoky. Na žovtych, potočenych prybojem skeliach nikoho nemaje, vsi u schovyšči. More... Zolote dzerkalo moria. Jak bahato soncia v zatoci!

Do vybuchu — dvi sekundy.

© HENYK Vitalij, pereklad z rosijškoji, 2010.

NAVÍŽENÁ KOMPANIJA

My dity, ale my priamujemo vpered, spovneni syl i vidvahy.
Evarist Halua

My poznajomlyisia na konferenciji z biöniky. Pislia moho vystupu v zali neabyjak šumily. U metušni Zuchvalyj Chlopčyško pidsiv do mene i tycho zapytav:

— Skažiť, budť laska, chotily b vy otrymaty dynozavra?

Ja podyvyvsia na nioho i zrozumiv, ščo vin maje na uvazi žyvoho dynozavra. Ja myttievo ujavyv, naskiľky zmicnyťsia paleobiönična hipoteza, jakščo v mojemu rozporiadzenni opynyťsia choča b odyn žvyjy dynozavr.

— Davaj, — skazav ja. — Davaj tvoho dynozavra.

Ja z peršoho pohliadu vyznačyv, ščo peredi mnoju Zuchvalyj Chlopčyško i ščo vin znaje, de rozdobuty žyvoho dynozavra. Ale, ščyro kažučy, ja ne spodivavsia, ščo ideja vyjavyťsia takoj pruholomšlyvoju. Vrešti-rešt, vin mih prosto znaty, de vodiaťsia dynozavry. Treba vziatý do uvahy, ščo v zali buv halas. Okremi nadto temperamentni oponenty vykrykuvaly rizni dokazy proty mojej hipotezy. Čerez cej vidvertajúcyj čynnyk ja, vlasne, zupynyvsia na takij banałnij zdohadci. Dynozavriv zazvyčaj deś znachodyly. Takyj literaturnyj stamp, ce i vvelo mene v omanu. Šliachetna j velyka ideja Zuchvalohho Chlopčyška ne mala ničoho spilnoho z cym ubohym stampom.

Ja zbahnuv suť ideji na tretij frazi i deščo naviť očmaniv vid rozmachu. Te, ščo prydumav Zuchvalyj Chlopčyško, daleko vychodylo za meži paleobiöniky. Ce odna z fundamentalnych idej, jakych u nauci — za vsiu jiji istoriju, — naličujeťsia lyše kielka desiatkov, ne biľše.

Podumajte sami, poky ja šče ničoho ne rozpoviv, jak rozdobuty žyvoho dynozavra. Nu, ne brontozavra, to choča b ihuanodona abo, na lýchaj kineć, najzavaliaščišoho chiroterija. Laden bytysia ob zaklad: ne prydumajete!

Tym časom u ciomu zavdanni nemaje ničoho pryncypovo nerozvjadznoho. Os, napryklad, ideja, ščo nablyžajętsia do vyrišennia. Pjer de Latil pyše u svojej knyzi «Vid «Nautilusa» do batyskafa»: «Jakščo na okeanskemu dni ne vidbuvajuťsia procesy hnyttia, to trupy žyvych istot, jaki mohly vpasty na dno, zberihajuťsia tam u cilosti protiahom tysiačolič. A ce označaje, ščo na dni okeaniv možna bulo b znajty v absolutno neuškodženomu stani reštky bahatioch davno vymerlych na zemli tvaryn. Os hipoteza, zdatna rozburchaty najcholodnišej i ne schylnyj do romantyky rozum! Dovodyťsia lyše dyvuvatysia, ščo žodnomu avtorovi naukovo-fantastyčnych romaniv dosi ne spadalo na dumku vykorystaty ciu temu».

Pohodťsia, hipoteza j spravdi doteplna. Ščo j kazaty, zvisno, tut isnuje pevne «ale». Naviť u najhlybšych okeanskych zapadynach je žyttia, mikroorganizmy i, otže, hnyttia. Prote sama po sobi dumka, jak bačytle, lyše trochy ne dotiahuje do neobchidnoho vyrišennia.

Sprobujte vse-taky podumaty ščodo žyvoho dynozavra. A ja poky prodovžu rozpovid'.

Otož, Zuchvalyj Chlopčyško vyklav svoju ideju.

— Pide? — zapytav vin.

Prysiahajusia, vin buv hotovyj do zachystu! Spravžnij Zuchvalyj Chlopčyško — ja ciu porodu znaju.

Kolyś ja sam buv Zuchvalym Chlopčyškom. Ale meni vže skoro sorok, i ja dawno podav u vidstavku. U mene simja, ja je členom žytlovoho kooperatyvu i peredpelačuju korysnyj žurnal «Zdorovja». Z povedinky meni smilyvo možna stavyty pjatirky. Jakščo v okremych vypadkach u meni j spalachuje ščoś take, ja vidrazu vmykaju vnutrišni

haľma.

Ja naviť ne znaju, čomu na konferencii zdjniavsia halas. Mij vystup buv vytrymany u spokijnomu, akademično nudnomu styli.

Vočevyd', dovedetsia rozpovisty pro cej vystup: todi vy zrozumijete, čomu meni znadobyvsia dynozavr. Uzahali ja povnen budu pojasnyty sylu-sylennu riznych rečej. Ničoho ne vdiješ, odne čipliajeťsia za druhe. Rozpovid' bude dosyť sumburnoju, pope redžaju zazdalehid'.

Oskilky my vže zahovoryly pro ce, treba skazaty priamo, ščo ja ne pyšmennyk. Vse, pro ščo tut napysano, ne mistyť ani krapli vyhadky. Vid nas utik... hm... utekla odna žyva istota. Pytajeteľsia: nakažete daty ohlošennia v gazetu? Movliav, tak i tak, zahubленo, prypustymo, styrakozavra serednich rozmiriv, osoblyvych prykmet ne maje, tych, chto znajšov prosiať povidomyty za adresoju...

Podumavšy, ja j vyrišv napysaty opovidannia. Pohod'tesia, ce nepohanyj vychid. Toj, chto zasumnivajeteľsia v istynnosti pryhody, može vvažaty ce fantastičnym opovidanniam. Prote jakšo vam zustrineťsia vtikla *istota* (a ja na ce rozrachovuju), vy znatymete, v čomu rič.

Počnemo z konferenciji. Jak ja vže kazav, vona bula prysviačena problemam biöniky. Spodivajusia, nemaje neobchidnosti pojasniuvaty, ščo take biönika. Tym biľše — ce ne tak prosto pojasnyty. Vystupajuči na konferencii, ja pererachuvav odynadciať vyznačeń biönüky, ščo naležaly riznym avtoram. Vlasne, z cioho j počavsia halas. Ale oblyšmo terminologiju; vrešti-rešt, ce formaľnyj bik. Vvažatymemo, ščo biönüka vyvčaje «konstrukciju» tvaryn i roslyn z metoju vykorystannia «patentiv pryrody» v technici. Nu, prypustymo, zjasovujuť, jak meduza čuje nablyžennia štormu, a potim stvoriujuť meteorologičnyj prylad «vucho meduzy». Vse duže čarivno, jakšo ne zadatysia pytanniam: a chiba vynachidnyky raniše, do pojavy slova «biönüka», ne kopijuvaly pryrodu?

U svojemu vystupi ja naviv cikavyj prylad, jakýj čomuś vyklykav u zali zajve pozavlennia. Starodavni hreky zastosovaly tarany — masyvni kolody, jakymy roztroščuvaly bramu obloženoji forteci. Torceva častyna tarana vid udariv švydko rozpliuščuvalasia. I oś nevidomi svitovi starohrečki biönüky znajšly čudove vyrišennia: vony nadaly torcevi tarana formu baraniačoho loba. Takyj taran rozbyvav najmicniši bramy.

Podibnych pryladiv bezlič. Pytajeteľsia: čy zminylosia stanovyšče vid toho, ščo my — u druhij polovyni XX stolittia — zaminyly slova «kopijuvannia pryrodnych proobraziv» slovom «biönüka»?

Koly ja postavyv ce pytannia, odyn z najbiľš neterpliačych oponentiv vyslovivsia z miscia v tomu sensi, ščo raniše «patenty pryrody» vykorystovuvalysia vypadkovo j ridko. «Vynyknennia ž biönüky, — perekonlyvo skazav vin, — znamenuje perechid do širokoho i planomirnoho vprobadžennia v techniku rišeń, zapozyčenych u pryrody». Vidtak oponent siv, smakujuči zasluženi oplesky. Tak, tak, cilkom zasluženi, tomu ščo vin mav cilkovytu slušnist! Biönüka maje sens lyše v tomu vypadku, jakšo kílkisť zapozyčenych u pryrody idej zbilšujeťsia v sotni, v tysiači raziv. Miž inšym, ja ce j sam znav. Naukovyj dysput u jakijś miri podibnyj do šachovojo hry. Ja svidomo viddav pišaka, ščob vyhraty turu.

Otže, biönüka povynna davaty bahato novych idej. Dobre. Naviť čudovo. Pytajeteľsia: de vony, ci ideji? De mohutnij potik novych vidkryttiv i vynachodiv?

Ja nahadav, ščo u vestybiuli vlaštovanyj sympatyčnyj stend iz knyhamy, brošuramy ta stattiamy pro biönüku. Vidtak ja zapytav: čy pomityv chtoś, ščo vsi avtory navodiať odyn i toj samyj veľmy skromnyj nabir pryladiv? Čy pomityv chtoś, ščo v bilšosti vypadkiv spočatku robiať vynachid, a potim znachodiať proobraz u pryrodi?

U zali zapala vidnosna tyša, i ja zmih vyklasty pryncyp paleobiönüky (prošu stežyty za chodom dumky, my nablyžajemosia do pytannia pro dynozavra).

Starohrečki biönüky, ščo stvoryly taran z baraniačym lobom, vybraly najkraščej z vidomych jim pryrodnych proobraziv. Tym samym nechytrym metodom dijuť i zaraz:

šukajuť šconajdoskonališjyj «oryginal». Prote takyj «oryginal» — u ciomu-bo j zakovyka! — majže zavždy vyjavliajeťsia nadto skladnym. Rozibratysia v joho budovi duže važko. A stvoryty «kopiju» inodi prosto nemyslymo. Tak, napryklad, stojíť sprava zi sprobamy skopijuvaty škiru delfina. Postupovo zjasovujeťsia, ščo delfin maje šconajtonšu systemu škirnoho reguliuvannia. Praktyčno nemožlyvo kopijuvaty takyj skladnyj proobraz.

Bezvychid? Ni! Proobrazamy majuť služby bilš prosti vymerli tvaryny, ščo vyvča-juťsia paleontologijeju. U ciomu j poliahaje osnovna ideja paleobiöniky.

Oś tut tyša vidrazu prypynylasia! Ale ja vse-taky dokryčav svij vystup.

Vymerli tvaryny postupajuťsia sučasnym u rozvýtku holovnoho mozku i nervovojoj systemy. V usiomu inšomu vony dosyť doskonali. Za dejakymy «pokaznykamy» starodavni tvaryny vzahali pereveršujuť svojich zvyrodniličnych naščadkiv. Znykly taki tvaryny ne tomu, ščo buly pohano «vlaštovani». Vony vymerly čerez zminy klimatu j reľjefu, a v dejakych vypadkach buly vynýšeni liudynoju.

Opleskiv ne bulo, ale ja na nych i ne duže rozrachovuvav. Ne slid dumaty, ščo naukovi konferenciji provodiaťsia za metodom «zustrilysia, pobalakaly, rozijsslysia». Ujaviť sobi: desiatky laboratorij, sotni j tysiači liudej veduť doslidžennia v jakomuś napriami. I oś na konferenciji vperše nazvyvajeteſia inšyj napriam. Hadajete, tak prosto «peremknutysia»? Horiať čyjiś hotovi do zachystu dysertacij. Komuś dovedeťsia počynaty robotu nanovo, z nulia. Bud'-jake «peremykannia» povjazane zi vtratoju času. Mymovoli zadumajessia.

Bionika vymahaje kontaktu miž biologamy j inženeramy. Duže skladna štuka cej kontakt! A tut vynykaje pytannia pro zalučennia šče j paleontologiv...

Hadaju, teper vam zrozumilo, čomu ja ne rozrachovuvav na oplesky. Potriben pevný čas, ščob nova ideja bula spryjniata jak neobchidnisti. Iz halasu v zali ja vidčuvav, ščo proces cej ide normalno. Ja šepnuv Chlopčyškovi: «Davaj vybyratysia!» — i my ne-pomitno rušyly do vychodu.

Vtim, ne zovsim nepomitno, tomu ščo u vestybiuli nas nazdohnav skujovdženyj hromadianyn serednich rokiv.

— Odne pytannia! — švydko skazav vin i namertvo včepyvsia v gudzyk moho pidžaka. — Tak, tak! Oś vy kažete, ščo treba kopijuvaty vymerlych tvaryn.

— Kažu, — pokirno ziznavsia ja, namahajučyš vyviňnyty gudzyk.

Vin zbudženo zakovtnuv povitria i prodovžuvav:

— Rozumijete, ja vyvčaju mechaniku roboty ptašynoho kryla. Z pozyciji litakobudivnyka. Krylo — dyvovyžne za doskonalistiu! I oś vy proponujete, — vin rvonuv neščaslyvyj gudzyk, — vy proponujete vykorystovuvaty paleobiöničnyj pryncyp. Ta-ak, ta-ak. Značyť, zamist' prekrasnoho — tak, tak, prekrasno! — kryla ptacha litakobudivnyky majuť orijentuvatysia, darujte, na paskudne krylo jakohoś pterodaktylia? Tak?

Vin mašynaľno pidnis do očej vidirvanyj gudzyk, znyzav plečyma i schovav joho sobi v kyšeniu. Meni zakortilo podyvytysia, na ščo zdatnyj Chlopčyško. Ja pokazav jomu na skujovdženohho hromadianyna.

— Paskudniſt — poniatia vidnosne, — filosofsky skazav Chlopčyško, ochoče vysuvajučyš upered.

Skujovdženyj hromadianyn vyriačyvsia na Zuchvaloho Chlopčyška. Meni spodobalosia, ščo hromadianyna ne šokuvav vik novoho suprotyvnyka.

— Vy chočete skazaty... — vkradlyvo počav skujovdženyj hromadianyn.

— Atož, — perebyv Zuchvalyj Chlopčyško i vziaj joho za gudzyk. — Te, ščo pohane dlia žyvoji istoty, može vyjavytysia chorošym u technici.

Z gudzykom ce bulo, dalebi, zajve. Ale hovoryv vin žvavo.

Skujovdženyj hromadianyn ledve vstyhat ustavliaty svoji «tak, ta-ak».

Krylo pterozavra spravdi hirše vid ptašynoho kryla. Čomu? Šconajmenše poškodžennia škirianoji peretynky — i pterodaktylevi kineč. Prote v sučasnoji techniky inši možlyvosti j inšyj arsenal materiäliv. Z cymy materiälamy vyhidniše kopijuvaty

hladki kryla takych čudovych lituniv, jak vymerlyj ramforynch abo babka, ščo žyve j nyni, ale maje starodavnij rodovid.

Ce bulo čudovo skazano: ja b ne skazav krašče. Skujovdženyj hromadianyn vymovyv protiažne dvometrove «ta-a-ak» i porynuv u zadumu. My daly chodu.

— Gudzyk ty mih by j ne čipaty, — skazav ja Chlopčyškovi.

— Treba ž vam prysyty gudzyk, — vidpoviv vin. — Oś, dyviťsia, takyj samyj, jak vaš.

Jomu ne možna vidmovyty v sposterežlyvosti — neodminnij jakosti spravžnioho doslidnyka.

Na vulyci vin kupyv dva pyrižky z rysom. Pyrižky ja vidibrav i kynuv peršomu zustričnomu sobaci (ce buv obvišanyj medaliamy bułdoh — vin prezyrlyvo vidkopylyv važku hubu i kalamutno podyvyvysia na mene), a my pišly v kavjarniu «Praha», tomu ščo pytannia pro dynozavriv slid buło obhovoryty nevidkladno.

Tut same čas deščo rozpovisty pro Zuchvaloho Chlopčyška.

Ne nazývatymu joho imeni j prizvyšča. Vam vony zovsim ničoho ne skažuť. Chaj vin poky tak i zalyšyťsia Zuchvalym Chlopčyškom. Vrešti-rešt, ce zvučyť ne hirše, niž Holovnyj Konstruktor.

Takož ne vykladatymu biögrafiju Zuchvaloho Chlopčyška, kolyś vona zjavyťsia v seriji «Žyttia vydatnych liudej». Jakščo vy v ciomu sumnivajetesia, davajte vaše vyrišennia zavdannia pro dynozavriv! Bojusia, ščo u vas dosi nemaje vyrišennia... Micneńkyj horišok, ha?

Ta ščo tut kazaty. Vižmiť, napryklad, fantastičnu literaturu. Vymerlymy tvarynamy napchani сотni opovidań, povistej, romaniv. Ale v osnovi odna ideja — heroj vyjavliaje jakyjš zahublenyj svit, de dyvom zbrehlysia dynozavry abo mamonty. Je j pidvriänty: zustrič iz starodavnimy tvarynamy vidbuvaťeſia na čužij planeti abo pry pojjizdeci v mynule na mašyni času. Z časiv Roni-staršoho i Konan Dojlia fantastika ne pišla dali. Ujaviť sobi, ščo «kosmična» fantastika zupynylasia b na žułvernivskij kolumbiadi j zaraz pysaly b pro polioty do zirok u harmatnych snariadach... Z «dynozavrovoju» fantastikoju same take stanovyšče. I vže jakščo fantasty ne prydumaly ničoho putnioho, to problema, povirte, ne z prostych.

Kolyś Zuchvalomu Chlopčyškovi postavliať pamjatnyk. Skulptory, ščo spokonviku stvoriuvaly kinni statuji, cioho razu zobraziať veršnyka na ulemozavri. Abo na tryceratopsi. (Ne kožen jaščir hodyťsia dla podibnoji skulptury. U stehozavra, napryklad, na spyni styrčať dva riady kistianych hrebeniv. Sprobuj usyd'.) Miž namy kažučy, misce ja vže pryhlianuv. Zvisno, narazi pamjatnyk ne možna stavyty, u Chlopčyška nadto lehkovalžnyj vyhliad. Skažimo, Ejnštejn čy Pavlov — mohly b vy upiznaty jich na fotografiach, zroblenych, koly cym velykym liudiam buło po pjatnadciať rokiv? A vtim... My hovorymo pro Ejnštejna, Bora, Timiriazieva — i bačymo velyčnych didiv. Ale ž vony buly majže chlopčyškamy, koly robyly svoji vidkryttia!

Harazd, pro pamjatnyk i biögrafiju v seriji «Žyttia vydatnych liudej» šče bude čas podumaty. Narazi važlyve inše pytannia: jak vyjšlo, ščo zvyčajnyj chlopčyško stav Zuchvalym Chlopčyškom?

Tut ne vse jasno. Prote v zahaľnych rysach vymaliovuvalasia taka istorija. Chlopčyško zvyk ličyty na pałciach. Čerez ciu mohutniu rozumovu stadiju prochodymo vsi my. I vsim nam ne dajuť dovho na njí zatrymatysia. «Ach, ach, tak ne možna! Ach, soromno! Ach, ne naležyť...» Tak ot, chlopčyškovi chtoś skazav: «Ščo ž, sprobuj. Dodaňnia i vidnimannia na pałciach — ce prosto. A oś jak dali, ne znaju». Vin ne pamjataje, chto jomu ce skazav. Škoda. Bo same cijeji myti j pročynylysia dveri v nauku.

Spravdi, chto može dovesty, ščo, napryklad, binom Njutona prostiše rozvjavuvaly na paperi, a ne na pałciach? Adže nicheto ne probuvav!

Chlopčyško dovho sumiščav «naležnu» aryfmetyku z «nedozvolenoju». Spočatku tomu, ščo tak buło lehše. Potim za zvyčkoju. Narešti, z interesu. I oś odnoho razu vin

rozvazav na pačiach kubične rivniannia. Nad nym smijalsia. Ale vin uže buv doslidnymok, najnaturalnišym doslidnykom!

Ja bačyv, jak vin občysliuje na pačiach. Rivniannia vyščych stupeniv vin luzaje, mov zerniata. Nu, šče deščo v dyfereciālnomu j integralnomu čyslenniach. Vektorna algebra. Dyfereciāljuvanniu, napryklad, vidpovidaje poverot ruk doloniamy vnyz. Vvedeni dopomižni poznačennia «odna noha», «prave vucho», «live vucho», «prymružene oko» (dlia operacij z ujavnymi čyslamy), i tak dali. V seredniomu občyslennia na pačiach razy u try švydše, niž na paperi. Zvisno, potribne trenuvannia.

Vse ce duže cikavo, i ja mih by rozpovisty dokladniše (kvadratni rivniannia ja vže sam možu rozvazuvaty na pačiach), ale todi vyjde matematyčnyj traktat. A ja pyšu opovidannia. Chudožnia literatura — rič serjozna. Tut, znajete-bo, svoji zakony, dovodytśia rachuvatysia. Otož davajte povernemosia do chudožnioji literatury.

Ja ne liubliu, koly liudy beruťsia za jakuś spravu, ne spromihšyś choča b pohortaty vidpovidni knyhy. Vyrišvý vyklasty podiji, ščo vidbulysia, u formi opovidannia, ja perš za vse vid počatku do kincia prostudijuvav «Osnovy teoriji literatury» L. I. Tymofiejeva. Ne budu perebiľšuvaty: deščo ja ne zrozumiv. Napryklad, jak rozkryty charakter heroja tvoru? U Tymofiejeva na storinci 141-ij skazano: «Charakter rozkryvajetsia šliachom pokazu joho vzajemyn z inšymy charakteramy. Tak, jakščo v peršomu rozdili tvoru zobražajetsia A., a v druhomu — B., ščo vidčuvaje straždannia čerez diji A. u peršomu rozdili, to ci perežyvannia B. je odnijeju z form rozkryttia A., choča A. u druhomu rozdili nemaje j nemaje, otže, i slovesnych odynyć, ščo joho bezposerednio stosujutsia». Duže mylo! Ale Zuchvalyj Chlopčyško vzajemopovjazujetsia holovnym čynom ne z inšymy charakteramy, a z inšymy naukovymy teorijamy. Jak buty v ciomu vypadku?

Jakby ja ne čytav L. I. Tymofiejeva, to počav by zi štaniv. Chlopčyško nosyť siryj klitčastyj pidžak, bilu soročku, bilu kravatka i flotskoho zrazka štany. Ja zapytav:

— Stany — z mirkovań romantyky?

— Ni, — vidpoviv vin. — Z mirkuvannia micnosti.

Ale «Osnovy teoriji literatury», naskiľky ja zrozumiv, radiat ne zachopliuvatysia takymy detaliamy, jak štany, a zoseredytysia na opysi najbilš charakternoho.

Chlopčyškovi pjatnadciať rokiv. Ne berusia, prote, stverdžuvaty, ščo ce duže charakterno. Možna buty Zuchvalym Chlopčyškom u desiať rokiv i v simdesiat. Divčata takož možuť buty Zuchvalym Chlopčyškam. Tut usia rič u styli žyttia.

Chlopčyško, pro jakoho ja rozpovidaju, prjichav z Tambova do Moskvy, postupuv u vošmyj klas i vlaštuvaſia praciuvaty. Vin stav storožem u naukovo-doslidnomu instytuti. Ce bulo blyskuče prydumano: vin distav možlyviſt, literaturno kažučy, vstupyty u vzajemyny z ustatkuvanniam ciloho instytutu! Idej u Chlopčyška buv cilyj oberemok. Ci ideji plius instytutſke ustatkuvannia... vy, spodivajusia, ujavliajete?

Jakščo mene kolyś vyženuť z moho KB, ja vlaſtujusia ničnym storožem u naukovo-doslidnyj instytut. Pry mojij, smiju dumaty, solidnosti ja cílkom možu rozrachovuvaty na posadu staršoho storoža. Chlopčyška ž prijnaly molodšym storožem. Čerhuvač vin udeň, a večoramы prychodyv u instytut hotuvaty uroky. Hodyni o devjati joho nemolodýj kolega zatyšno zasynav, i todi Zuchvalyj Chlopčyško jšov do laboratorijsi. V instytuti bulo rizne ustatkuvannia, až do gigantškych rozriadnych ustanovok. Ale dlia perevirky genijaľnych idej majže zavždy dostatnio najprostišych zasobiv.

Prošu zvernuty uvahu: tak tryvalo rik — i Chlopčyško žodnoho razu ne popavsia. Hadaju, takyj vzajemozvjazok z ustatkuvanniam nadzvyčajno charakternyj. Ideji možuť buty jak zavhodno boževiľnymy, ale jich zdijsnennia vymahaje spokoju i vдумlyvosti. Prahnennia usiudy pchaty nosa, krutyty vse, ščo potrapyť pid ruku, i inša «dopytlyviſt», jaka čomuś vyklykaje rozčulennia, ne majuť ničoho spiľnoho z doslidnyčkym talantom.

Zuchvalyj Chlopčyško praciuvav za planom. Spočatku pjať, vidtak ſiſt i sim hodyn na deň — ponad ſkiľnu programu. Ja bačyv zošyt, u jakyj vin ščodnia zapysuje vidpraciovaní hodyny. Try roky v seredniomu po ſiſt hodyn na deň — ce ſiſt z polovynoju tysiac

hodyn. Universytetškyj kurs matematyky plius fizyka, plius pívsotni knyh iz biölogiji, plius paleontologija... Vsioho ne pereličyš.

Vidverto kažučy, perehortajučy cej zošyt, ja perežyvav dvojiste vidčuttia. Robota tytanična, ničoho ne skažeš. Ale šisť z polovynoju tysiač hodyn vidniati v dytynstva.

Za vchid u nauku dovodyťsia doroho platyt. Vočevyd', tomu tak spokuslyvo proskočty bez platy. Norbert Viner pyše u svojej biografií: «...čestoliubni liudy, ktorí staviaťsia do spoločstva nedostatnio lojalno abo, vyslovliujučyš vytončeniše, ne schylni mučyťsia čerez te, šo vytračajutsia čuži hroši, kolyś bojalsia naukovoji karjery, jak čumy. A z časiv výjny takoho štybu avantiurysty, šo stavaly raniše biržovymy makleramy čy svitočamy strachovoho biznesu, bukval'no zapolonyly nauku». Viner maje na uvazi kapitalistycne spoločstvo. Ale bulo b najivnym lycemirstvom stverdžuvaty, šo u nas malo liudej, ktorí jduť u nauku, lyše ščob ulaštuvatysisia. Taki liudy je.

Viner žartoma kaže, šo nezle bulo b raz na rik spaliuvaty za žerebom odnoho včenoho. Tut, zvisno, je ryzyk spalyty tiamušču liudynu. Zate rizko zmenšyťsia prytik u nauku karjerystiv. Chlopčyško, koly ja rozpoziv pro ciu ideju, prosto povyskuvav vid zachoplennia. Vin dosi vpero ne choče vvažaty jiji za žart.

Hovorytymemo serjozno. Proslyznuty v nauku možna — ce sprava sprytnosti. Prote žodna sprytnosť ne dopomože bezkoštovno zrobity ščoś u nauci. Ščob otrymatty kaloriju tepla, potribno vytratyty 427 kilogramometriv roboty. Ščob zapalyty svij vohoń u nauci, potribna pevna roba — tut ne prylcovyssia, ne proslyzneš. I ce še lyše počatok — zapalyty vohoń. Potribno vse žyttia pidtrymuvaty joho, borotysisia z nehodoju, vitramy, buriamy.

Ale j Viner po-svojemu maje raciju: u nauci inodi vysuvajuťsia i bez zapalennia vyščezaznačenoho vohniu. Odnoho razu ja proviv cikavyj ujavný experiment. Ja mirkuvav tak.

Sam proces naukovoji tvorčosti prynosiť sučasnemu včenomu velyčezne zadovolenia. Naukove doslidženia — rič kudy smačniša, aniž tistečko. Zrozumilo, kožna prácia može prynosyty zadovolenia. Ale naukova tvorčosť — ne prosto zadovolenia, a najvyšče z dostupnoji liudyni duchovnoji nasolody. To čom by ne vvažaty ciu nasolodu holovnoju častynoju zarplaty? V usiakomu razi, ce ne porušyo b socialistycnyj pryncyp oplaty za praceju. «Oś vam, veľmyšanovnyj tovaryšu profesore, stavka laboranta plius zolota valiuta duchovnych cinnostej...»

Ce bulo v subotu, v perepovnenij elektryčci. Z usich bokiv na mene napyraly turysty, navjučeni svojeju koliečku amunicijeju. U takomu stanovyšci ujavní experty — najütišlyviše zaniattia.

U mene bahato znajomych, tak čy inakše povjazanych z naukoju. Ja sprobuvav ujavyty, šo trapyťsia, jakšo jim oholosiať: «Brattia, platyt vám budemo, jak u veľmy skrutni časy slavnoho Halileja».

U vidpovid' ja počuv holos odnoho zi svojich druziv. Počuv podumky, ale dosyť naturalno (koly v rebra vdavliujuťsia kazanky j palyci, mymovoli nalaštovuješsia na napivmistycne spilkuvannia z holosamy herojiv i mučenykiv nauky). «Čhaty, — pochmuro skazav holos. — Prokrutymosia».

Nichto z takych učenych ne pišov by het', ce fakt. Ale tut ja vperše pomityv, jak bahato v nauci liudej, šo žyvuť za pryncypom: my vám — znannia, vy nám — zvannia. Oś ci b pišly! Vony b prosto hriuknuly dveryma, skazavšy naostanku ščoś duže pravdopodibne pro materiálnyj stymul. I z nich vidchodom nauka bahato b prohrala. Tak, tak, prohrala b! Znannia u nich spravdi je, i vony prodajút nich z korystiu dlia spoločstva i dlia sebe. Česni kupci.

Ale ja neabyjak vidchylyvsia, a ce, jak skazano v «Osnovach teoriji literatury», škodyť chudožnosti.

Povernemosia do dynozavrov.

Zuchvalyj Chlopčyško zovsim ne proponuvav šukaty dynozavrov. Joho ideja bula

značno šyršoju. Vin znajšov sposib otrymuvaty vymerlych tvaryn. Buď-jakych tvaryn, ne lyše dynozavriv.

Je biogenetyčnyj zakon: rozvytok zarodka tvaryn biľš-menš povno povtoriaje rozvytok tých form, z ktorých istorične sklásia danyj vyd. Za duže korotkyj čas (dni, tyžni, misiaci) zarodok možnosti konspektyvno povtoriaje šliach, projdený jeho predkami proti-ahom soteň miliónov rokov evolúcii. U kuriačoho zarodka, napríklad, na tretiu dobu zjaviajuťsia ziabrovi borozny — oznaka, že zberehlasia videli, kedy u ryb, dalekých predkiv ptachiv, rozvyvalysia ziabra. U zarodka korovy ziabrovi duhy vynikajú u vici dvadsať šesty dib i nezabarom znykajú. U liudskoho zarodka chvist i ziabra zjaviajuťsia čerez pívta misiaci.

Do reči, pro chvist.

Chlopčísko stverdžuje, že vše počasie same z chvosta, točniše — z maliunka chvostatoji liudiny v škôlnomu pidručníku anatomie a fiziologije. Vypadok inodi natyskáve ne ti knopky na pulci Pryrody. Zjaviajetšia častynka mynulohu. Atavizm. Ale čomu atavizmam ne možna upraviliat i vyklykaty jich za vlasnym bažanniam?

Nevelkyj chvist mi hovorí prýkrasny liudinu. Vrešti-rešt, vozymosia že my zis svojimi začiskami, choča volossia — takyj samyj atavizm, jak i chvist.

Ideja stvorenia chvostatych liudej bola vykladena tut-taky na uroci (točniše — zamisť vidpovidi z zadaneho uroku), i chlopeć schopyv dvíiku. Dvíiku vin vypravyv, a ideju zabuv. U nioho bolo bahato riznych idej.

Ale čerez misiac, perečtujući «Liudynu-amfibiju» Bieliajeva, vin prýhadav pro ciu ideju. Ichtiandr stvorený chirurgičnym šliachom: dýtyni peresadyly ziabra molodoj akuly. Cym šliachom planuje jty i Žak Iv Kusto. Na jeho dumku, chirurgy majuť zabezpečiť liudynu miniatiurnymi štučnymi ziabrami. Chlopčísko, že vyris bilia berehiv neserjoznoj ričečky Cna, nikoly ne bačiv okeanu. Vin naviť ne znáv, že take spravžnie more. Ale odnoho razu vin podumav: jakšo na pevnnej stadiji rozvytku v liudiny na ktorýj čas zjaviajuťsia ziabra, značyť, možna zrobity, ščob vony ne znykaly.

Zdorovo, ha?

Tak ot, ja vám skažu: ce nisenitnycia. Cilkova nisenitnycia. Tomu že do organizmu súčasnoji liudiny ne možna «prýlipky» starodavni ziabra. Organizm — jedyna konštrukcia. Zmena častyn sprýčynyť zminu cilo. Vidnovlennia ziaber — ideja tak samo dochla, jak, skažimo, projekt osnaščenia atomochoda veslamy.

Vsia syla v tomu, že Chlopčísko ne zupynyvia na cij ideji, a pišov dali.

U Julesa Verne'a v romani «Navoko svitu za visimdesiat dniv» pojazd ide nad prirvoju po mostu, ktorý led-lead' trymajetsia. Pojazd ustyhaje proskočty. I vidrazu že pislia cieho obrusujetejs mist. Taka chytra mechanika vidkryttiv. Bahato chto pidchodyť do prirvy, dyvýtsia na mist i dumaje: «Cia štuka javno ne trymaje. Tut dorohy nemaje». Ale vidkryvač smilyvo prypuskaje nemožlyve. Vin stupaje na mist, ktorý ne trymaje. Zupyntysia ne možna. Treba vstyhnutu proskočty — i todi chaj vin valytsia, cej mist. Vin zihrať svoju roľ.

Ideja vidnovlennia ziaber «ne trymaje». Ale dodumajemo jiji do kincia. Raz ne možna vidnovliuvať po častynach, potribno vidnovliuvať cikom.

Vy ulovliujete dumku?

Porpajući u literatúri z embriologije, Chlopčísko zustriv opis doslidiv Petručči. Ce bola jakaś brošura, že rozpozadala pro te, jak u «biologičnej kolysci» vyrostly telia. Oš tut chlopeć pobačyv, že jeho metod zastosovnyj ne lyše do liudiny.

Zalyšavšia odin krok do najširšoho uzahalnenia: upravliajući rozvytkom zarodka tvaryn, možna «voskresyty» jeho viddalenyh, davno vymerlych predkiv.

Cia ideja je vidkryttia šliachiv jiji zdijsnennia nalezať lyše Zuchvalomu Chlopčíškovi. Ja dopomahav u konkretnomu eksperimentu, ne biľše.

Možlyvo, najdyvovyzniše — prostota zasobiv, že znadobylysia dla eksperimentu. Ja ne maju prava zaraz rozpozadaty pro ci zasoby. Nevažko ujavyty, že trapysia, jakšo

kožen ochočyj počne vyroščuvaty ceratozavriv, megaterijiv čy jakychoś tytanofoneusiv. Ce vse-taky ne kanarejky.

Pryncyp ja pojasnyv, a z pryyodu rešty skažu korotko. Chlopčyško znajšov pevnyj čynnyk, ščo dozvoliaav zakripliuvaty rysy, prytamanni tym čy inšym viddalenym predkam. Do momentu našoho znajomstva buv majže skladenýj prylad, jakomu my, sydiačy v kavjarni «Praha», prydumaly skromnu nazvu — paleofixator.

Tut-taky, v kavjarni, my vyrobly plan dij.

Zuchvalyj Chlopčyško chotiv vidrazu otrymaty dyplodoka čy brachiözavra. Na mij pohliad, ne slid bulo počnaty z krupnych tvaryn. Ja, zvisno, ne zaperečuju: perekonlyvist' experymentu proporcijna rozmiram otrymanoho jaščera. Ale tut je i svoji nezručnosti. Doroslyj dyplodok važyv pivosni tonn i mav zavdovžky blyžko trydciaty metriv. Sprobujte vyhoduvaty take stvorinnia!..

Dlia počatku zručniša tvaryna nevelyka, ale ekzotična. My obhovoryly vsiliaki variänty i zupynylysia na pterodaktyli. Za paleontologicnymy danymy, pterodaktyl' ne bišsyj vid indyka, tobto maje cílkom transportabelni rozmiry.

Jak vy, mabuť, zdohadujetesia, dla otrymannia pterodaktylia neobchidno: a) maty jajce i b) piddaty ce jajce diji paleofixatora.

Vzahali kažučy, hodytšia daleko ne kožne jajce. U Zuchvaloho Chlopčyška sklađena tablycia, jakych tvaryn z jakych jajeć otrymuvaty.

Skladniše vyznačyty, koly i na skilky času vmykaty paleofixator. Skažimo, holubyni jajcia. Protiahom pjatnadciaty-simnadciaty dniv zarodok prochodyť šliach, na jakyj evoliucija vytratyla miljard rokiv. Kožna hodyna «jaječnoho času» vidpovidaje dvom z polovynoju miljonam «evoliucijnych rokiv». Tut, znajete-bo, potribna osoblyva točnist!

Za rozroblenym namy planom na ostatočnyj montaż paleofixatora vidvodylosia čotyry dni. Zajmatysia cym mav Chlopčyško. Meni naležalo dobytysia vidpustky, vidislatty simju i organizuvaty daču pid Moskvoju.

Z vidpustkoju bulo ne tak prosto, ale, zahalom, use vladnalosia. Šče važče bulo distaty turystycni putivky dla družyny j syna na paroplav, jakyj zbyravsia pivmisiacia povzty do Astrachani i pivmisiacia nazad. Zate pytannia pro daču utriaslosia pjatychvyllynoju rozmovoju.

Tut treba rozpovisty pro hospodaria dači, tretioho učasnyka experymentu.

Otož, Veniämin Mykolajovyč Upšynskyj. Prizvyšče, dobre znajome bahatiom vynačidnykam. Teper Veniämin Mykolajovyč na pensiji, ale šče ne tak davno v korydorach Komitetu u spravach vynachodiv i vidkryttiv možna bulo počuty: «Upšynskyj vidmovyv... Upšynskyj upersia... Upšynskyj ne zhoden...»

Techniku Veniämin Mykolajovyč znav blyskuče. Expertom vin buv vysokoho klasu. Napamjať znav tysiači patentnych formul. Ale vidmovliaty liubyv. Duže liubyv.

Ja vperše zitknuvsia z nym rokiv dvadciat tomu. V tu poru ja buv velykym nachaboju. Meni zdavalosia, ščo ja oščaslyvyy liudstvo, prydumavšy sirnyky, jaki horily červonym polumjam. Toj, chto zajmavšia fotografijeju, vidrazu zbahne, naviščo potribni taki sirnyky. Lichtar — rič maloruchlyva. Vpade ščoś na pidlohu, i šukaješ u temriavi. Zvyčajnyj že sirnyk zapalyty ne možna: zasvitytsia plivka čy papir.

Kabinet Upšynskoho znachodyvsia v samomu kinci temnoho korydoru. Ta j sam kabinet buv tisnyj i pryytemnenyj. Vysoki knyžkovi šafy stojaly ne lyše bilia stin, ale j poseredyni kabinetu. Stil u Veniämina Mykolajovyča buv velykym, masyvnym. Na takomu stoli pryyemno hraty v ping-pong. Same pro ce ja podumav, uperše perestupyvšy porih kabinetu. I šče ja pomityv na viknach zhornuti v rulony svitlomaskuvalni štory. Pislia vijny jich uže možna bulo zniaty.

— Avžež, avžež, znaju, — dobrodušno skazav Veniämin Mykolajovyč, sadovliačy mene na skrypučej stilec. — Miž inšym, vy ne vynajšly ničoho takoho... e... proty kurinnia? Škoda, škoda... Ščo ž, čytav vašu zajavku. Vy vže ne hnivajtesia, ale ja vam vidmovliu...

Vin ne lyše liubyv vidmovliaty, ale j umiv robyty ce zi smakom. Expertyza dlia nioho bula čymoś na kštalt hry v šachy. Važlyvyj ne lyše vyhraš, zadovolennia prynosyť i sam proces hry.

Vin kuryv, prychyľno pohliadajučy na mene križ tovsti skeľcia okuliariiv. Očejo joho ja ne bačyv, tomu ščo v syniuvatych skeľciach okuliariiv vidbyvalisia knyžkovi šafy. Pidzriuju, ščo Veniämin Mykolajovyč speciälno vykorystovuvav cej optyčnyj efekt.

Do reči, zovni Upšynškyj vidtodi ne duže zminyvsia. Vin i zaraz takyj samyj masyvnyj, rumjanyj, dobrodrušnyj.

Hovoryv Veniämin Mykolajovyč neholosno, movby pryhlušeno. Sens joho sлив zvodyvsia do toho, ščo praktyčno važko prosočyty derevjanu osnovu sirnyka skladom, ščo zabarvliuvav polumja v červonyj kolir. Sirnyk davatyme to nadto tmiame, to nadto jaskrave polumja.

Ja ne perebyvav joho. U mene v kyšeni ležala korobka «červonych» sirnykiv, i ja chotiv provčyty experta.

Vin hovoryv dovhó i perekonlyvo. A vidtak ja poklav na stil korobku «červonych» sirnykiv. I trapylosia dyvo. Veniämin Mykolajovyč myttievo zminyvsia. Znykly knyžkovi šafy na skeľciach okuliariiv. Ja pobačyv zvyčajni živi oči. Peredi mnoju sydiv čolovik, nadzvyčajno zacikavlenyj tym, ščo vidbuvalosia. Cej čolovik hovoryv normalnym holosom i metušyvsia — tak jomu kortilo švydše vyprobuvaty sirnyky.

Ja deščo storopiv vid takoho peretvorennia i vže bez žodnoho jechydstva vyvanatažyv z kyšeň pačku fotopaperu i flakony z projavnykom i zakripliuvačem.

— Nadzvyčajno cikavo, — skazav Upšynškyj, schopyvšy ci flakony. — Nadzvyčajno! My zaraz že i sprobujemo...

Vin rozvynuv taku burchlyvu dijaľnišť, ščo meni zalyšalosia lyše dyvytysia. Nalyv projavnyk i zakripliuvač u kryšky, zniati z masyvnych čornýlňyč. Pidbih do vikna, rvonuv motuzok. Z hurkotom opustylasia štora, vykynuvšy v povitria hustu chmaru pylu. Upšynškyj propirnuv čerez ciu chmaru do druholho vikna. Hurknula druha štora, na myť zapala temriava, i nehajno zasvityvsia červonyj vohnyk. Veniämin Mykolajovyč toržestvujuče vyhuknuv:

— Horyt! Pohliaňte — horyt!..

Utim, vin tut-taky zabuv pro mene i zajniavšia fotopaperom. Vin poravsia chvylyn sorok. Pereviriyv papir. Vidtak počav palyty sirnyky. Vidrazu po pjať štuk. Pidnosyv jich do samoho paperu. Ne znaju, jak toj ne zajniavšia. Vin naviť zakuryv vid «červonoho» sirnyka.

Prypynyv vin ciu metušniu, koly v korobci zalyšylyisia try sirnyky. Jomu duže kortilo pohratyś i z nymy, ale vin buv vychovanoju liudynoju. Vin iz zitchanniam povernuv meni korobku i pidniav štory. Vidtak my navedy lad na stoli. Upšynškyj počystyv svij kostium.

— Značyť, tak, — nekvaplyvo j považno skazav Veniämin Mykolajovyč. — Vidmovočku ja vam use-taky napyšu. Ta vy ne dyviťsia na mene tak...

Ja dyvyvsia tomu, ščo v skeľciach joho okuliariiv znovu duže jasno vidbyvalisia knyžkovi šafy.

— Napevno, vy sylu-sylennu času vytratyly, ščob prychotuvaty odnu korobku takych sirnykiv, — prodovžuvav vin. — A na sirnykovych fabrykach marudytyisia ne budúť. Tam masove vyrobnyctvo. Vony naviť svoju technologiju ne vytrymujuť. Bud' laska, pomylujtesia.

Vin distav zvyčajni sirnyky, čyrknuv sirnykom ob korobku. Sirnyk mliavo zašypiv. Veniämin Mykolajovyč metodyčno probuvav sirnyky. Pjatyj sirnyk zapalyvsia, rozkydačučy zeleni iskry.

— Taka jakist', — povčaľno promoviyv Veniämin Mykolajovyč. — Vaši sirnyky budúť vykonani pryzblyzno na takomu rivni. Čotyry ne zapaliaťsia, a pjatyj zasvityť foto-materiäl. Do pobačennia.

Zaraz ja perečytav ci storinky i baču, ščo ne zovsim virno zobrazyy Upšynškoho. Jmovirno, vin by rozpoviv pro mene takož u deščo ironičnomu plani. Veniämin Mykolajovyč, zvisno, vymahav zanadto bahato, vynachid ne zobovjazanyj vidrazu buty bezdohannym i nevrazlyvym, ce tak. Vynachidnykovi zalyšalosia abo kynuty ideju, abo dovesty jiji do šconajpovnišojo doskonalosti.

I vse-taky Upšynškyj častkovo mav raciju. Ale ja zbahnuv ce pizniše. A todi ja vyrišyv uziaty revanš.

Ja zjavysia do Veniämina Mykolajovyča čerez dva misiaci i, tverdo dyvliačyś u knyžkovi šafy, ščo vidbyvalysia na skełciach okuliariiv, oholosyv, ščo prydumav «porošok nevahomosti». Upšynškyj fyrknuv, ale ja vyklav na stil sirnykovu korobku z šistma si-ruvatymy pigulkamy (ce buv najelementarnišyj aspiryn).

Vse buduvalosia na psychologičnomu rozrachunku. U cij korobci Veniämin Mykolajovyč bačyv «červoni» sirnyky — i vony praciuvaly. Korobka tysnula na psychiku, prymušuvala poviryty, ščo «porošok nevahomosti» takož praciuvatyme...

— Možemo vyprobuvaty choč zaraz, — nachabno skazav ja.

— Zaraz? — nevpnevno perepytav Veniämin Mykolajovyč.

I znovu stalosia dyvo. Jak i mynuloho razu, Veniämin Mykolajovyč ožyv, stav zvyčajno liudynoju, zametušyvsia, hotujučy experyment. Prysiahajusia, vin poviryv u mij «porošok nevahomosti»!

My zasvityly elektryčne svitlo i opustyly štory (ščob z vulyci ne bulo vydno litajučojo po kimnati liudyny). Vidtak ja vidpravyv Upšynškoho za jakymoś romanom (porošok dije dvi hodyny, nudno vysity pid steleju, ničoho ne robliačy). Vidtak Veniämin Mykolajovyč prynis pliašku lymonadu (pigulky hirkuvati).

— Nu, — skazav Upšynškyj, vytyrajučy spitnile čolo, — zdajeťsia, vse...

Ja uvažno ohliadiv steliu i zažadav vinyk, ščob možna bulo zmachnuty pyl. Vinyka ne vyjavyloś, i Veniämin Mykolajovyč prynis čystyj rušnyk.

— Nu? — prostohnav vin.

Zdajeťsia, vin prosto zhorav vid neterpinnia.

Ja nalyv lymonad u sklianku, vidkryv sirnykovu korobku, distav pigulku i pidnis do rota.

— Z bohom, — prošepotiv Veniämin Mykolajovyč, zahliadajučy meni v rot. — Počynajte ž...

Ja podyvyvsia na nioho (ja namahavsia dyvytysia zadumlyvo i movby z sumnivom) i skazav:

— Ni. Dalebi, ne počynatymemo...

— Čomu? — Vin ne prychovuvav zasmučennia.

— A tomu, — pojasnyv ja, — ščo vy vse odno ne poviryte. Ja budu dvi hodyny styrčaty pid steleju, tam zadušlyvo j nudno. Vytraču pigulku. A vy znovu vidmovyte. Pigulky, movliav, vymahajuť osoblyvoji reteľnosti u vyhotovlenni. Lehko, movliav, naplутaty... Ni. Ne bude vyprobuvań. Perekliučusia na vynachid jakohoś antynikotynu. Do pobačennia.

Ja vypyv lymonad i pišov.

Tak počalasia moja družba z Veniäminom Mykolajovyčem Upšynškym. Vidtodi kožen svij vynachid ja spočatku viddavav na rozterzannia Veniäminu Mykolajovyču. Vin buv pryskiplyvyj i nespravedlyvyj, zate vynachody nabuvaly desiatyrazovoho zapasu micnosti. A oś jak pojasnyty prchylnišť do mene Upšynškoho, cioho ja ne znaju.

Dača Veniämina Mykolajovyča — v Il'jiškomu, pid Moskvoju.

Zanedbana dilianka pryliahaje do lisu. Čudove misce dlia vyroščuvannia pterodaktyliv. Bezliudno. Tycho. A dlia Veniämina Mykolajovyča taki experymenty — najbiľše zadovolennia.

Velyke pereselennia vidbulosia v nediliu. My pryzvezly paleofixator, dvi rozkla-dačky i dejakyj motloch.

— Vynachidnyk? — zapytav Veniämin Mykolajovyč, rozhliadajučy noveńki džynsy Zuchvaloho Chlopčyška.

— Genij, — vidpoviv ja. — Narazi nevyznanyj.

Upšynskyj schvaľno kyvnuv.

— Ce dobre. Do reči, čy nemaje v nioho jakohoś novoho zasobu... e... proty kurnia? Škoda, škoda... A šož že?

— Matematyka na pałciach. Buď-jaki zavadannia.

— Ja do vas zavždy dobre stavyvsia, — sumno skazav Veniämin Mykolajovyč, — a vy zavždy žartujete.

Dovelosia tut-taky prodemonstruvaty rozviazannia kvadratnych rivniań.

Upšynskyj myttievo ožyv.

— Pryholomšlyvo! — prošepotiv vin, potyrajučy ruky. — Ale ničoho ne vyjde. Oš pobačyte, ničoho ne vyjde...

Vin potiahnuv Chlopčyška do schodiv, vony vsilysia na prystupkach i počaly zjasuvaty, vyjde čy ne vyjde. Koly ja za hodynu poklykav jich večeriaty, Upšynskyj serdyto vidmachnuvsia:

— Ne zavažajte praciuvaty...

Ja zajniavšia rozčyščenniam dači.

Vynachidnyky rokamy tiahnuly siudy vsiliakyj nepotrib. Plody tvorčoi dijaľnosti, jak kazav Veniämin Mykolajovyč. Plodiv buło bahato. Vony styrčaly v kimnatach, na schodach, na verandi, v povitci i, darujte, naviť u tualeti. Jakby vony praciuvaly, dača zaťmaryla b bud'-jakýj paviljon VDNG. Ale praciuvav lyše lisovitrovyj akumulator. Cia schoža na samovar štuka bula vstanovlena na dachu. Vid samovara tiahnulysia do hilok derev desiatky zo dva riznych trosykiv. U vitrianyj deň dereva rozchytuvalysia, trosy sipalysia i nudno skrypily. Do večora nad gankom zasvičuvalasia lampočka vid kyšeńkovo lichtaria.

Buv šče čoven, heň novyj. Čoven naviščoś podaruval Veniäminu Mykolajovycu syn, kapitan dalekoho plavannia. Jakyjś vynachidnyk prybuduval do čovna «vičnyj dvyhun».

Ja peretiahnuv uhlyb sadu masu motlochu. Na verandi zviľnylosia misce dlia holubiv.

Šče naperedodni my pryhlianuly holubnyk z čotyrma desiatkamē čudovych prputnív i klintuchiv. Hospodar holubnyka, vočevyd', mav jakyjś stousunok do istoriji, tomu šož vsi holuby nosyly carstveni imena: Ramzes, Cezar, Antonij, Kleopatra, Kateryna Perša, Druha i naviť Tretia... Treba buło zabezpečty ce monarchične hospodarstvo avtomatykoju.

Jak ja vže pojasiuvav, važlyvo pravylno vybraty moment uvimknennia paleofixatora. Vidlik času potribno vesty z pojavy jajcia; ale ne mohly ž my vdeň i vnoči sydity pered holubnykom. Ja prydumav dosyť nadijnu systemu sygnalizaciji. V zahaľnych ry sach vymaliovuvalasia i druha sistema, jaka spoviščala b, šož pterodaktyl vylupyvsia z jajcia. Slid buło peredbačyty takož zachyst vid kotiv: dačni koty vynachidlyvi j nenažerlyvi.

Hodyny do odynadciatoji schema bula hotova. Ja vyjšov u sad i pobačyv, šož Veniämin Mykolajovyč perebyraje pałciamy v povitri z takouj švydkistiu, niby hraje na nevydymomu rojali. Chlopčyško terpliače rozjasniuvav:

— Teper treba povernuty livu doloniu vnyz... Nyžče, nyžče!.. Ce ž druga pochidna, a vy trymajete ruku na rivni hrudej, šož vidpovidaje persij pochidnij...

Dovelosia vtrutytysia. Čerez pivhodyn Chlopčyško spav na svojej rozkladačci, a Upšynskyj sydiv na verandi, i v okuliarach joho vidbyvavšia burštynovyj misiac.

— Ja zavždy do vas dobre stavyvsia, — skazav vin narešti, — a vy vid mene šoš prychovujete. Matematyka na pałciach — ce nepohano, zovsim nepohano. Ale vy zadu-maly inše. Ja ž baču.

Ja vstav i uročysto proholosyv:

— Veniämine Mykolajovyču, my otrymuvatymemo pterodaktyliv i dynozavriv.
— Sidajte, — rozsudlyvo skazav Upšynskyj. — Značyť, pterodaktyliv?
— I dynozavriv, — pidverdyv ja. — A takož ichtiözavriv, megaterijiv i šablezubych tyhriw.

Upšynskyj dovho movčav. Vidtak zapytav:

— Ce vin prydumav?

— Vin, — vidpoviv ja.

— Nu šeo ž, jmovirno, slušna dumka. Rozpovidajte.

Za dvačiať rokiv ce buv peršyj vypadok, koly Veniämin Mykolajovyč zazdalehid' schvalyv čujuš ideju. I jaku ideju! Ja, zvisno, proviv psychologičnu pidhotovku, počavšy z matematyky na palciach, ale takoho rezultatu, ziznajusia, ne čekav. Veniämin Mykolajovyč bezzasterežno poviryv u Chlopčyška.

Tak počavsia naš experyment.

Vtim, po-spravžniomu vin počavsia lyše na četvertu dobu pislia perejizdu na daču, a do cioho ja krutyvsia jak mucha v okropi. Pryviz holubnyk. Nalahodyv avtomatyku. Zahotuvav sušenu rybu i rybni konservy (ne bude ž pterodaktyl lyhaty zerno).

Krim toho, čas vid času meni dovodylosia vydvoiaty vynachidnykiv, ščo obliahaly Veniämina Mykolajovyča. Jakyjś mudreć u Instytuti patentnoji expertyzy postojno spychav Upšynskomu — na hromadskych zasadach — najbiľš ujidlyvych i chymernych subjektiv. Odna taka osoba zjavylasia peršoho ž ranku.

Bulo šće zovsim rano. Veniämin Mykolajovyč i Chlopčyško spaly, a ja stojav na travi dohory nohamy. Tut dovedeťsia vidchylytysia i pojasnyty, naviščo treba vranci stojaty dohory nohamy. U «Osnovach teoriji literatury» vkazano, ščo nevelkyi vidstupy, napryklad, filosofskoho charakteru, aniskiľky ne škodiat chudožnij pobudovi opovidania.

Odnoho razu mene osiajala nastupna dumka. Pryroda vynajšla systemu krovoobihu v ti daleki časy, koly v suspiľstvi buло zavedeno peresuvatysia na čotyrioch lapach. Serce, ščo hralo roľ nasosa, roztašovuvalosia na odnomu rivni z holovoju i, jak by ce skazaty, vsim rešta. Ale liudyna perejšla vid horyzontaľnoho sposobu žyttia do vertykaľnoho. I serce (kotre nasos!) vymušene teper praciuvaty u važčych umovach.

Miž inšym, mavpy čudovo ce rozumijuť. Tomu uliublene jich zaniattia — vysity na derevi vnyz holovoju, začepiyvšyś chvostom za suk. Vid periödyčnogo pryplyvu krovi do holovy sudyny to rozšyriujuťsia, to styskajuťsia. Čudove trenuvannia.

Na žaľ, liudyna pozbulasia chvosta (značnoju miroju — i derev). Dovelosia postojno chodyty dohory holovoju. A tut šće mozok uskladnyvsia (tak, u usiakomu razi, stverdžujiť). Serce malo dolaty opir bezliči vužkych i vysoko roztašovanych sudyn. Zvidsy vši bidy: vid holovnoho boliu do krovovylyvu v mozok.

Joham znadobylosia vsioho sim tysiač rokiv, ščob prjaty do systemy fizkul'tury (chatcha-joha), stychijno zasnovanoji na prahnenni povernutu liudynu do poz, typovych dlia tvaryn. Pro ce svidčať naviť nazvy vprav — «poza verbliuda», «poza zmiji», «poza krokodyla»...

Tak zvane «povne dychannia» jogiv — ce same toj sposib, jakym dychajuť tvaryny, choča vony, najpevniše, ne znajuť pro systemu johiv. V usiakomu razi, kit, na jakomu ja stavyy kontrolni doslidys, napevne ne znaje pro chatcha-johu. Ce ledačyj i neosvičený kit. Prosto dyvno, ščo dychaje vin lyše za systemoju johiv!

Teper, spodivajusia, vam zrozumilo, čomu ja šcoranku čverť hodyn stoju vnyz holovoju.

Toho ranku ja tilky-tilky vlaštuvala dohory nohamy i zoseredyvsi na povnomu dychanni, jak zjavysia vynachidnyk. Vin pronyk čerez šparu v parkani.

— Dobroho ranočku, — badioro skazav vin. — Zajmajetesia?

Vin chodyv navkolo mene, chrustiv plastmasovym plaščem i bezperervno bazikav. Ja zakypav movčky, tomu ščo povne dychannia nijak ne možna sumistytu z rozmovamy.

— Boha rady, ne pospišajte, — prosyv vin. — Ja začekaju. Duže cikavo, duže cikavo...

Ja ne pospišav. Ja vidstojav svoji pjatnadciať chvylyn i lyše todi schropyvsia, ščob vyklasty jomu riad dumok i pobažań. I raptom ja pobačyv joho oči. Vony buly heť čorni, tobto bilky očej, rajdužna obolonka — vse bulo čornym!

— Oś vy, lyboń, dumajete, ščo ce čorni kontaktni linzy. — Vin radisno chychyknuv. — Ni. Ni-i! Ce ja pofarbuvali oči. Farba zamiešť soneczachysnych okuliariv. Dvi krapli na deň. Večoramky možna zmyvaty. Zručno, deševo.

Ja z entuziäzmom potysnuv jomu ruku i skazav, ščo zaraz prýjde čerhovyj likar i možna bude domovytysia, ščob joho pomistily v moju palatu.

— Ščo? — probelkotiv vin. — Ščo vy skazaly?

Ja povtoryv, dodavšy dekiľka vražajučich detaľej. Vin zblid. Ce bulo šykarne vydovysče: zabarvleni čornym oči na fiziönomiji borošnianoho kolioru.

— To, značyť, tut... toho... A meni kazaly zovsim navpaky...

Vin tycho rušyv vid mene zadnim chodom.

— Ne poškodujete, — dovirčo povidomyv ja. — U nas tut volejbol, televizor. Čoven z vičnym dvyhunom...

Vin pysknuv, vidskočyv bočkom do parkana i prošmyhnuv u šparu.

Tak ot, experyment počavšia po-spravžniomu lyše na četvertu dobu. O pjatič ranku vidčajdušno zlementuvaly try dzvinky kontroľnoji systemy (u vidpovidałnych vypadkach ja voliju maty solidnyj zapas nadijnosti). Chlopčyško čerhuvav u sebe v instytuti. My z Veniäminom Mykolajovycem kynulysia na verandu, do holubnyka.

Avtomatyka ne pidvela! U penačky Antonija i Kleopatry (holubnyk buv rozdilnyj na akuratni fanerni penačky) ležaly dva svižeńki jaječka. My vybraly odne, ščo zdalosia nam biľšym, poznačyly joho i povernuly schvyliovanij caryci.

— Čudovo! — oholosyv Veniämin Mykolajovyc. — Teper zalyšajeteśia včasno uvmknuty paleofixator i...

Spaty meni vže ne chotilosia, tomu ja zapytav Veniämina Mykolajovycá:

— A naviščo, vlasne, liudiam potribni pterodaktyli, ichtiözavry ta inši megateriji?

Upšynskyj obureno fyrknuv. U skeľciach joho okuliariv vidbyvavšia holubnyk.

— U vas nikoly ne bulo spravžnioji ujavy! Tak, tak, ne sperečajtesia... vy ščo — ne znajete, naviščo vony potribni? Nu, choča b dla vašozi ž paleobiöniky. Vzahali — dla nauky. Narešti, dla liudej.

— U sensi tvarynnycťva? — zapytav ja.

Vse-taky bulo cikavo, čomu Veniämin Mykolajovyc tak uviruvav u velyke majbutnie paleofixatora.

— I v sensi tvarynnycťva takož. Možete ne posmichatysia. Vy kolyś kuštuvaly čere-pachovyj sup? Otož-bo! To čomu vy hadajete, ščo sup iz jakohoś dopotopnogo archelona bude hiršym? Narešti, jak vy dyvutesia na inši planety?

Ja zapevnyv Veniämina Mykolajovycá, ščo danoji myti nijak ne dyvliusia na inši planety.

— Vy ci žarty kyńte, — rozserdyvsia vin. — Adže čort zna, jaki tam umovy. U vas je garantija, ščo korovy pryzvyuťsia deś na Veneri krašče, aniž ti-taky archelony?

Prysiahajusia, ciu ideju jomu pidkynuv Chlopčyško! Ale, zahalom, bulo prýjemno sydity na verandi, dyvytysia, jak zverchu, z derev, spuskajeteśia roževuvate svitlo vra-nišnioho soncia, i sluchaty mirkuvannia Veniämina Mykolajovycá pro perspektyvy pro-myšlovoho rozvedennia dynozavriev na Veneri.

— Narešti, — prodovžuvav Veniämin Mykolajovyc, — pohliaňte na ce z filosofskojí točky zoru.

Ja ziznavsia, ščo davno vidčuvaju bažannia pohlianuty na dynozavriev z filosofskojí točky zoru. Prote Upšynskyj vže ne zvertav uvahy na moji repliky. Zasunuvšy ruky v kyšení pižamy, vin rozmašysto krokuval po verandi (došky žalibno skrypily) i vykladav

svoji filosofski mirkuvannia.

Miž inšym, mirkuvannia dosyť cikavi. Tiľky-no zjavytśia viľnyj tyždeň, ja prochátymu Veniämina Mykolajovyča vyklasty jich na paperi. Vyjde brošura, jaku možna bude nazvaty «Dejaki filosofski aspekty dynozavrivnyctva».

Holovna dumka v tomu, ščo vyrišeno problemu, jaka vvažalasia absolutno nerozvaznoju. Nastilky nerozvaznoju, ščo nad neju naviť ne dumaly. Otže, treba bratysia j za inši problemy takoho typu, jich takož možna vyrišyty. «My znajšly reaľnyj (choča j častkovyj) ťliach do stvorennia svoho rodu mašyny času...» U takomu oš dusi. Čudova bude brošura!

Ale, jakščo kazaty vidverto, u stvorenni dynozavriv spravdi je ščoś chvyliujuče. Ja osobysto počav chvyliuvatysia pislia toho, jak jajce bulo piddane obrobci na paleofixatori. Procedura, do reči, netryvala. Visim chvylyn, vkliučajučy dejaki pidhotovči operaciji. Mašynoju upravliav Zuchvalyj Chlopčyško. Veniämin Mykolajovyč nižno prytyskav do hrudej rozserdženu Kleopatru. Ja sfotografuvav usiu kompaniju, znimky vyjšly vdali.

Ja žalkuvav lyše, ščo my zaplanuvaly pterodaktylia, a ne zaurolofa. Majučy zaurolofa, možna vidrazu prodemonstruvaty možlyvosti paleobiöniky. Tut vymaliovuvavsia priamy vychid do roboty, jaku ja viv u konstruktorškomu biuro.

Zaurolofy — veľmy ekzotični dvonohi jaščery. Ozija zavvyšky z trypoverchovyj budynok. Žyly vony v prýberežnij zoni, jily zabrudnenu piskom i namulom roslynnu jižu. Zubu u zaurolofov bezperervno rosly, zminiujučy odyn odnoho. Ce z bisa cikavo, skažimo, dlia burovoji techniky. Sučasni tvaryny značno menši za rozmiramy i obchodiatśia odnym komplektom zubiv. Lyše slony majuť zminni zuby, kolyś prydumaní prýrodoju dlia zaurolofov...

Zvisno, dlia peršoho experymentu pterodaktyl maje pevni perevahy. Ale, pytajetśia, ščo nam zavažalo «paleofixuvaty» i druhe jajce? Treba ziznatysia, my daly machu. Naviť z mirkuvań nadijnosti slid bulo b obrobyty «paleofixatorom» obydva jajcia.

Vtim, u mene prosto ne bulo času osoblyvo zasmučuvatysia. Veniämin Mykolajovyč pysav memuary j uchyliavria vid hospodárskych sprav. Ne možna, bačte, porušuvaty pidnesenyj obraz dumok, neobchidnyj memuarystovi! A Chlopčyško raptom pere-mknuvsia z paleontologiji na akustyku. U nioho zjavylasia nova ideja. Miž inšym, ideja nadzvyčajno oryginalna, ale ja ne navažujusia jiji vyklasty. «Osnovy teoriji literatury» ne schvaliuť zajvoho technicyzmu.

Ščo vdješ, mene postojno rozpyraje vid usiliakych idej. I Chlopčyška rozpyraje. (Ja pomityv: vin chodyť, pidstrybujučy. Može, vid idej, ha?) Veniämina Mykolajovyča takož osiniajut rizni dumky. Duže spokuslyvo rozpovisty pro vse ce, machnuvšy rukoju na porady teoriji literatury... (Treba bulo, mabuť, daty pidzaholovok — «filosofske opovidannia». Todi ja zmih by vyklasty choča b desiatok idej. Ščo vdješ, ne vystačylo dosvidu. Vrachuju na majbutnie.)

Harazd, povernemosia do spravy.

Odnoho razu u Antonija i Kleopatry zjavylosia perše, zvyčajnisińke ptašenia. Čarstveni persony vlaštuvaly u svojemu penačkyu velyku metušniu, i Veniämin Mykolajovyč zajavyv, ščo treba terminovo buduvaty inkubator. Ale vse obijšlosia. Jajce, obroblene paleofixatorom, ucililo. Kleopatra vysyďuvala joho šče try doby.

Veniämin Mykolajovyč chvyliuvavšia, bahato kuryv i skaržyvšia na serce. Nočamy vin často prokydavsia i, nakynuvšy paľto, jšov do holubnyka. Vin ne duže doviriaav avtomatyci i pobojuuvavšia kotiv. Koty jomu vvyžalysia vsiudy. Vin kydad kaminnia v kušči smorodyn i šypiv strašnym holosom: «Oš ja vas, pidstupni!..» Vdeň, koly pryiždžav Chlopčyško, vony vlaštuvaly oblavy na kotiv. Ja ne duže zdyyvuvavšia, pobačyvšy jakoś u Veniämina Mykolajovyča rohatku. Ja lyše natiaknuv, ščo dosvidčeni liudy viddajut perevahu v takych vypadkach bumerangu.

— Kyňte vaši neandertaľski žartyky! — serdyto skazav Veniämin Mykolajovyč. —

U vas absoliutno ne naukovyj sklad rozumu. Treba bulo postavyty holubnyk na druhomu poversi.

Očikuvana istota zjavylasia vnoči, o piv na druhi. Chlopčyško, jak zavždy, čerhuval u instytuti. Mene rozbudovy nestiamnyj kryk dzvinkiv. Ja schopyvsia, vzuv ta-počky, schopiv fotoaparat i lampu-spalach. U vidkryti dveri ja pobačiv Veniämina Mykolajovyča. Vin machav rukamy i muhykav ščoś nevyrazne. Naperedodni ja vyjiždžav u misto, i na daču pronyk jakyjś vynachidnyk, ščo uprochav Veniämina Mykolajovyča vyprobuvaty «antyskrehotyn-4». Vynachidnyk stverdžuvav, ščo vdeň zuby buvajuť zcipleni lyše visim chvylyn, a vnoči — dvi hodyny. Vnoči, prysiahavsia vynachidnyk, zuby truťsia odyn ob odnoho i vid cioho psujuťsia. «Antyskrehotyn-4» mav, zrozumilo, oščaslyvyty liudstvo. Zaraz Veniämin Mykolajovyč nijak ne mih vytiahnuty z rota ciu plastmasovu pohań.

My tak i vyskočyly na verandu. Ne bulo času vozytysia z «antyskrehotynom». Ja pidbih do holubnyka, uvimknuv svitlo, i my pobačyly...

Ni, ce buv ne pterodaktyl.

Vmykajuč paleofixator, my de v čomu pomylylysia (ja potim pojasniu, v čomu same). Antonij i Kleopatra zdyyvovano rozhliadaly maleńkoho, schožoho na jaščirku archeopteryxa 100.

Duże oberežno ja vytiahnuv archeopteryxa z penačyka i poklav na doloniu. Zdajetśia, ja čuv stukit svoho sercia. Vse-taky doslid udavsia! U mene na doloni ležala istota, jaka povynna bula žyty biľše sta miljoniv rokiv tomu...

Veniämin Mykolajovyč muhykav ščoś zachoplene. Vin use šče ne mih vypliunuty «antyskrehotyn».

Archeopteryx buv prekrasnyj. Zvisno, ja dyvyvsia na nioho majže bałkivskymy očyma, ale vin i sprawdi buv harnyj: tenditna, mov ihraška, krylata jaščirka.

Ptašeniatata zazvyčaj potvorni i majuť žaliuhidnyj vyhliad. Potriben čas, ščob vony staly harnymy ptašeniatamy. Novonarodženyj že archeopteryx — zmenšena kopija dorosloho archeopteryxa. Podibno do maleńkych zmijok, archeopteryx iz peršych chvylyn pojavy na svit zdatnyj do samostojnoho isnuvannia. U niomu nemaje ničoho... jak by ce skazaty... dytiačoho. Lyše pirja schože na lusočky. Vtim, na holovi pirja i sprawdi perechodyť u lusku. Holova spliusnuta, vytiahnuta, bez dzioba. V roti bezlič dribnych zubiv. Oči žovti, zi zroščenymy, jak u zmiji, prozorymy povikamy. Tulub vytiahnutyj, iz dovhym i šyrokym chvostom. Duże harne pirja — syniuvate, z metalevym polyskom. Najdyvovyzniše — pałci na perednij krajci kryl. Velyki, pazurysti, vytiahnuti vpered.

Sudiačy z usioho, maleńkyj archeopteryx ne vidčuvav strachu. Vin krutyy plaskoju jaščeropodibnoju holovoju, dyvyvsia na nas i navit namahavsia uščypnuty mij paleć.

— Znimajte, merščij znimajte! — prošepotiv Veniämin Mykolajovyč (vin narešti zviľnyvsia vid «antyskrehotynu»).

Ja peredav jomu archeopteryxa. Meni chotilosia, ščob u kadri vmiščalysia, okrim archeopteryxa, i my z Upšynskym. Ja vidsunuv štatyyv podali, naviv aparát, uvimknuv avtospusk i pobih do Veniämina Mykolajovyča.

I oś cijeji myti jomu stalo zle. Vin zblid, schopyvsia za serce i, prostiahnuyšy meni archeopteryxa, tycho skazav:

— Viźmit...

Ja pidchopyv Veniämina Mykolajovyča, uziav u nioho archeopteryxa (vin nehajno uščypnuv mene) i sunuv joho Kleopatri.

A potim buly boževiňni pivtory hodyny, koly ja pojiv Upšynskoho likamy (ne znaju jakymy) i bihav po susidnich dačach, vidšukujučy telefon. Povernuvsia ja na mašyni «Švydkoji dopomohy» i pobačiv Upšynskoho na verandi.

Veniämin Mykolajovyč, u rozstebnutij pižami, bosoniž, stojav bilia holubnyka i vycrykuval u prostir vyslovyy radše fołklornocho, aniž dyplomatyčnoho charakteru.

— Polehšalo, — konstatuvav nemolodyj sanitar i zapchnuv noši v mašynu.

Veniäminu Mykolajovyču i spravdi polehšalo, ale archeopteryx bezslidno znyk.

Zaraz važko skazaty, jak ce trapylosia. Možlyvo, u archeopteryxiv nemaje pošany do baťkiv. Možlyvo, Antonij i Kleopatra sami zatijaly bijku zi svojim dyvnym našcadkom. Ale bij u holubnyku buv micnyj, ce fakt. Holuby do ranku sydily na dachu i serdyto peremovlialysia. Po verandi litalo pirja.

Kudy podivsia archeopteryx, dosi nevidomo. Ja todi vidrazu obnyšporyv holubnyk. Ohlianuv verandu j kimnaty. Zaliz naviť na horyšče. Bezrezuľtatno.

Rano vranci z mista prymčav Chlopčyško, i my udvoch reteľno ohlianuly sad.

Veniämin Mykolajovyc nijak ne mih uležaty v ližku. Vin uročysto pociluvav Zuchvaloho Chlopčyška j vidrazu ž rozplakavsia. Schlypujučy, vin oholosyv, ščo vstyh poliubyty archeopteryxeniatko i tomu treba šukaty j šukaty.

Navíť dorosli archeopteryxy ne litajut, vony možuť lyše planeruvaty.

Zate driapatysisia po derevach archeopteryxy, napevno, umijuť z persho dnia. Navriad čy naš archeopteryx vidrazu zajšov daleko. Ale sprobuj vidšukaj cieho maleńkoho napivptacha-napiviaščirku...

Siohodni devjatyj deň pislia znyknennia archeopteryxa. Teper vin može buty i za dekilka kilometrov vid dači. Již navkolo dostatnio: jahody, komachy.

Prykro, ščo ne zalyšylosia navíť fotoznicimka. Na jedynij svitlyni, zroblenij tijeji noči, vidobraženyj Veniämin Mykolajovyc. V okuliarach u nioho vidbyvajetešia moja pereklošena fiziönomija. Archeopteryx u kadr ne potrapiyv.

Dva dni my zajmalysia pošukamy. Vidtak Upšynskýj pošeptavšia z Chlopčyškom i oholosyv:

— Dosyt! Protiše otrymaty diužnu novych archeopteryxiv, aniž znajty cieho náchabu. Vrešti-rešt, je še poroch u paleofixatori! Nastupnomo razu budemo rozumniši.

Avžež, nastupnomo razu my obovjazkovo budemo rozumniši!

Veš druhýj poverch dači zastavlenyj inkubatoram ta termostatamy. My vytratyly na ce tyždeň. Pivsotni jaječ buduť piddani diji paleofixatora. My otrymajemo cilyj dopotopnyj zviryneč.

Veniämin Mykolajovyc dla zahartuvannia chodyť u Paleontologičnyj muzej: rozhliadaje skelety vymerlych tvaryn: Vin zapevniaje, ščo vže zvyk, osvojivsia i teper ne stane chvyliuvatysia navíť pry zustriči z doroslym tyranozavrom.

Čas še je, ja dumaju pryladnaty avtomatyčnu kinokameru. Na viknach — micni sitky, na dveriach — zamky. Zvidsy i brontozavr ne vyberetešia!

Do reči pro brontozavrov. Todi, persho razu, ne vypadkovo zamisť pterodaktylia vyjšov archeopteryx. Rič u tim, ščo pterodaktyli — ne predky ptachiv. Točnisińko tak samo, jak i ichtiözavry — ne predky ryb, a brontozavry — ne predky sučasných ssavcov. Pojasniu ce pryladom. My inodi kažemo, ščo liudyna pochodyť vid mavpy. Tut pevne sproščennia. Liudyna i mavpa majuť spilnych predkiv. Ce movby dvi hilky, ščo vyrostajuť iz odnijeji točky stovbura.

U dynozavrov i ssavcov takož je spilni predky — najdavniši plazuny i zemnovodni. Zastosovujučy paleofixator, ne možna bez dejakych dodatkowych operacij otrymaty brontozavra čy zaurolofa. Ne možna otrymaty i pterodaktylia: rodovid sučasných ptachiv vidchodyť (čerez archeopteryxiv) do tych-taky najdavnišych plazuniv.

My ce vrachovuvaly. Tut, na žaľ, usia rič u kustarnomu vykonanni paleofixatora. Važko z dostatnioju točnistiu provesti dodatkovi operaciji, jaki majuť spriamuť rozvýtok zarodka «po bičnij liniji».

Šcopravda, my vže namityly šliachy udoskonalennia našoho paleofixatora. Hadaju, skoro vdastešia otrymuватy bud'-jakych tvaryn. Ale narazi (u doslidi, jakýj my siohodni počaly) dovedešia rozrachovuvaty, tak by movyty, na priamych predkiv. (Korystujučyš nahodoju, choču še raz poperedyty, ščo stvorennia vymerlych tvaryn — sprava skladna i nebezpečna. Rozvýtok zarodka v dejakych vypadkach ide, jak by ce skazaty, ne v istočnij poslidovnosti. Tut šcoś podibne do zvorotnoho roztašuvannia geologičnych plastiv,

koly zverchu vyjavliajuťsia starodavniši plasty. Jakščo ne vrachovuvaty podibni tonkošci, možna, napryklad, zamieť sumyrnoho dromaterija otrymaty šablezuboho tyhra. Jmovirno, v majbutniomu znadobyťsia speciälne zakonodavče vreguliuвannia riadu pytań, povjazanych z paleofixacijeju. Ja osobysto proty samodijaľnosti v cij serjoznij spravi.)

Najdavniši plazuny ne korystujuťsia v šyrokoji publiky takou populiarnistiu, jak brontozavry i pterodaktyli. Prote sered «priamych predkiv» takož čymalo ekzotycznych stvoriň. My majemo namir, zokrema, otrymaty pivdiužyny dymetrodoniv. Ce trymetrovi jaščery z vysokym, mov vitrylo, hrebenem na vsiu spunu. Zaprogramovani takož čotyry mastodonzavry (ujaviť sobi žabu zavbilšky z tank) i desiatok moschopsiv (jaščery, schoži na gigantskych kryvonohych tax).

Na cij ekzotyci napolig Veniämin Mykolajovyč. Tyždeň tomu my vsijeju kompanijeju chodyly v odnu bilianaukovu instanciju. Upšynškyj skazav, ščo rozumni liudy zrozumijúť i pidtrymajúť nas. Rozumni liudy, zvisno, zrozumily b i pidtrymaly. Ale nam trapyvsia žyttieradisnyj bovdur. Vin ohlušlyvo rehotav. Vin rehotav tak, ščo dzvenily šybky knyžkovoji ťafy j u rozčyneni dveri kabinetu zazyraly čyjis pereliakani oblyčcia. My pišly, peresliduvani harmatnoji syly rehotom.

Ale my šče prydemo v cej kabinet. Budťe pevni! Prostiše pokazaty, aniž dovesty. Otož ne dyvujtesia, jakščo odnoho prekrasnoho dnia vy zustrinete na Riazanškomu šose nevelyke stado dymetrodoniv, mastodonzavriv i moschopsiv...

© HENYK Vitalij, pereklad z rosijškoji, 2010.

DEVJAŤ CHVYLY

Ce trapylosia čerez misiac pislia vidliotu z Hrozy, planety v systemi Fomaľhauta. U plazmotroni, ščo zabezpečuvav energijeju protypylovyj zachyst, počalasia nekerovana reakcia. Avtomaty vykynuly u prostir osatanilyj reaktor.

— Dovedeťsia rozijtysia v najdaļši vidsiky, — skazav inžener.

U nas ne bulo komandyra, kožen robyv svoju spravu.

— U najdaļši vidsiky! — uperto povtoryv inžener, choča nichko ne zaperečuvav. — U razi čoho... naviť odna liudyna dovede korabeľ. I ne ruchatysia. Pidemo z šestykratnym pryskorenniam. Čotyry misiaci.

Ja bув sam u observatoriji. Zridka dovodylosia pidvodytysia z amortyzacijnoho krisla, pereviriaty elektroniku, miniaty vidzniati kasety. Daremna, po suti, pracia: vse, ščo možna bulo zrobity, my zrobily šče na šliachu do Fomaľhauta. Ale prylady napovniuvaly observatoriju šumom žyttia. Knyhy, prohravači, kinoprojektory — my viddaly jich tym, chto zalyšyvsi na Hrozi. I v ci dovhi tyžni ja dumav, lyše dumav.

Do nas — jakšo ne rachuvaty vyprobuvaľnych rejsov — litaly lyše do Alfy Centaura i Siriüsa. My peršymy pišly do Fomaľhauta. Toho dnia, koly buxyrni rakety povely «Danko» do startovojo zony, u spyskach expedyciji naličuvalosia sto desiať čolovik. Polit tryvav ponad rik. Trydciar dvi planety, ščo obertalsia navkolo slípučo-biloho soncia, — ce vynahorodilo nas za vse. My vvažaly, ščo trudnošči pozadu. Ale z čotyrioch rozviduvaľnych grup, ščo pišly do planet, povernulasia lyše odna — z Hrozy. Todi my vysadylisia na Hrozi. My pobuduvaly raketodrom i bazu, naši reaplany obletili Hrozu vid poliusa do poliusa.

Vona dyvna, cia planeta. Spočatku vona zdalasia nam dyvovyžno tychoju. Ale jiji urahany... takych urahaniiv na Zemli ne znaly. Vony obrušuvalysia raptovo. Try chvylyny čornočiho chaosu — vsioho try chvylyny, — i znova tyša.

Nas bulo pjatero, koly my vyletily na «Danko» v zvorotnyj šliach. Visimdesiat četvero liudej zalyšyly na Hrozi.

Tak, ce dyvna planeta. Mabuť, vsia rič u tomu, ščo vona bezliudna. Dyvyssia na lis i dumaješ — za nym obovjazkovo maje buty misto: adže i lis, i ptachy, i rička — vse, jak na Zemli! I znaješ, ščo nemaje mist, nemaje žodnoho liudskoho žytla na vsij planeti...

Ja pamjataju, «Danko» opustylisia udosvita, i perše, ščo my pobačyly, — ce zahrava, ščo ochopyla pivneba. Barvy buly takymy ščiľnymy, ščo zdavalosia, do nych možna dotorknutysia. Potim my dyvylyisia na ce nebo z začuduvanniam... Dlia koho ci svitanki? Naviščo vony??!

Na Zemli takož je pusteli — kryžani, piščani. Ale najpusteňniši pusteli — koly nemaje liudej. Pislia vidliotu «Danko» na Hrozi zalyšylisia krychitna doslidnyčka stancija: šistnadciať vkopanych u skeliastoj grunt budynočkiv, dvi observatoriji, angary, a navkruhy — bezliudna pustelia, ščo ochopyla vsiu planetu: vši jiji okeany, moria, hory, lisy, stepy...

Deň za dnem, tyždeň za tyžnem ja zhaduvav pro tych, chto zalyšyvsi na Hrozi. Zaraz ja vže ne pamjataju, jak zjavylisia dumka, ščo ja peršym pobaču Zemliu. Z cijej myti važko bulo dumaty pro ščoś inše.

U nas davno vyjšla z ladu sistema optyčnoho zviazku. Radiöchvyli ne probývalysia križ pereškody. Ale obydví teleskopični ustanovky zbrehlysia. I ekran kormovoho teleskopa bув tut, u observatoriji!

Ja pidrachuval, koly syla teleskopa vyjavyťsia dostatnioju i na ekrani možna bude rozhledity Zemliu. Vyjšlo — čerez devjanostu visim hodyn. Todi ja povernuv krislo tak, ščob bačyty ekran. Vin bув svitlo-siryj: matova sribliasta poverchnia — metr na metr.

«Danko» jšov u režymi haľmuvannia, vidbyvačem u bik Zemli. Poky praciuje dvyhun, ne možna vmykaty kormovyj teleskop. Myne devjanosto visim hodyn, dumav ja, inžener zupynyť, obovjakzko zupynyť dvyhun, vsi pidnimuťsia v observatoriju, i my dyvytymemosia na Zemliu. A ja pobaču jiji najraniše, tomu ščo ekran ožive vidrazu ž, ščojno zupynyťsia dvyhun. Inšym potriben čas, ščob prjpty siudy, koly znykne perevantažennia, a ja vže tut, moje krislo za try metry vid ekranu.

Zridka v observatoriju prychodyv naš likar. Ni, ne prychodyv — pripovzav. Vid-todi, jak «Danko» rozvernuvsia vidbyvačem do Zemli, observatorija opynylasia na samomu verchu. Pidjomnyk ne praciuvav, i doktorovi dovodylosia povzty simdesiat metriv vužkoju galerejeju. Vin dovhod vidpočyvav i rozpovidav novyny: sistema vnutrišnioji sygnalizacij ne praciuvala, i my ne mohly jiji polahodyty, zavažalo perevantažennia. Novyny buly veseli: doktor sam jich vyhaduvav.

Odnoho razu doktor zapytav:

— Znajete, skilky u mene nakopyčylosia nevykorystanych vychidnych, jakščo ličity za zemnym časom?

Perevantažennia skovuvalo joho ruchy, ale, žodnoho razu ne zupyniajučýs, vin distavšia do najblyžčoho do ekranu krisla.

— Pjatsot vychidnych! Vy ne zaperečujete, jakščo ja posydžu tut... nu, choča b piv-dnia?

— Pivtora dni, doktore, — utočnyv ja. — Zemliu bude vydno čerez trydciať sim hodyn.

Vin promymryv, ščo trydciať sim hodyn — ce dribnyci, cilkovyti dribnyci, i zručno vlaštuvavšia u krisli.

— Jak vy hadajete, — zapytav vin, dyvlačyś na sribliastyj ekran, — ščo zminylosia na Zemli za cej čas? Dlia nas usioho dva roky, a na Zemli mynulo majže pivstolittia.

— Bojitesia, ščo naši vidkryttia zastarili?

Doktor ne vidpoviv, vin spav.

Ni, podumav ja, moji-bo vidkryttia ne zastarili! Kudy možna bulo za cej čas pole-tity? Nu, do Altajira abo znova do Siriüsa. Tam cioho ne vidkryješ. Mabuť, lyše bilia Deneba; ale ž do nioho pjatsot sorok svitlovych rokiv...

Ja zasnuv, a koly rozpliuščyv oči, pobačyv biöloga — vin sydiv poriad zi mnoju. Za ci misiaci vin vyrostyv čudovu rudu borodu.

— Chodiať čutky, — skazav vin, pohladžujučy borodu, — ščo bude vydno Zemliu. Ehe ž, zoreplavci. Vsi gazety povni cych čutok.

— Čutky perebilšeni, — vidhuknuvsia doktor. — My pobačymo maleńku svitlu ci-atku, tilky j usioho.

— Ne vtračajte nadiji, zoreplavci, — poblažlyvo skazav biölog. — Chočete, ja skažu vam, jak nas zustrinuť na Zemli?

My dobre znaly odyn odnoho: z naročytoji veselosti biöloga ja zrozumiv, ščo vin dumaje pro ce davno.

— Spodivajusia, vy pamjatajete, jak nas provodžaly, — kazav biölog. — Borodatyj akademik vyholosyv zvoruslyvu promovu. Boroda u nioho bula, jak u mene teper. Lyše oś tut pidstryženo oś tak, a ne tak... Nu, potim vystupav cej sympatyčnyj diaďko z komitetu. Takyj kyrratyj sympatyčnyj diaďko.

— Jak že, pamjataju, — skazav doktor. — Vin šče hovoryv «pamrsek» zamist «par-semk».

— Atož. Potim divčata, ščo praciuvaly na kosmodromi, pidnesly nam poliovi kvity. Vidtak...

— My pamjatajemo, — perebyv doktor. — Čudovo pamjatajemo. Ščo dali?

— Zvoruslyvo, ščo naputlyvi promovy zberihajuťsia u vašych serciach, zoreplavci, — ujidlyvo skazav biölog. Vin ne liubyv, koly joho perebyvaly. — Tak ot, napružte vsiu

vašu fantaziju, mobilizujte vsiu vašu ujavu — i vy ne vhadajete, ščo trapyťsia pry povernenni.

— Ščo ž?

Ce zapytav fizyk. My ne pomityly, jak vin uvijšov do observatoriji.

— A oś ščo. Vy hadajete, mynulo pivstolittia, na Zemli inši liudy, vse zminylosia... Zoreplavci, u vas nemaje ani krapli fantaziji! My pryzemlymosia, i nas zustrine toj samyj borodatyj akademik, ščo čudovo pamjataje provody i aniskiľky ne zminyvsia. I toj samyj kyrypatyj sympatycznyj diad'ko z komitetu. I ti sami divčata... Ujavliajete taku kartynu? Nu, načebo my vidletily na hodynu čy pivtory — i oś povernulysia. — Vin peremožno ohliadiv nas. — Harazd, zoreplavci, meni škoda vas. Pojasniu. Vsia sprava u spadkovij pamjati. Vy pamjatajete, jak bulo naperedodni našoho vidliotu. Zalyšalysia ostanni kroky... Za ci pjatdesiat rokiv problema napevno vyrišena.

— Nu to j ščo? — sputav fizyk. — Ščo pohano, koly syn chudožnyka stane, tak by movyty, spadkovym chudožnykom?.. Stryvajte, stryvajte, vy majete na uvazi, ščo... nu, progres... ščo progres prypynyťsia?

— Spadkova speciälizacija, — zadumlyvo movyv doktor. — Hadaju, na Zemli nezhirš vid nas ujavliajuť vsiu skladnišť cijeji problemy. Z odnoho boku, kolosaľnyj vyhraš u navčanni. Z druhoho — jakaś cehova speciälizacija.

— Ja spliu, zoreplavci, — oholosyv biölog. — Škidlyvo vorušyty mozkovymy zvyvynamy pry šestykratnomu perevantaženni.

I vin sprawdi zasnuv.

Za hodynu pryjšov inžener. Joho važko bulo vpiznaty — vin zčorniv, ščoky vvalylysia, kombinezon vysiv miškom.

— Avtomaty vymknut' dvyhun, — skazav inžener. — Pamjatajte, tovaryši, vidrazu nastane nevahomist...

Dyvno, ci ostanni hodyny proletily duže švydko. Možlyvo, tomu, ščo my znovu buly razom.

Vaha znykla raptovo. Rozpriamyvšyś, amortyzatory krisel myttievo vyštovchnuly nas uhoru, do steli, i v tu samu myť na počornilomu ekranu jaskravo spalachnuly zoriani vohni.

Ja boliače vdaryvsia plečem ob steliu. Chtoś zatulyv ekran, ale Sonce ja pobačyv vidrazu. Spočatku Sonce, potim Veneru, Mars, naviť Merkurij.

— Čomu ne vydno Zemli? — rozdratovano zapytav biölog. — Kliatyj teleskop! Ne-vže Zemlia zakryta Soncem?

Mene propustly do ekranu, i ja pokazav, de maje buty Zemlia.

— Ale ž tam ničoho nemaje... — nevpevneno vymovyv doktor. — Otož, pomylka?

— Jaka može buty pomylka! — zaperečyv fizyk. — Ja dviči pereviriav rozrachunku... u sebe, na svojej mašyni. Zemlia maje buty tut. Dyviťsia uvažniše!

Zemli ne bulo vydno.

Ja pidibravšia do puľta upravlinnia i vymknuv svitlo v observatorií. Vidtak ja ponyzzyv zbilšennia teleskopa. Zobražennia stysnulosia, zate na ekranu zjavylysia Jupiter, Saturn, Uran.

Ja znovu povernuv reguliator. Velyki planety pišly za ramku ekranu, a z temriavy vynykly try svitli ciatky: Merkurij, Venera, Mars.

— Zemli nemaje, — skazav fizyk.

— Dozvoľte, jak ce... nemaje? — sputav doktor.

Vin obernuvsia do inženera.

Toj ničoho ne vidkazav.

Ja pojasnyv: zbilšennia hranyčne, rozrachunku ne možuť buty pomylkovymy — bačymo ž my vsi inši planety. Doktor raptom rozserdyvsia:

— Nisenitnycia jakaś! Vychodyť, Zemlia znykla?

Jomu nichto ne vidpoviv. Vin napolehlyvo povtoryv:

— Davajte rozberemosia!

— Posluchajte, — skazav biolog. Holos u nioho bув chrypkýj. — Nevže ce... vijna?

Vijna — i oš Zemli nemaje. Zovsim nemaje!

— Ne pospišaj, Pavle! — obirvav joho inžener, i ja zrozumiv, ščo vin uže dumav pro ce. — Na Zemli mynulo majže pjatdesiat rokiv. Chiba malo ščo može buty! Napryklad, zminyly orbitu Zemli.

— Koly my vidlitaly, jšlo rozzbrojennia, — skazav doktor.

— Nu to j ščo? — zaperečyv biolog. — Mih že vykyknuty konflikt.

Doktor znyzav plečyma:

— Ale ž znykla planeta, zrozumijte — sama planeta! Misiacia tež nemaje.

— Mynulo pjatdesiat rokiv, — skazav biolog. — Vy ž čuly. Za cej čas vsiaké možna prydumaty...

Mechanično, pohano rozumijučy, ščo robliu, ja povernuvsia do svoho krisla, prystebnuv remeni. Duže bolilo zabyte pleče. Ja raptom perestav čuty rozmovu. Nasunulasia temriava — slípuča, nemov pry nesterpnemu perevantaženni. Ce tryvalo neskinčenno dovho. Vidtak do mene znova povernulasia zdatniš dumaty. Ja ozyrnuvsia: vsi sydily v krislach, choča vahy jak i raniše ne bulo. Na ekrani navkolo Soncia svitylysia try zolotysti ciatky. Lyše try!

— Prosto nezbahnenno, — hovoryv fizyk. — Vsia Galaktyka na misci... I Sonce i planety... A Zemli nemaje!

Tak, veš neskinčennyj Vsesvit bув na misci. Znykla lyše nikčemna porošynka — Zemlia.

— Treba daty znaty pro ce...

Zdajetsia, ce skazav doktor.

— Komu?

Nichto ne vidpoviv. Spravdi, komu my mohly povidomyty pro te, ščo znykla Zemlia? Deš u bezmežníj pusteli čornoho kosmosu letily inši korabli. Deš bilia čužych i dalekých zirok buly maleńki doslidnyčki stanciji. Ale jakščo nas bude ne pjať, a pjatsot čy tysiača, ščo zminyťsia?

Adže Zemli nemaje!

— Ne viriu, — tycho movyv inžener. — Treba jty tudy. Jakomoha švydše. My ne možemo povernutysia do Fomaľhauta!

— My počnemo spočatku, — chrypko skazav biolog. — Zemlia z jiji nerozvjadnymy superečnostiamy... Odne hromadylosia na inše, z pokolinnia v pokolinnia vse stavalo zaplutiňšym, skladnišym... Tam ne možna bulo znajty vychid... A v kosmosi teper cvit liudstva. My počnemo nanovo, nas bude bahato...

Doktor bezuspišno namahavsia joho zaspokojoity.

— Čomu vy bojitesia dumaty česno i priamo? — hariačkovo kazav biolog. — Tra-pylosia nemynuče. Liudstvo prodovžuvatyme žity. Ale bez Zemli. Vono zviľnyťsia vid cieho klubka nerozvjadnych superečnostej.

— Jedyna svoboda, jaku ja ne vyznaju, — skazav inžener, — ce svoboda vid bat-kivščyny. My pidemo do Zemli. Ja ne viriu... Liudy ne mohly dopustyty...

Ja podumav: tak, ne dopustyly b, jakby pohlianuly na Zemliu zvidsy. Chaj zirký svitiať u tysiači raziv jaskraviše vid Zemli, chaj cych zirok nezmirno bahato, vse odno — bez Zemli Vsesvit porožnij!

— Tak, my pidemo do Zemli, — skazav ja, — adže vsi tak dumajuť...

My podvyvylisia na biologa, i vin vidkazav «tak».

Ja chotiv zoseredytysia (meni zdavalosia, treba ščoś prydumaty) — i ne mih. Vidtak vyplyvla dumka, ščo zahlušyla vse rešta: liudy — kym by vony ne buly i de b vony ne znachodylysia — svitiať vidbytym svitlom Zemli. Za kožnoju liudynoju stojí liudstvo. Za robotamy, naviť najrozumnišymy, nemaje «mašynstva». Jmovirno, v ciomu i polia-haje holovna vidminnijš.

Movčannia tryvalo duže dohô. Ja vidčuvav, ščo splyvlo bahato času, ale skilky, ne znav, ne dumav pro ce. Razom iz Zemleju znyk i čas.

Vidtak zvidkyś zdaleku dolynuv nevpevnennyj holos fizyka:

— Posluchajte, posluchajte ž narešti! Ja pytaju: čy možna na ciomu ekranu otrymaty zobražennia v uľtrafióletovych promeniach? Rozumijete, u mene zjavylasia ideja. Zemna atmosfera pohlynaje ne vse svitlo, ščo padaje na neji. Častyna svitla rozsijujeťsia, vtračajeťsia. I jakščo navčaťsia ne vtračaty... nu, skažimo, jakoś pohlynaty u verchnich šarach atmosfery, a potim vykorystovuvaty... Rozumijete, adže my možemo čerez ce prosto ne pobačyty Zemliu!

Inžener vyperedevy mene. Vidštovchnuvšyś vid krisla, vin pidletiv do puľta upravlinnia.

Zobražennia na ekranu rozplyvlosia. Košlate Sonce zbilšylosia. Venera stala jaskraviša, Mars i Merkurij poťmianily.

— Ni, — hlugo promovyv biolog. Zihnuvšyś, vin stojav bilia samoho ekranu. — Ne baču.

I todi majže odnočasno vsi my podumaly pro infrazobražennia. Jakščo navčylysia lovyty use vydyme i uľtrafióletove svitlo, ščo padaje na Zemliu, to infračervoni, teplovi, promeni povynni jak i raniše vyprominiuvatysia v prostir: inakše porušyťsia teplový balans planety.

Inžener zminyv nalaštuvannia ekranu, i my pobačyly Zemliu! Vona bula tam, de my jiji šukaly, duže jaskrava, nabahato jaskraviša vid Marsa ta Venery. Poriad z neju majže tak samo jaskravo vyblyskuval Misiać.

— Narešti! — prošepotiv biolog.

Ja sprobuval pidrachuvaly, skilky energiji otrymaly liudy, ale vidrazu ž oblyšyv pidrachunky. Zaraz ce ne malo značennia.

Na svitnomu cyferblati chronografa ja bačyv: mynulo devjať chvylyn — usioho devjať chvylyn! — vidtodi, jak znykla vaha i avtomaty uvimknuly teleskop.

My movčky dyvylysia na Zemliu.

Korabli, ščo povertatymuťsia na Zemliu, zavždy bačytymuť ščoś nespodivane. Ce normalno: liudy prydumajuť šče bahato novoho. Ale na korabliach majuť buty tverdo upevneni, ščo Zemlia bude vično. Inakše ne možna jty do zirok.

Tak hadajemo my, ščo prožyly bez Zemli devjať chvylyn.

© HENYK Vitalij, pereklad z rosijškoji, 2009.

OSLYK I «AXIÖMÀ»

Staryj siryj oslyk Ia-Ia stojav odynoko v zaroslim čortopolochom kutku Lisu, šyroko rozstavyvšy peredni nohy, schylyušy holovu nabik, i mirkuvav pro Serjozni Reči.

A. Miln «Vinni-Puch»

Te, pro ščo ja choču rozpovisty, počalosia z neveličkoji statti, napysanoji dlia «Inženernoho žurnalu».

Ja čymalo pomučyvsia z cijeju statteju, nadto vže nevyhrašnoju bula tema. Nu ščo možna skazaty — na trioch storinkach! — pro mynule, sučasne i majbutnie mašyn?..

Tyžniv zo dva ja zovsim ne znav, jak pidijty do statti, a potim vidnajšov cikavyj zasib: pererachuav potužnišť usich mašyn na liudski syly, na prysluhovujučych nam umovnych rabiv. Kilovat zaminiaje desiatok dužych rabiv, vzahali ž prosta aryfmetyka.

Ja vziav žaliuhidni cyfry kincia visimnadciatoho stolittia — vony nebahato viderzniaysia vid nulia — i prostežyv jichniu doliu: nesterpno povilne, majže nevidčutne zrostannia protiahom stolittia, potim pidnesennia, ščo stavalo dedali strimkišym i strimkišym, majže vertikalnyj zlit pislia druhoji svitovojoj vijny (desiatky j sotni umovnych rabiv na liudynu) i narešti teperišnij rik, koly kožnyj z nas stav bahatšyj vid rymškoho senatora.

«Rozdumy rabovlasnyka» (tak ja nazvav stattiu) bulo vidislano, ale mene ne polystal jakeś nevyrazne nezadovolennia. Vono ne prochodylo, i, rozizlyvšyś, ja perehlianuv zanovo vsi cyfry.

Nema počuttia, hostríšoho, niž te, jake vidčuvaješ, nablyžajučyś do vidkryttia. Cilkom možlyvo, ščo ce peredaloś nam vid duže dalekych predkiv, jaki vmyly v chaosi pervisnoho lisu vidčuty dyvovyžne i blyskavyčno nastrojity kožnyj nerv, kožnu klitynku šče ne zmicniloho mozku v takt joho ledve vidčutnych krokiv.

Teper ja možu pojasnyty vse v kiľkoch slovach, nače j ne bulo tryvalych pošukiv, jaki časom zdavalyisia beznadijnymy.

Žyttia mašyny, kožnoji mašyny staje nadto korotkym: v seredniomu bilia trioch-čotyrioch rokiv. Mašyna mohla b žyty raziv u visim čy desiať dovše, ale nauka vidkryvaje novi, doskonališi pryncypy — dovodytsia zaminiaty vsiu našu techniku.

Promižky miž vidkryttiamy skoročujutšia — otže, prjde čas, koly my povynni bu-demo zaminiaty mašyny šcoroku, potim šcohodyny, šcochvylyny! A inakše — kudy dinetšia burchlyvo zrostajuča lavyna vidkryttiv!..

Možlyvo, ja ne znajšov by vidpovidi na ce pytannia. Jmovirniše, ne znajšov by. Je pytannia, ščo majuť jechydnu vlastyvišť postavaty zadovho do toho času, koly na nych možna vidpovisty. Ale odnoho razu, hortajučy «Pytannia filosofiji», ja zvernuv uvahu na zamitku, husto peresyanu prymitkamy j zastereženniamy redaktoriv. Jšlosia pro možlyvišť uže siohodni rozvijazuvaty na analogovych mašynach zadači, podibni do tijeji, z jakou ja zitknuvsia.

Peršoji myti mene vrazila naviť ne sama zamitka, a pidpys. Stattiu napysav Antena: ja ne bačyv joho čotyrnadciať rokiv, z škiľnomo času.

* * *

V našomu klasi vin buv najvyščyj, ta Antenoju joho prozvaly ne za rist. Vin zavždy nosyv u kyšeniach kupu radiömotlochu i kožnoji viľnoji chvylyny skladav prjmači. Robyv vin ce jakoś mašynaľno. Vin mih dyvytysia kinokartynu čy jichaty v tramvaji, a ruky joho v cej čas praciuvaly sami soboju, ščoś znachodyly v kyšeniach, ščoś do čohoś

pryjednuvaly, namotuvaly, prypasovuvaly — i raptom usi ci dribnyčky, ščo pohojduvaly na riznokoliorovych drotach, ožyvaly, počynaly šypyty, svystity, a potim križ suciľnyj šurxit probavvavsia holos dyktora. Antena ščoś zaminiav, prygvynčuvav; šum tanuv, uščuchav, i vynykala prozoro-čysta muzyka.

Ne pamjataju žodnoho vypadku, ščob Anteni ne vystačilo materiälu. Vin umiv vykorystaty bud'-jaku rič. Jakoś vin zibrav pryzmač z dvoch radiolamp, motka drotu, mojeji vlasnoji vičnoji ručky i staroho velosipednoho nasosa.

Antena pryzichav z Uralu, my todi buly u vošmomu klasi i spočatku vse vyprošuvaly u nioho pryzmači. Vin viddavav jich, zovsim ne žalkujučy. Vzahali Antena buv harnyj chlopeč — tak vvažaly vsi, i lyše vin sam, zdajeťsia, inkoly zasmučuvavšia čerez te. ščo joho vično tiahne lipyty pryzmači. Vin same tak i kazav — «lipyty», jomu ne možna bulo hraty u futbol: v najrišučišu chvylynu vin raptom pidbyrav obryvky jakoho-nebud' drotu i zachodžuvavšia joho rozhliadaty. Naviť u vorotach Antenu nemožlyvo bulo postavyty, bo vin zrazu počynav perebyraty svij radiomotloch, a ce pohano, koly u vorotaria zajniati ruky. My hraly na pustyri za budivnyctvom, i Antena zavždy vartuvav portfeli. Vin sidav na travi, pohliadajučy na hru, i zbyrav čerhovýj pryzmač.

Praciuvaly pryzmači krašče vid zavodských, choč vyhliad u nych buv ne duže harnyj. Antena čomuś ne vyznavav futliariv i skryniok. Pryzmači vychodyly u nioho vidkryti. Načynka vysila na drotach, jak hirlianda jalynkovych ihrašok. Ale jakščo Anteni davaly futliar, vin ne zaperečuvav i vidrazu ž bravsia za robotu. Spočatku za Antenoju chodyla cila čerha, a potim my zvykly. I vin robyv, ščo chotiv: zbere jakuś chytromudru schemu, rozbere i počynaje majstruvaty znova.

Vin navčavsia z namy lyše rik, potim joho simja perejichala na Altaj. Uveś cej rik my z Antenoju sydily na odnij parti, meni podobalosia stežty, jak vin praciuje. Same todi ja serjozno zamyslyvsia nad svojim majbutnim. Zaraz, do toho ž u lakoničnomu perekazi, ce zvučyť najivno: zamyslyvsia nad svojim majbutnim. Ale tak bulo. Ja ne chotiv vidstavaty, na ce bulo bezlič prycyn, i obrav chimiju, do jakoji Antena buv zovsim bajdužyj. Dlia chimiji vymahalaś fizyka, dlia fizyky — matematyka, a v matematyci ja odnoho razu naštovchnuvsia na matematyčni osnovy sociologiji.

* * *

Ja vidšukav Antenu bez žodnych trudnoščiv — po telefonnij knyzi. Raniše meni jakoś ne spalo na dumku, ščo vin u Moskvi i vse tak elementarno: vziaty trubku, podzvonyty, domovytyś pro zustrič.

* * *

My sydymo v kafe-morozyvo «Arktyka», bilia velyčeznoho vikna, za jakym tycho kružliajuč fiälkovi vid reklamnych vohniv lapati snižynky. Zal majže porožnij, u daľnionu kutku oficiäntky ne pospišajučy pjuť čaj.

— Cikavo, — vjalo kaže Antena. — Ščodo mašyn duže cikavo. Tak, oś ščo... Zabuv spytaty: ty ne bačyv Adu Polozovu? Jak vona...

Ščo ž, use pryzrodno. Ada musyť cikavyty Antenu biľše, niž moji rozmovy pro mašyny.

Odnoho razu ja rozbyv svij hodynnyk. Rozbyv kapitaľno, v remont joho ne braly. Vyrúčyv Antena: vin vtys u hodynnykovej futliar bezbatarejnyj pryzmač, nastrojenyj na «Majak». Ja doviduvavšia pro čas po radiö; ce ne duže zručno, zate oryginaľno.

Oś todi ja prypustyvsia pomylky. Ja pokazav cej hodynnyk Adi. Vona zajmalaś fechtuvanniam, duže pyšalasia cym, kazala, ščo fechtuvannia vyrobliaje charakter. Bezumovno, vyrobliaje. Naviť zanadto. Vona zniala svij hodynnyk i stuknula nym ob pidvikonia — efektno i točno. Ne pamjataju, jakoji marky buv hodynnyk. Maleńkyj,

ovalnyj. Zdajeťsia, «Kraplynka». «Možna ne pospišaty, — velykodušno promovyla Ada, — kíľka dniv ja obijduš bez hodynnyka, ale meni chotilosia b maty pryjmač z dvoma diäpazonamy».

Zymovych kanikul v Anteny cieho razu ne bulo. Naviť Novoho roku vin ne zustričav. Koly vin zjavyvšia pislia kanikul, Ada skazala, ščo vyhliad u nioho dykuvatyy i zaklopotanyj. Ale «Kraplynku» Antena prynis u povnomu poriadku. Z dvoma diäpazonamy. Hodynnyk takož išov.

— My z neju lystuvalyś, — rozpovidaje Antena. — Majže pivroku. Vona pysala, ščo choče staty pryborkuvačkoju. A ščo! Za idejeju, pidijšlo b...

Vzahali Ada cílkom mohla b staty pryborkuvačkoju. Ale vola stala stiuardesoju. Daľni liniji: Moskva-Deli, Moskva-Rym, Moskva-Tokiö... Vona zahynula v Himalajach.

Tak, zvyčajno, u neji bula «Kraplynka» peršoho vypusku. Duže maleńkyj hodynnyčok, schožej na kraplynku zastyhlloho jantariu.

Antena vodyť palcem po syniomu plastyku stola, kresliačy roztalym morozvom akuratnu visimku.

— Oś jak vono staloś, — kaže narešti Antena, — Himalaji... Daleko.

Nu, ne nadto vže daleko. Za ci roky ja pobuvav u bahatiorch krajinach: ščo v naši časy vidstaň? Milan, Sofija — sociölogični kongresy. Kolombo — mižnarodnyj sympozium. Ottava — konferencija po zastosuvanniu v sociölogií elektronnych občysliuvałnych mašyn. Paryž, London — dyskusijni zustriči z zachidnymy sociölogamy. Turystski pojizdky: Jehpet, Poľšča, Kuba, Bolharija. V Mižnarodnyj sociölogičnyj rik praciuav u Zachidnomu Sybiru i v Mongoliji.

Antena pryholumšenýj. Vin zapytuje pro jehypetški piramidy, i ja rozpovidaju, choć dumky moji vperto povertajutsia do Ady. Čomu? Ce bezhluzdo, bolisno. Na ci dumky nakladeno tabu. Zaraz ja jich pozbususia. Tak oś, piramidy. Zdalia vidčuvaješ sebe ošukanym: čekav čohoś biľšoho. Ale v miru toho, jak pidjiždžaješ blyžče, piramidy rostuť, pidijmajuťsia vhoru, vhoru, do samoho neba — ce spravliaje jakeś hnitiuče vražennia.

Antena uvažno sluchaje, potim kaže:

— A vse-taky dyvno, ščo ty kynuv chimiju i zajniavsia sociölogijeju.

Nema ničoho dyvnoho. U ciomu sviti vzahali use zakonomirno. Moja babusia z materynskoho boku bula čystokrovnoju cyhankoju. U mene taka spadkovist: prahnennia peredbačaty majbutnie. Tak ščo sociölogijeju ja zajniavsia zovsim ne vypadkovo.

Antena nedovirlyvo usmichajeťsia. Harazd, ja možu pojasnyty ce po-inšomu:

— Jakby isnuav dvovymirnyj svit, tamtešnim žyteliam, napevne, duže chotilosia b choć odnym okom zahlianuty v tretij vymir. Ščo tam? Jak tam?.. U našomu tryvymirnomu sviti prostoriše. Jak vidznačyv poet, «je rozhuliatiyś de na voli». Ale podybujuťsia liudy, jakym obovjavzko neobchidno vysunuty nis u majbutnie. Vziaty j vysunuty. Ščo tam? Jak tam?..

Antena ochoče pohodžujeťsia:

— Ce pravyľno. Duže choćeťsia zahlianuty v majbutnie...

My vže dvi hodyn sydymo v ciomu cholodyňky (tut prynajmni tycho), i ja nijak ne možu pryzvyčajitys do toho, ščo Antena ne zrobiv karjery. (Ja maju na uvazi naukovu karjeru i vkladaju v ce slovo chorošyj, česnyj zmist). Antena bув najtalanovytisj u našomu klasi. Buvaje, ščo liudyna zmalku staje vydatnym muzykantom; Antena mav takyj že jaskravo vyjavlenyj «elektronnyj» talant. I oś zaraz, z peršych chvylyn zustriči, ja vidčuv, ščo dyvovyžnyj talant Anteny ne znyk. Ale Antena praciuje riadowym inženerom na zavodi ihrašok. Ce bulo b normalno, tysiaču raziv normalno, jakby ne talant, cílkom vyniatkovyj talant Anteny...

Zovni Antena malo zminyvšia... Dovhotelesyj, chudorliavyj, po-chlopjačomu nezhrabnyj i soromlyvyj.

Vin hovoryť pro telebačennia. Dejaki fakty ja vže znaju. Ale u vykladi Anteny vony zvučať inakše. Vin stavyťsia do pryjmačiv, jak do žyvych istot: jomu žaľ jich — vony

žyvut' dedali menše j menše.

Čvert' stolittia isnuvalo čorno-bile telebačennia, potim zjavyloś koliorove TB — i sotni miljonov cílkom prydnych prýjmačiv bulo vykynuto na zvalyšče. jich zaminyly pivmiľjarda koliorovych televizorov. Ci masyvni dobrotni skryni mohly b praciuватy pjatnadciať čy dvadciať rokiv. Ale mynulo vsioho čotyry roky, i vony beznadijno zastarili: počalaś era «stereo». Zavody vypustyly vže ponad miljard «stereo». Siohodni «stereo» chapajuť usi. A čerez rik čy dva vony takož piduť na zvalyšče — obovjavzko zjavytsia ščoś nove...

— Spytyt b, chto na koho praciuje? — Antenu dyvuje cia dumka, vin šepoče, vorušačy hubamy. — Mašyny nadto švydko starijuť, my pracujemo, ščob zbuduvaty novi, a vony starijuť šče švydše... I nicheto cioho ne pomicaje, liudstvu poky ščo vystačaje inšych turbot.

Vystačaje. A koly cych turbot brakuvalo? Zakonomirnist' šče ne kole očej, u ciomu vsia sprava. Ale koly-nebud' vona vypovze, i todi dovedeťsia vyrišuvaty: bezperervno zaminiuватy techniku, zaminiuватy šcodnia, bezžalisno vykydajučy miľjony, miľjardy novych mašyn lyše tomu, ščo vony moraľno zastarili, čy prymyrytysia z tym, ščo nauka bude vse dali j dali bihty vid techniky, vyrobnyctva, žyttia? A naviščo todi nauka? Piznannia zarady samoho procesu piznannia?..

— Techniku treba perebudovuvaty, — bez osoblyvoji pevnosti kaže Antena. — Vona musyť buty prystosovana do postojnoji perebudovy. Jak ty hadaješ?

Chotiv by ja znaty, jak perebudovuvaty veletenški domny, marteny, konvertory, jakščo, napryklad, vidkryto sposib priamoho vidnovlennia metalu z rudy? Potribno zaminiuватy vse — do ostannioho gvyntyka! Prostiše j vyhidniše buduvaty zanovo.

— Dvno, — zauvažuje Antena, dyvliačyś u vikno.

Za viknom spalachujuť i hasnuť žovti vohni avtomobilnych far. Krapka, tyre, krapka.

— Dvno. My ne bačylysia stilky rokiv... Statejka, jaku ty čytav, davno zastarila. Adže tam buly lyše prypuščennia! Rozumiješ, rik tomu ja vylipyv prognozujuču mašynu.

* * *

Ja dosyť dobre ujaviaju trudnošci, povjazani z mašynnym prognozuvanniam. Skažy chtoś inšyj, ščo taká mašyna vže isnuje, ja spryjniav by ce jak žart. Ale Anteni važko ne viryty.

Ja jdu prosity čaju: u cij cholodyňnij firmi čaj poza zakonom. Zdajeťsia, divčata majuť Antenu za jakohoś vydatnoho sportyvnoho dijača. Vony vmykajuť prohravač, a v nas na stolyku zjavliajeťsia hariačyj čaj i domašnie pečyvo.

Take pečyvo ja jiv v Anteny, koly v nioho buv deń narodžennia. My vsim klasom podaruvaly jomu mikroskop. Ne zovsim novyj (my kupuvaly joho v komisijnomu), ale duže pokaznyj, z trioma objektyvami na tureli. Antena buv nadzvyčajno zadovolenyj mikroskopom i veś čas namahavsia pojasnyty nam, ščo rozmiry prýjmačiv i kontroľno-vymiriuaľnoji aparatury musiať za idejeju nablyžatysia do nulia. Joho nicheto ne sluhchav, my tanciuvaly.

Naprovesni vin počav zbyratty nadzvyčajno maleńki prýjmači, my jich nazývaly mikrobnymi. Prýjmači buly ne bilši vid makovych zerniatok i lovyly lyše Moskvu. Koly jich klaly v porožniu sirnykovu korobku i, vidkryvšy, nastrojuvaly jiji na rezonans, zvuk stavav dosyť hučnyj.

Jakoś Antena prynis sirnykovu korobku, napovnenu milimikronnymy prýjmačamy, i my uchytrylyś jich rozsypaty. Vsi kynulyś rozhliadaty, Antenu štovchnuly. Koly korobka upala, viter pidchopyv prýjmači, vony vidrazu poletily. Nemov chtoś dmuchnuv na kuľbabu. My počaly začyniaty vikna. Peršoji myti my naviť ne zmirkuvaly, ščo prýjmači pracujuť i zvuk staje čomuś hučnišy... Skandal buv velyčezyj.

— ...Prognozuvannia praktyčno, jak pravylo, rozrachovujuť na ščaslyvu kryvu. — Antena kreslyť na stoli liniju, jaka pidijmajeťsia vhoru. — Zvyčajno, liudy, kotri zajmajuťsia prognozuvanniam, znajuť, ščo musiať buty strybky. Ale peredbačyty jich (terminy, velyčynu i take inše) ne možuť. Tomu praktyčno prognozuvannia provadyťsia u vyhliadi ščaslyvych bezperervnych kryvych. A rozvytok — u širokomu značenni — jde inakše: kryva, rozryv, strimkiša dilianka, jaka vidpovidaje pojavi čohoś pryncypovo novoho, potim znova rozryv, i znova kryva jde šče strimkiše. Skladannia dalekych prognoziv duže važke. Bez mašyny ne obijdešsia. Liudyni dovodyťsia maty spravu z veletenškym obsiahom informaciji, dolaty bezlič zvyčnych ujavleń. Pamjataješ, jak Edhar Po zmaliouvav majbutnie povitroplavannia? Velyčezna povitriana kulia na dvi tysiači pasažyrov... Duže charakterna pomylka. My mymovoli často prognozujemo kiľkisno: zbilšujemo te, ščo vže je. A treba peredbačyty novu jakist'. Treba znaty, koly vona zjavyťsia i ščo dast'. Zhoda?

Ja vidpovidaju, ščo tak, zhoda, i zapytuju, čomu vin praciuje na zavodi ihrašok.

— Vykladaj, ščo trapyloš?

— Ničoho. Ničoho osoblyvoho. Včyvsia v aspiranturi. Potim zalyšyv. A na zavodi... Ščo ž, na zavodi dobre. Robota cikava. I potim motlochu tam syla-sylenna, — vin pozvavišav, — možu braty vse, ščo treba.

Jasno. Cej dobriaha oderžav zvalyšče i ščaslyvyj. Ja vižmu Antenu v svoju laboratoriju. Nu zvyčajno! Jak ja pro ce vidrazu ne podumav?

— Otže, ty praciuješ doma?

— Tak naviť zručniše. Nichto ne zavažaje...

Vin bahatoslivno zmaliuje perevahu roboty v domašnich umovach. Ne znaju, na koho ja biľše serdytyj — na Antenu čy na tych nevidomych meni liudej, jaki zobovjazani buly rozhledity joho talant.

— Zbyrannia prognozujoči mašyny doma. Dvaciate stolittia. Dykun!

— Adže vona ne duže skladna. Oś rozrobyty algorytm bulo dijsno važko, a mašyna... Za idejeju perša mašyna zavždy prosta. Uskladnenia počynajuťsia potim. Znaješ, peršyj radioteleskop u Harvardi zmajstruvav tesliar z došok, i koštuvalo ce vsoho-na-vsioho čotyrysta dolariv. A persi občysliuvalni mašyny bulo zrobленo z dytiacoho «Konstruktora»... Vzahali ce ne maje značennia. My jakoś plutano rozmovliajemo, adže ja šče ne skazav osnovnoho. Rozumiješ, jaka pryhoda: ja rozvjavaz na mašyni inšu zadaču, zovsim inšu. Ale vidpovid', zdajeťsia, pidjide i dlia twojej problemy.

— Jaku zadaču ty rozvjavazuvav?

— Bačyš, mašyna v mene nevelýka. Ja vtys jiji v odnu kimnatu... Z samoho počatku doveloś liputy mašynu stosošno do pytannia, jake mene cikavylo Elementy pamjati duže mistki, na biöblokach, krašci z isnujučych, z hotovoju informacijeju. I vse odno na šistnadciaty kvadratnych metrach bahato ne rozmisyš Zvidsy vužka speciálizacija: mašynu rozrachovanu lyše na odne pytannia. Vlitku ja počav jiji rozbyraty...

— Stoj. Jake pytannia ty postavyv mašyni?

— Bačyš, — Antena mneťsia, zazyraje meni u viči, — ja dovho vybyrav, ty ne vvažaj, ščo ce fantazuvannia, ja šukav vuzlovu problemu.

— A konkretno?

— Problema povernennia. Polioly do zirok. Nu, ty musyš znaty. Klasyčna problema povernennia: na korabli zbihlo pjat čy desiat rokiv, a na Zemli — sto abo dvisti. Povernuvišs, liudy potrapliajuť v inšej svit. jim važko, može, naviť nemožlyvo žyty v ciomu sviti. I potim vony prybuli z vidkryttiamy, jaki na Zemli vže davno zdijsnyly bez nych. Polioly vtračajuť sens.

— Klasyčna problema povernennia. Prypustymo. Ale čomu neju treba zajmatyš odyncem?

— A ščo tut robyty kolektyvu? Nu ščo robyv by instytut?

— Vlaštovujuť že na ciu temu konferenciji...

— Ni, ty splutav: buly konferenciji z mižzorianoho zviazku. A perelioty na mižzoriani dystanciji vvažajuťsia nezdijsnennymy. Praktyčno nezdijsnennymy. Pro ščo my hovorymo! Nema žodnoho instytutu, žodnoji laboratorijs, žodnoji grupy, jaki speciäľno zajmalysia b cieju problemoju. Ta j jak zajmatysia? Spočatku potribno znajty jakiś oporni ideji. Znajty, rozvynuty, dovesty, ščo ce ne marenia...

— Ty možeš praciuватy nad inšoju problemoju, a u viňyj čas...

— Ni! — Antena zaperečlyvo zmachuje rukamy. — Ne možna vidchylitysia, treba dumaty na povnu potužniſt.

* * *

V avtobusi, na spitnilomu vikonomu skli, Antena kreslyť schemu, pojasniujučy budovu svojeji mašyny. Za viknom myhotiať pryhašeni snihom nični vohni, i vid cych vohniv, vid jichnioho ruchu schema zdajeſtsia objemnoju, dijučoju, žyvoju.

Teper ja ne maju sumnivu v mašyni. Nezrozumilo inše: jakščo mašynu bulo zibrano, jakščo vona praciuvala, čomu pro ce ni hu-hu?

— A jak že? — dyvujetsia Antena. — Za idejeju i musyť buty tycho. Nu, ujavy sobi počatok stolittia. Aviäcia robyť perši kroky. Nezhrabni litaky narešti pidijmajutsia v povitria... Ujavliaješ, na zahaľne zachoplennia vony zlitajuť na sto čy naviť na dvisti metriv. I oś zjavliajeſtsia diad'ko, schožyj na mene, i počynaje zapevniaty, ščo čerez sorok čy pjatdesiat rokiv gvyntomotorni litaky zastarijuť, nastane era reaktyvnoji aviäciji. Koho zacikavylo b take povidomlennia?..

Vin nespodivano zamovkaje, potim pytaje, dyvliačyś ubik:

— Ada litala na reaktyvnych?

— Vzahali, tak, na reaktyvnych. Ale tam, u Himalajach, rozbyvsia vertolit. Osvojuvaly novu liniju.

Cej avtobus ledve povije. Oś vin haky zastariv ne lyše moraľno.

— A čomu ty vyrišyv buduvaty prognozujuču mašynu?

— Prosto odnoho razu ja zmirkuvav: cikavo, jakym bude dvadciať perše stolittia? Adže ce cikavo; ty ž sam kazav, ščo inkoly chočeſtsia vysunuty nis u četvertyj vymir.

Oś vono ščo. Odnoho čudovoho dnia Antena, zavždy zajniatyj svojeju elektronikoju, ozyrnuvsia i zdyvovano zauvažyv, ščo navkolo cilyj svit, jakyj — o, velyke vidkryttia! — naviť maje svoje mynule i majbutnie... Mynule, jasna rič, pochmure: hromadiany ne vmyli robyty prostych supergeterodynnych prjmačiv. Zate poperedu velyke majbuttia. Vse bude pidporiadkovano radiö: radiöastronomija, radiöchimija, radiöbiologija, možlyvo, naviť radiömatematyka. I Antena obrav najprostišyj sposib pobačyty cej radiösvit: pobuduvaly prognozujuču mašynu.

— Ta ni, zovsim ne tak!

Na nas ozýrajutsia: nadto vže energijno Antena rozmachuje svojimy dovhymy rukamy.

— Ni... Meni zachotilosia dovidatyś, ščo robytymuť liudy. Oś! Tut bezlič riznych pytań, ale vsi vony vreſti-reſt zvodiaťsia do odnoho. Nu, rozumiješ, jak merydiány pretyrnajuťsia na poliusi. Sprava v tomu...

— Buty čy ne buty. Znaju. Tychiše.

— Ty posluchaj. Abo prystupnyj nam svit obmeženyj soniačnoju systemoju, i lyša jeťsia tilky obladnuvaty cej svit, abo možlyvi poliotsy do zirok, i todi bezmežnyj prostir vidkrytyj dla diaľnosti liudyny.

— Mjako kažučy, pytannia ne nadto aktuaľne. Tak by movyty, ne pekuče.

— Čomu? Vsia istorija liudstva — ce proces rozšyrennia kordoniv našoho svitu. Navčylyś buduvaty korabli — zavojuvaly okean. Vynajšly litaky — zavojuvaly povitria. Stvoryly rakety — počaloś zavojuvannia soniačnoji systemy... A ščo dali? Adže ce potribno znaty...

Ščo ž, po suti, Antena maje raciju: naš svit može isnuvatuť lyše v rozvytku. Jakščo vin zamknetśia v jakychoś kordonach, postane zahroza vyrodžennia. Z časiv Wellsa na ciu temu napysano sylu-syleniu romaniv. Ale nam šče, oj, jak daleko do kordonov sonačnoji systemy! Pered namy tysiači iných problem, pekučych, nevidkladnych.

A vtim, chtozna. Merydiány na ekvatori paralelni odyn do odnoho: vony, napevne, j hadky ne majuť pro isnuvannia poliusa i dumajuť, ščo peretnūtsia deš u neskinčenosťi. Duže možlyvo, ščo problema povernennia stane aktuaľnoju značno raniše, niž nam zdajetsia.

Z čoho, vlasne, ja vziav, ščo Antena nevdacha? Vin znajšov problemu, vidpovidnu do svoho talantu, — oś u čomu sprava.

— Doveloś kynuty aspiranturu, — rozpovidaje Antena. — Mij šef zajavyv, ščo dva-dciať perše stolittia, zorelioty toščo — ce dytiači ihrašky, a tema musyť buty realna. Harazd, ja podav zajavu: «Prošu vidpustyty na zavod ihrašok». A potim vyrišvv, ščo j sprawdi varto pity na takyj zavod.

— I todi, — kažu ja bezbarvnym holosom litopyscia, — todi rozpočalaś era elektronnoji ihrašky...

— Ta ni, do čoho tut elektronika! — perebyvaje Antena. Vin harnyj chlopeć, jomu duže chočetśia rovijaty moji pomylkovi dumky. — Elektronni ihrašky — ce nisenitnycia, rozumiješ, nisenitnycia. Pidrobka siohodnišnioji techniky. A harna ihraška musyť buty proobrazom mašyn, jaki zjavliaťsia čerez sotni rokiv.

Ja znevažlyvo pyrchanu. Zaraz Antena prosto zhoriaje vid bažannia vtovkmačty meni ščo j do čoho.

— Ce ž zakonomirniſt! Pryhadaj choča b turbinku Herona. Ihraška! A chiba hiro-skop ne buv ihraškoju, dzygoju? Abo perši roboty, adže ce buly kumedni mechanični ihrašky. Chiba ne tak? Zrozumij ty narešti: mašyna majže zavždy zjavliajeťsia spočatku u vyhliadi ihrašky. Ihraškovi litaky, napryklad, zletily raniše, niž sprawžni. Jakščo ja choču siohodni zajmatysia mašynamy dvadciat peršo stolittia, meni treba stvoriuватy ihrašky.

— Bojuś, ce buduť skladni ihrašky.

— Ni, za idejeju, harna ihraška zavždy prosta. Tomu vona dovhō žyve. Skažimo, kalejdoskop — adže jak prosto...

Avtobus zupniajeťsia, my pospišajemo do vychodu.

* * *

My jdemo po mokrij vid taloho snihu brukivci, i Antena, dosadlyvo vidmachujučýs od snížynok, ščo bjuť v oblyčcia, hovoryť pro ihrašky. Deš udalyni hraje muzyka. Rytmično kružliajuť snížynky, kružliajuť, letiat, znykajuť u temriavi. Oś tak — pid muzyku — letily milimikronni prjymači, koly Antenu štovchnuly i korobka vpala.

Ce bulo na velykij perervi, vsi kynulyś začyniaty vikna, a Antena pišov do došky i počav pysaty formuly. Potim vin zajavyv, ščo nam kajuk, oskilky prymiščennia nastrojene na rezonans. Vin naviť pojasnvv chid rišennia, ščob my ne maly sumnivu. Nichto j ne sumnivavsia. Čudovo čuty bulo opernu muzyku: Rymskyj-Korsakov, «Skazannia pro nevydymyj hrad Kitež i divu Fevroniju». Ja chotiv pobihty dodomu po pylosos, ta bulo vže pizno, pererva skinčylaś. Geografu (vin vydiliavsia čymaloju dovirlyvistiu) my zaja-vyly, ščo ce hučnomoveć u budynku navproty. Piv-uroku my protrymalyś. «Vidbuva-jeťsia ščoś dyvne, — skazav vrešti-rešt geograf. — Muzyka lyne u mene z livoho rukava. Jakščo rukav pidnesty do vucha, muzyka pomitno posyliujeťsia...» Fechtuvannia rozvývaje fenomenalnu vytrymkmu. Ada cilkom spokojno vidpovila, ščo treba dmuchnuty na rukav, i zvuk znykne. Zvuk niby vidleť, skazala vona. Ale geograf uže serjozno pohli-adav na Antenu, i dali vse pišlo jak slid: Antena vstav i, vynuvato morhajučy česnymy synimy očyma, ziznavsia.

Ja ce «Skazannia» dobre zapamjatav. Tam je take misce, chor družyny Vsevoloda «Pidnialasia opivnoči», ce taky mohutnio zrezonuvalo.

Vlitku, vže pislia toho, jak Antena pojichav, ja kíľka raziv zachodyv u školu. V našomu klasi zrobly remont. Pofarbuvaly, pobilyly. Ale koly na vulyci ne duže hominlyvo i v korydori nicho ne rozmovliaje, čuty, jak praciujuť rozsypani navesni prjmači. Pevno, deś vony šče zalyšylyś! Zvuk buv duže tychyj i tomu tajemnyčyj: pošepty rozmovliala žinka ta bentežno hrala daleka muzyka.

* * *

Prognozujuča mašyna maje cílkom prystojnyj vyhliad. Hladeňka zelena panel' iz sklo-plastyka pidnosyťsia vid pidlohy do steli, lyšajučy vužkyj prochid do vikna. Načynka mašyny znachodyťsia tam, za panelliu, a na samij paneli tiľky ščyt z dvoma desiatkami zvyčajnych kontroľnych pryborov i standartnym akustyčnym blokom vid elektronnoho analizatora «Brianšk».

— Vlitku ja deščo rozibrav, — kaže Antena, — zaraz vona ne praciuje, ale rišennia zapysano na magnitofoni, my prokrutymo.

— Rišennia... Posluchaj, vono bez usich tych umovnych nuťtransportuvań, spravžnie rišennia?

— Tak, vona vydala čudovu ideju, cílkom nespodivanu. Zvyčajno, ce lyše ideja, ale...

— A čomu neobchidno bulo rozbyratty?

— Nu... Vona prognozuvala lyše kincevyj rezultat.

Ach, jaka nedobra mašyna! Vona prognozuvala lyše kincevyj rezultat. Vse-taky Antena — varvar.

— Vona kazala «ščo» i ne kazala «jak», — staranno vtovkmačuje Antena. — Vidpovid' dano u zahaľnij formi. Do toho že energija... Vona brala sylu-sylennu energiji, u mene jšla na ce polovyna zarplaty.

V mašyni majže sorok kubometrov. Antena mih umistytu tudy strašenno bahato. Vvažajuť, ščo taku mašynu vdastisia pobuduvaty rokiv čerez pjatdesiat, ne raniše. Meni splyvajuť u pamjati slova Konan-Dojlia: «Miž inšym, nicho ne rozumije spravžnioho značenia toho času, v jakomu vin žyve. Starovynni majstry maluvaly charčevni i sviatych Sebasťjaniv, koly Kolumb u nych na očach vidkryv Novyj Svit».

— A čomu b tobi ne perejty v moju laboratoriju?

Antena ne liubyť, ne vmije vidmovliaty, i zaraz jomu ne tak lehko skazaty «ni».

— Ty ne obražajsia... U tebe meni doveloś by zajmatysia takymy mašynamy... Ni, ty, bud' laska, pravýľno mene zrozumij i ne obražajsia. Mašyna — projdenyj etap. Vona dala ideju, i teper ja jdu dali. Po suti, mašyna možna zovsim rozibraty, vona vže ne potribna. Ja choču zajmatysia lyše problemoju povernennia...

— Znaješ, koho ja nedavno bačyv u kinochronici? — pytaje Antena. Mabuť, jomu zdajeteſia, ščo vin tonko perevodyť rozmovu na inšu temu. — Archhypovyča. Oś. Vin velykymy spravamy zapravliaje... Tiamuščyj chlopeć, čy ne tak?

Vin velykyj artyst, naš Archhypovyč. Vse žyttia vin hraje roľ velykoho organizatora. Bože, jaki nadychajući promovy vin vyhološuvav na škílnych nedílňykach.

— Chodimo, — Antena tiahne mene za rukav. — Ja navču tebe varyty kavu. Znaješ, ja zrobiv u cij haluzi nadzvyčajne vidkryttia: kavu treba varyty strumamy vysokoji častoty...

Teper ja znaju, jaký vyhliad maje žytlo liudyny, zajniatoji klasyčnoju problemoju povernennia. Odnu kimnatu viddano prognozujučij mašyni, druhu peretvoreno na ščoś serednie miž majsterneju i laboratorijeju.

Antena meškaje u kuchni. Vlasne, ničoho kuchonnoho tut nema. Kuchniu obladnano v maleńku kimnatu: tachta, krislo, nevelyčkyj stolyk. Na stinach šisť velyčeznych

koliorovych fotokartok: svitanok, chmary, veselka, znova chmary...

Chmary čudovi. Ale žyttia v Anteny nelehke, ce z usioho vydno. Zarobliaje vin u pjať raziv menše, niž mihi by, i praciuje vdviči biľše, niž musiv by. Ta sprava naviť ne v ciomu. Najvažče v stanovyšči Anteny zberehty viru v neobchidnisti svojej roboty. Bulo b strašnoju tragedijeju popraciuvaly oš tak rokiv z trydciať, a potim pobačyty, ščo vse ce marevo.

Ja nasylu ujavliaju sobi takyj sposib žyttia. Oš Antena povertajeťsia z zavodu i beretsia za klasyčnu problemu povernennia. Problemu, jaku vvažajuť nezdijsnennoju. Deň u deň, rik u rik — poza svitom nauky. Nichko ne vnykaje v joho robotu. Nichko ne može skazaty, pravylni joho ideji čy ni. Ni z kym posperečatýs i obminiatysia dumkamy, bo fachivci z mižzorianych perelotiv zjavliaťsia lyše v nastupnomu stolitti.

Navriad čy ja zmih by tak praciuvaty.

A znimky na stinach harni. Vony jak vikna, vidkryti v zapamoročlyvo hlyboke nebo.

— Ja zaraz praciuju nad nebom, — kaže Antena. — Rozumiješ, za idejeju ce bude cilyj nabir ihrašok... Nu, ščob možna bulo zrobyty nebo ne hiršym vid spravžnioho. I oš chmary poky ščo ne vdajuťsia. Optykoju ja zajniavšia zovsim nedavno, tam chytromudra mechanika. Chmary vychodiat jak vata — siri, nudni...

Otže, chmary poky ščo ne vdajuťsia. A ščo vdajeťsia?

— Ščo vdajeťsia? — perepytuje vin i vidrazu ž zabuvaje pro vysokočastotnu kavu.

— Zaraz pobačyš. Ja pokažu tobi veselku, ce cikavo...

Toho dnia, koly my z Adoju pišly v «Chudožnij», a potim perečikuvaly v metro došč i ja pociluvav Adu, bula veselka. Jedyna veselka, jaku ja zapamjatav na vse žyttia. Inši veselky pryahadujuťsia jakoš vzahali, vony schoži odna na odnu, a ta zovsim osoblyva. Nevže ja rozpovidav Anteni?.. Ni, zvyčajnyj zbih. Ce bulo vže v devjatomu klasi, koly Antena pojichav. Nu tak, majže čerez rik pislia joho vidjizdu.

Antena stavyť lampu v kutok na pidlohu. Potim vidchodyť na seredynu kimnaty, distaje z kyšeni sribliastyj cylindryk, rizko nym zmachuje, nemov strušuje termometr.

Spalachuje jaskravo-červona duha, schoža na ščiľnu prozoru stričku. Duha švydko nabýraje hlybyny, staje lehkoju. Vnutrišnij kraj jiji zelenije, rozplyvajeťsia, i majže odnočasno prostupaje tretij kolir — fiälkovyj.

Ce čaklunstvo, nemožlyve čaklunstvo.

Peredi mnoju palachkotyň prekrasna bahatokoliorova veselka.

Vsi predmety v kimnati vtračajúť obrys, kudyś vidstupajuť. Vony znykajuť, jich prosto ne isnuje. Reálna lyše cia veselka — vohka, pronyzlyvo čysta, vykuvana z najlehšych farb.

Vona oš-oš ščezne. Vona tremtyť vid najmenšoho podychu. Myhotiať i dychajúť nižni farby. V nych hurkit dalekoji hrozy, tryvožni spalachy blyskavyč nad obrijem, vidi'blysky soncia v piniaých doščovych kaliužach.

Ja prostiahaju ruku. «Ne treba!» — vyhukuje Antena. Na myť veselka spalachuje slípučym midno-žovtym vohnem i zrazu ž znykaje.

— Jiji ne možna čipaty, — vynuvato zauvažuje Antena. — Jakščo ne čipaty, vona trymajeťsia dovho, chvylyn pjatnadciať-dvadciať. Bulo šče poliarne siajvo, ale joho zábrav susidškyj chlopčyna...

* * *

Kimnata, v jakij my varymo kavu, dosyť-taky zacharaščena. Knyžkovi polci vzdovž dvoch stin (na polciach uperemiž knyhy j ihrašky). Čymala elektronno-občysliuvalna skrynia; na niž sput' obidranyj pliamystyj kit. Verstat, zavalenýj instrumen-tamy. Stil z jakoš napivzibranoju elektronnoju tumboju.

Ja perehliadaju knyžky. Chaos. Lyše na odnij polci poriadok: tut knyžky, ščo

stosujuťsia problemy povernenia. Ja beru navmannia tomyk v akuratnej muarovij palituri i vidkryvaju na tých storinci, de leží zakladka.

«Vsi ci projekty podoroži po Vsesvetu — za vyniatkom poliotiv vseredyni soniačnoj systemy — varto vykynuty v košky na smittia».

Oho, jak energijno! «Radioastronomija i zviazok čerez kosmičnyj prostir» Parsella. Harazd, vižmeme šočo inše.

«Nemožlyvo obmynuty ci trudnošči, i nema nijakoji nadiji podolaty jich...»

Ce monografija Chornera pro mižzoriani perelioty. A še? Fantastyčnyj roman.

«Pry veletenškomu rozryvi u časi vtračajet'sia sam sens poliotiv: astronaut i planeta počynajú žity vidirvany, marnym odne dla odnoho žyttiam».

— Pidbadiorujuče čytannia. Naviščo ty ce kolekcionuješ?

— A jak že? — dyvujetešia Antena. — Potribno znaty, jak mirkujuť inši...

Mirkujuť! Mene v takych romanach dratuje, šočo tam jakraz ne mirkujuť. Avtor dovhó zapevniaje, šočo oś akademik A. nadgenijaľnyj, a profesor B. nadmudryj, potim voly počynajú rozmovliaty — i šočo ce za najivne bazikannia!

— Tut je svoji trudnošči, — kaže Antena. — Sučasnyk Edhara Po mihi poviryty u povitrianu kuli na dvi tysiači osib i ne poviryv by v litak. Bačyš, jaki chytrosti...

Ja mašynaľno perebyraju knyhy. «Čorna chmara» Chojla.

«Malo cikavoho možna prydumaty, napryklad, pro mašyny. Očevydno, šočo mašyny i riznomanitni prylady buduť z časom stavaty dedali skladniši n doskonališi. Ničoho nespodivanoho tut nema».

Chojl vvažaje, šočo ce axiöma: ničoho nespodivanoho u rozvýtku mašyn ne peredbačaješia.

— Ty pošukaj oś tam, — Antena pokazuje na verchniu polyciu. — Pohortaj Sergijkovu knyhu; vin za neji doktora distav. Ničoho ne možna zrozumity — latyna i vse tax inše. Majbutnie svitylo chirurgiji. Tam i obydví tvoji knyhy.

* * *

Antena včyvsia z namy lyše rík, a pamjataje majže vsich; cieho ja ne čekav.

Otže, Sergijko stav doktorom. Čudovo! Zcilytel i zachysnyk brodiačych sobak našoho rajonu...

Ne tak prosto dobratysia do verchnioji po lyci, vona pid samoju steleju. Ja lizu na pidvikonia — i baču mikroskop. Vlij stojí u samomu kutku, za knyhamy. Dobryj staryj mikroskop, podarowanyj Anteni čotyrnadciať rokiv tomu.

Todi, koly my rozsypaly prýjmači i čerez ce zirvalysia uroky, zavuč vyholosyv hučnu promovu. V njej zhaduvalysia četvirky z povedinky i bolo namaliovano dosyť prekonlyvu kartynu našoho pochmuroho majbutnioho. Na zakinčennia zavuč zaboronyv Anteni robyty maleńki prýjmači. «My obladnajemo dla tebe hermetyčnyj zakutok u majsterni, — poobiciav zavuč. — Tam, budť laska, roby šočo chočeš, a bez specumov dozvoliaju zbyraty lyše velyki prýjmači. Zavbiľsky z knyžkovu šafu, ne menší».

Z toho času Antena počav jakoś dyvno pohliadaty na knyžkoví šafy. Na avtobusy i trolejbusy vin takož dyvysia dyvno. A odnoho razu ja pomityv, jak vin začudovanou rozhliaďuje vysotnyj budynok na plošci Povstannia.

Jakoś, koly my povertalysia zi školy, Antena promovyv:

— Znaješ, možna vylipyty takyj velykyj prýjmač, šočo vin odnočasno vyjavyleťsia i najmenšym.

Ja vyrišyv, šočo Antena vynajšov naduvnyj prýjmač. Spravdi, čomu b prý pojavi zavuča ne zbiľšuvaty rozmiry prýjmača?

My prýjšly do Anteny dodomu, i tut vyjaviloś, šočo sprava ne v naduvnych prýjmačach. Antena vyjniav z kyšeň svij radiomotloch, poporavsia chvylyn dvadciať, potim oholosyv:

— Zaraz ty sydyš vseredyni trylampovoho pryjmača. Kyń knyžku, adže ce taka myť...

Vin buv duže zadovolenyj z sebe, a te traplialosia ridko.

— Oś, kvartyra zamist̄ korobky. Obydvi kimnaty, kuchnia i vanna. Ce duže prosto. Buly b lampy i drit, schemu možna zibraty z bud'-jakych predmetiv. Bačyš kvitkovi horš-čyky? Vony zamist̄ oporiv...

I ja zrozumiv, ščo Antena ne žartuje. Pryjmač naspravdi velkyj, a miscia ne zaj-maje. Ščopravda, zvuk buv jakyjś skrypučyj. Antena bihav po kimnatach, roztiahuvav drit, vyjmav produkty z cholodyňka, jakyj takož vchodyv u schemu...

My ne staly hotuvaty urokiv, a vyrišly poblukaty mistom, i Antena vyhaduvav usiliaki pryjmači. Za idejeju, tverdyv vin, možna zlipyty pryjmač z bud'-čoho. Spočatku vin prykydav, čy vdasťsia prystosuvaty dla pryjmača škiľne prymiščennia. Tut, odnače, vynykly trudnošći z dachom. Antena skazav, ščo vin zroblenyj ne z toho materiálu i vzahali krašče vykorystaty biľsi objekty. My pišly do metro — pidbyraty pryatnyj mi-krorajon. Ale dorohoju Antena zjavyyv, ščo ničoho ne vyjde: vid transportu i vzahali vid linij elektroperečač bude bezlič pereškod. My trochy posydily v sadočku, i Antena, ščob rovijiatyś, zrobyv pryjmač z čotyrioch berizok, dvoch lavok i kvitkovojo klumby.

— Ce vse-taky biľše za knyžkovu šafu, — skazav vin. — I vzahali dribnycia, protymajeťsia do peršohho došču. Abo do ranku. Rosa vranci bude. Davaj posluchajemo sportyvni visti.

* * *

Antena sydyť na nyzeňkij lavočci v kinci korydora pid višalkoju. V rukach u nioho ščoś na zrazok mikrorojalia: čorna ploska skryňka z maleńkymy bilymy klavišamy. V protyležnomu kinci korydora, pa pidlozi, čajne bliudce z sirym, jak popil, poroškom. Z poroška styrčať try korotki midni drotyky. Na porozi, vyčikuvaľno dyvlačyś na bliudce, stojí chudyj podriapanyj kit.

— Dystancjne hoduvannia dykych zviriv? — zapytuju ja.

— Tak, zviriv, — mašynaľno vidpovidaje Antena. Vin staranno natyskuje na klawiši: tak počatkujučyj piänist rozihruje hamy.

Siryj porošok na bliudci vorušyťsia, povze vhoru po drotnach, i vony vidrazu stajuť schoži na vuzluvati koren... Koreni švydko zrostajuťsia, stvorujučy jakuś figuru. Šče myť, porošok zavychriujeťsia i zastyhaje.

Na bliudci stojí vedmedyk.

Ja beru statuetku v ruky, u neji tverda žorstka poverchnia. Vseredyni statuetka porožnia, ce vidčuvajeteſia z vahy.

— Poklady, šče ne vse...

Ja kladu vedmedyka na bliudce. Antena natyskuje na klawiši — i vedmedyk rozsy-pajeteſia: znovu žmenia siroho porošku i try korotki midni drotyky.

— A zaraz bude osel, — uročysto ohološuje Antena. — Tobto ne osel, a takyj neve-lyčkyj oslyk.

Zjavliajeťsia oslyk. Dosyť schožyj.

— Poky ščo lyše dvi programy, — zitchaje Antena. — Vzahali že ce bude cilyj nabir: Vinni-Puch, Krolyk, Pjatačok, Tyhr toščo. Poky oś vypuskajemo oslyka Ia... Možna šče prymusyty joho chodyty. Ščopravda, chodyt vin pohano.

Siryj oslyk, kumedno pohojdujučyś, povilno jde na nehnučkych nohach. Do nioho tycho nabłyžajeťsia kit. Odniejeu rukoju ja vstyhaju vidštovchnuty kota, druhoju pid-chopliju oslyka.

Zdajeťsia, ja zdohadujuś, jak ce zrobleno. Siryj porošok skoriše vsioho jakyjś fero-magnitnyj splav. Magnitne pole prymušuje častynky porošku roztašovuvatyś u pev-nomu poriadku, spresovuje jich, utvoriujeťsia micna figurka.

— Majže tak, — pidtverdžuje Antena. — Nyni dyvno — čomu cioho ne prydumaly raniše... Rozumiješ, u peršomu prjmači Popova bув koherer. Nu, taka skliana trubka z zaliznymy ošurkamy. Pid dijeju radiöchvyľ ošurky zlypalyš. Vychodyt, pryncyp bув vidomuj šče v mynulomu stolitti.

— Cikava ihraška.

— Ihraška? — vin zdyyvovano dyvyťsia na mene. — Ale ž ce... Ale ž tak možna zminiuvaty mašynu.

— Tak? Nu, ni...

Ja populiarno pojasniuju: sučasna mašyna, skažimo, avtomobil, zrobleno z baha-tioch riznomanitnych materiäliv. V tomu čysli nemagnitnych.

Antena vidrazu vidstupaje:

— Ja prosto podumav... Rozumiješ, može, mašyny tomu j skladni, ščo v nych ba-hato riznych materiäliv?.. Ale vzahali-to ja ne sperečajuš.

Ja uvažno rozhliadaju oslyka. Micno zrobleno! Važko poviryty, ščo vin može chodyty.

Ale ž ce dumka!

Mašyna, zroblena z siroho porošku j elektromagnitnoho polia, bude kudy prostiša, jij, napryklad, ne potribni gvyntovi zjednannia, šarniry, pid dijeju polia metal može myttiu zminiuvaty formu... Metal, ščo zminiujeťsia, — oś u čomu sprava.

— Chudožnia rada ne zatverdyla vedmedyka, — rozpovidaje Antena. — Skazaly, ščo ce formalizm. Čomu, movliav, vedmedyk siryj. A ščo ja mih vidpovisty? Nadali, vy-korystovujučy cej pryncyp, možna bude lipyty i burych, i čornych vedmediv, a poky ščo lyše takych. — Adže j veselku zrobleno na ciomu pryncypi...

Bezperečno, ce dumka!

Vynkla b neobchidniſt u dosyť skladnomu mechanizmi, ščob oslyk mih chodyty. A tut ničoho nema! Magnitne pole znykaje na sotu častku sekundy, porošok počynaje rozsypatyš, ale znova vynkaje pole, pidchopliuje porošok, i vin tverdne vže v inšomu roztašuvanni častynok. Jak na dvoch susidnich kinokadrach: oslyk zrobyv jakuś častynu kroku...

My stvoryly hromizdku techniku, naša cyvilizacija obrosla miľjonamy vsiliakych pryladiv, mašyn, sporud. Zdavalosia, z mašynamy ne može buty ničoho nespodianoho. Vony stavatymuť skladniši, doskonališi i tilky.

Durnycia! My malujemo charčevni i sviatych Sebastjaniv, a chtoś u cej čas vidkry-vaje novyj svit.

Minlyvyj svit, sprava ne lyše v mašynach. Uveś svit! U niomu vse bude zdatne do postojnoji zminy: budynky, mosty, korabli, mista, litaky...

— Nu, my zmontuvaly na zavodi prystojnyj prylad. Ne dystancijnyj — tam cioho ne treba. U «Dytiačomu sviti», na vitryni, točnisińko takyj oslyk... Oś i kava hotova. Ja prynesu magnitofon, posluchaješ vidpovid' mašyny.

* * *

My pjemo kavu, zvarenu strumamy vysokoji častoty. Vona ne krašča za zvyčajnu. Ale Antena neju javno pyšajetsia, i ja chvaliu: čudova kava, zovsim osoblyva kava, vva-žaj, takoji meni šče ne dovodyloš pty.

— Jaka v tebe napruha v mereži? — zapytuje Antena. — Ja obovjazkovo zrobliu tobi taku kavovarku.

— Napruha...

Do bisa kavovarku! Oś tut zjavylasia veselka. Vona svitylasia zseredyň i bula zovsim žyva. Nizaščo ne spytaju, jak ce robyťsia. Čaklunstvo. Sumne čaklunstvo. Cia veselka nahadala meni tu, davniu, choć vony zovsim ne schoži.

Toho dnia my pišly z Adoju v «Chudožnij» na dennyj seans, ščob pereviryty jiji ideju

pro telepatiju. Ideja zdavalasia meni cikom pravdopodibnoju. Doslid, rozpovidala Ada, provadylyś na odnij liudyni, tomu rezultat vyjšov nepevný. Potribno vziaty pjatsot čolovik abo tysiaču, ščob skladanniam pidsylyty slabkyj efekt. Zvyčajno, pid čas doslidu liudy povynni vodnočas dumaty pro ščoś odne, v «Chudožniomu» jšov švedskyj detektyvnyj fil'm, ce bulo duže vdalo: zločyneč tak nespodivano vdyravšia v kupe pojizda, striliau u špyka — i zal «synchronno i synfazno» — zavmyrav vid žachu. My sydily v kutku, na nas ne zvertaly uvahy. Ada zatulyla vucha rukamy j zapliuščila oči. Vona musyla telepatično vlovyty cej kontroľnyj moment. Na ekrani mčav pojizd, špyk chodyv po vahonach, a ja dyvyvšia na Adu, na jiji oblyčči myhotily tini...

Doslid cioho razu ne vdavia. Adi nabrydlo zatuliati vucha, i vona skazala, ščo ne obovjazkovo sydity tak z samoho počatku, dosyť prychotuvatysia, koly nablyzyt'sia čas. Kartynu my znaly lyše za perekazamy i, zvyčajno, propustyly kontroľnyj moment.

Potim my chovalisia v metro vid došču. My jizdyly navmannia riznymy linijamy i vse dyvylysia na tych, ščo vchodyly, vhadujučy po jichnich oblyččiach, jich odiahu, čy zakinčyvsia došč. Buvajuť že došči, jaki jduť dovo! Ale cej zakinčyvsia čerez hodynú čy pivtory. Vyjšly my na Izmajlovskij i vidrazu pobačyly veselku. Vona vysila nad ne prosochlym šče prospektom, schoža na veletenškyj arkovyj mist. Pid mostom bezšumno plyvly kolony mokrych avtomobiliv. Ada skazala, ščo veselku lyše zlehka namaliuvaly blidymy akvarelnymy farbam. Ja pohodyvsia, choč veselka bula duže jasna. Osoblyvo jiji verchnia častyna. I lyše bilia pidnižžia, tam, de arka spyralaś na dachy dalekych budynkiv, farby dijsno buly mjaki, poviti serpankom...

* * *

Mižzoriani perelioty vvažalyś nezdjsennymy nasampered z točky zoru energetyky. Neobchidni miljony tonn anihilacijskoho palyva, ščob rozihnaty do subsvitlovojí švydkosti maleseńku kapsulu z odnym-dvoma kosmonavtamy. Dlia zberihannia paľnoho (treba šče navčytysia joho dobuvaty!) vynykne neobchidnist' u jakomuś speciälnomu obladnanni, ščo maje čymalu masu, i, otže, potrebuватyme dodatkowych vytrat paľnoho. A ščob rozihnaty ce dodatkove paľne, znova-taky potribne nove paľne...

Mašyna ne vyrišuvala ciu častynu problemy. Antena vychodyv z toho, ščo korabel bezperervno otrymuватyme energiju z Zemli.

«Energetična zaborona» mižzorianych pereliotiv vynykla, koly lazerna technika bula šče v peliuškach. Vtim, uže todi hovoryly pro možlyvisť vykorystannia lazeriv dla zvjavku z korabliami. Zrozumilo, zovsim ne prosto perejty vid informacijnoho zvjavku do energetičnoho. Tut je svoji trudnošči, ale v pryncypi jich možna podolaty. U miru rozvýtku kvantovojo optyky bude zbiľšuvatysia potužništ', jaku zdatni peredavaty lazery. Do toho že dla rozhonu abo haľmuvannia korablia — samoho lyše korablia, bez cych veletenškych zapasiv paľnoho — potribno bude ne tak uže bahato energiji. «Ja obrav cej variänt z povahy do zakonu zberežennia energiji», — skazav Antena. Ščo že, z cym možna pohodytyś.

Ale zalyšajeteśia osnovne: klasicna problema povernennia. Čas plyne po-riznomu na Zemli i na korabli; potribno pryniaty ce abo vstupyty v superečku z teorijeju vidnosnosti. Mašyna ne sperečalaś. Teper ja rozumiju, ščo vona j ne mohla sperečatyś, vona ne bula na ce rozrachovana.

Oś vidpovid', ja perepysav jiji z magnitofonnoj stričky.

«Korabel: perebudova v polioti na pidstavi oderžanoji z Zemli informaciji. Meta — povernennia korablia na Zemliu ne zastarilym. Ekipaž: postijnyj kontakt z Zemleju, zasvojennia z dopomohoju hipnopediji jakomoha šyršoju informaciji pro žyttia na Zemli, ovolodinnia novymy profesijamy. Speciälni peredači, ščo hotujut' do pryniatia novoj epochy».

Antena pojasnyv ciu ideju takym prykładom.

Prypustymo, try karavely vyrušajuť u kruhosvitnie plavannia, jake tryvatyme kiľka rokiv. Prypustymo takož, ščo na berezi za cej čas mynuť stolittia. Karavely vychodiat v okean, i čerez misiać čy dva moriaky oderžať z holubynoju poštoju kreslennia udoskonalenoho parusnoho osnaščenia. Na chodu rozpočynať sa vyhotovlennia novych parusiv. Šče čerez try misiaci holubyna pošta (na kineč podoroži jiji zaminyť radiō) prynosyť opys navigacijnych pryladiv, vynajdenych pislia vidplyttia eskadry. Z točky zoru moriakiv čas na berezi plyne švydko: vse častiše j častiše nadchodiať povidomlennia pro novi vidkryttia i vynachody. Pryčalyvšy do jakoho-nebud' ostrova, moreplavci beruťsa za pereobladnannia korabliv. I oś uže nema karavely: vid ostrova vidčaliujuť dva bryhy. A viľni vid vachty moriaky vyvčajuť schemy persých, šče nezhrabnych parovych dvyhuniv, i bocmany porpajuťsa v svojemu hospodarstvi, mirkujučy, z čoho možna bude zrobyty hrebni kolesa...

Ščodo karavel cej ujavnyj experiment maje vyhliad deščo fantastičnyj. Inša sprava — kosmični korabli, ščo pidtrymujuť zviazok z Zemleju, zjednani z neju informacijnym i energetičnym mostamy. Chaj naviť ne poščastyť zdijsnyty povnu perebudovu. Chaj do ridnych berehiv poverneťsa ne atomochid, a karavela z parovym dvyhunom. Vse odno liudy, ščo zrobyly cej dvyhun, buduť blyžči do atomnoho viku, niž do epochy, v jaku vony počynaly plavannia.

Ja hadaju, koeficijent perebudovy može buty duže vysokyj. Jakby jšlosia tilky pro korabeľ, koeficijent buv by blyžkyj do odynyci. Skladniše z liud'my. Ekipaž Mahellana, očevydno, šče zmih by osvojity parovu techniku, ale jak by ci liudy, kotri ščyro viryly v dogmaty cerkvy, spryjniali svit bez religiji?..

A zreštoju, sučasna liudyna značno krašče pidhotovlena do možlyvych zmin. My zmalku zvykajemo do žyttia u minlyvomu sviti. Tym pače ce povynno buty vlastyve zoreplavciam dvadciať peršohho stolittia.

I vse-taky ce bude tytanična pracia — oś tak litaty do zirok.

Ja pryahaduju najivnu fantastiku. Avtomaty veduť korabeľ... Ekipaž myrno drimaje v anabiōznych vannach; nechaj švydše mynaje čas... Poviľno zbihajuť marni roky... Povitriana kulia na dvi tysiači person!

Vse bude inakše.

Ščodenna pracia u strímkumu tempi, ščob ne vidstaty vid zemnoho času, ščob zasvojity i vykorystaty novi znannia. Oś čomu mašyna nahadala pro hipnopediju: potribnyj maximum novych znań za chvylyny. Skoriše vsioho ce bude naviť ne hipnopedija. Zvisno, ne hipnopedija: tut neobchidni jakiś šče ne vidkryti zasoby navčannia. I ne lyše navčannia, a j vzahali zasvojennia oderžanoji z Zemli najriznomanitnišoji informaci. Ci zasoby povynni stvoryty dlia kosmonavtiv «efekt prysutnosti», jakomoha povniše zviazatý jich iz minlyvoju Zemleju.

Dyvovskyj bude polit! Teper naviť važko ujavyty.

Rik za rokom perebudova korablia. Perebudova doslidnyčkoho obladnannia. Korotki hodiny vidpočynku. Seansy «telesnu» (siohodni šče nema vidpovidnogo termina), koly za kiľka chvylyn liudyna perežyvaje zemnyj tyždeň z joho podijamy, vraženniamy, novymy znanniamy...

Materiály, zibrani na čužych planetach, ne ležatymuť mertvym vantažem: postojno onovliuvani znannia zabezpečať lanciuhou reakciju doslidzeń.

I koly takyj korabeľ poverneťsa na Zemliu, zdijsneni ekipažem vidkryttia ne vyjavliaťsa zastariliemy. Vony buduť na rivni novoho času.

* * *

— Oś, bačyš, — Antena pokazuje štamp na livomu zadniomu kopytci oslyka. — Artykul 2908, cina 32 kopijky. Bez sumnivu, oslyk Ia musyť maty pochmuryj vyhliad, ale chudožnia rada vyrišyla, ščo ce zajve.

— Perechod' do mene. U nas nema chudrady. Serjozno kažu. Perechod' u moju laboratoriju.

— Ni. Nu ščo ja tam robytymu?

— Ta choča b mašyny, ščo zminiujuťsia. Vižmeš dlia počatku jaku-nebud' prostu mašynu i...

— Ni. Ja choču zajmatysia problemoju povernennia. Konstrukciji, ščo zminiujuťsia, — lyše častyna cijeji problemy. Ty, bud' laska, ne obražajsia... Pohliań. Oś front nauky, vin posuvajeteſia vpered, — Antena bere čašky dlia kavy i pokazuje, jak ce vidbuvjajeteſia. — Možna ruchatysia z cym frontom. A možna vysadytyś desantom deš daleko-daleko.

— I davno ty... vysadyvsia?

— Ni. Rokiv z ſiſt tomu.

— A ſkil'ky treba čekaty, poky front pidijde?

Antena zdyvovano dyvyťsia na mene.

— Ne znaju... Jake ce maje značennia?

Ja ničoho ne vidpovidaju. Meni prosto brakuje smilyvosti skazaty: «Ty daleko vysadyvsia, druže. Nadto daleko vid siohodniňioho frontu nauky. Mabuť, na vidstani ciloho žyttia».

Antena po-svojemu pojasniuje moju movčanku i kaže, ščo, zvyčajno, zrobleno poky ščo malo.

— Po suti, ce lyše kraječok ideji,— vede dali vin. — Do povnoho vyrišenia problemy šče duže daleko. Jak vid prosteňkoho stroboskopa do «Laterny-magiky». Oś, do reči, šče odyn prýklad: kino takož rozpočalosia z ihrašky, adže stroboskop buv dytiačoju ihraškoju!..

Pisliazavtra ja vylitaju v Prahu. Čomu ja pro ce podumav? Ach, tak, «Laterna-magika». Ščo ž, na sympoziümi bahato roboty, ale «Laternu» ja, mabuť, šče raz ohlianu. Ja prýhaduju programu sympoziümu: tak, na tretij deň možna bude vykrojity čas dlia «Laterny».

— Ta ja ž tobi ne dokazav, — prodovžuje Antena. — Na chudradi mene zapytujuť: «A chiba cej vaš Ia nikoly ne buv veselyj?». Ja vidpovidaju: «Buv. Odnoho razu vin podumav, ščo u Pjatačka lyše ošurky v holovi ta j ti, očevydno, potrapyly tudy pomylkovo. Vid cijeji dumky jomu stalo veselo». Nu, a vony meni kažuť...

* * *

Ne tak lehko vidnajty oslyka. Vin u hlybyni vitryny. Skromnyj siryj oslyk, jakoho hodi porivniuvaty z blyskučymi lakovanymi avtomobiliami i jaskravymi plastmasovymi korabliami.

Ihraška.

Žał, ščo Antena ne choče perejty v moju laboratoriju. Žał. Čas odynakiv u nauci mynuv.

A, vlasne, čomu?

U peršoosnovi dumka cilkom pravylна, ne treba lyše dovodyty jiji do absurdzu. Tak, čas odynakiv mynuv: u tomu rozuminni, ščo Antena ne zmih by stvoryty svoju mašynu, ne vykorystovujučy praci ta idej iných liudej. Napryklad, nad pidvyščenniam mistkosti mašynnoji pamjati praci uvaly desiatky instytutiv, vony rozrobyly biöbloky z zanesenoju tudy informacijeju, jaki Antena zastosuvav u svojej mašyni. Odnače obyraty daleki problemy, šukaty jichnioho rovzjazannia dovodyťsia odyncem. Antena maje raciju: tut prosto šče ničoho robyty cilomu kolektyvu. Ce daleka rozvidka, i ničoho (ta j nemožlyvo) chodyty v nejí vsijeju armijeju.

Ni, čas takych odynakiv ne mynuv!

Ščo švydše nastupaje nauka, to važlyviša dla neji rozvidka. Ale naviť za najdoskonališoju organizacijsi nauky rozvidci bude nelehko. Vona znachodyť desiať riznych šliačiv, a nauka potim obyraje odyn najkraščyj...

Ničoho, rozvidko! Jdy vpered, vse inše ne maje značennia.

A oslyka daremno postavyly tak daleko Vin zovsim nepohanyj. U nioho lukava fizionomija.

Saliut, rozvidko! Jdy vpered, vse inše ne maje značennia...

...Tretia hodyna noči, ja tut stoju vže chvylyn dvadciat, zeboku ce musyť maty dyvnyj vyhliad. I oskiľky v ciomu sviti vse zakonomirno, zjavliajeťsia milicioner. Młodeńkyj i vvičlyvyj. Vin dobrozyclyvo dyvytsia na mene i na vitrynu.

Boževilnyj deň. Siohodni ja daleko vysunuv nis u četvertyj vymir. Bahato ščo meni ne jasno, ale ja počynaju rozumity osnovne. Mašyny stanuť bezsmertni. Mašyny v šyrokumu rozuminni slova: vid najbiľšych inženernych sporud do dribnyčok. Uveś svit stvorenioji namy techniky. Vin rozsypatymeťsia na popil, na poroch i tut že vynykatyme znovu! Rozumnišyj, sylnišyj, krasivyšyj. Architektura, jaka bula zastyhloju muzykoju, peretvoryťsia v muzyku žyvu!.. Minlyvyj svit bude nabahato šyršyj, jaskravišyj. I osoblyvo važlyvo: liudyna v ciomu sviti perestane zaležaty vid bezliči rečej, jaki švydko starujuť.

— Bačyte oslyka? — zapytuju ja milicionera. — Oś tam maleńkyj siryj oslyk... Artykul 2908. Cina 32 kopijky. U nioho velyke majbutnie.

Ja pojasniuju, ščo u niomu vtileno naukove vidkryttia.

— Pro vidkryttia jakoś zručniše mirkuvaty vdeň, — oberežno zauvažuje milicioner.

Oś ce vže pomylka! Deň nadto konkretnyj. Vdeň zručniše sposterihaty, experymentuvaty, občysliuvaty. Vnoči šukaty zahaľni zakonomirnosti, dochodyty vysnovkiv.

Može, peretvoryty oslyka na vedmedyka? V mojij kyšeni ležyť korobočka z klawišamy. Ni, ne treba, ne budu zavdavaty prykrosti ciomu sympatyčnomu chlopcevi.

Ja proščajusia i jdu vnyz, u bik vulyci Hoŕkoho. Padaje mjakyj teplyj snih. Na vitryni ošatných ihrašok lyšyvsia nepokaznyj siryj oslyk, u jakoho velyke majbutnie.

© ZUSTRIČ Z TAJFUNOM: *Fantastyčni opovidannia*. — K.: Veselka, 1968.
(Naukova fantastyka).

MAŠYNA VIDKRYTTIV

Rozpovid' pro fantastyku

Čolovik stojav pered pultom.

Na žovtij plastmasovij paneli čitko vydilialysis dvi klaviši — bila j červona. Oś i pryjšov čas, dumav čolovik, oś vin i pryjšov. Ja čekav sorok rokiv. Nu, trydciať visim, jakščo buty točnym. A teper zalyšajetešia zlehka natysnuty klavišu. Bilu, z napysom «Pusk». Jak staranno zrobleno napysy, ja tiľky zaraz ce pomityv. «Pusk» i «Stop». Smišno, chiba jich sputaješ? Červona klaviša, zvyčajno, šorstka: možna znajty na dotyk...

Ja rozpovim pro te, jak vynykla odna fantastycna ideja j čomu vona ne bula vykorystana.

Zrozumilo, fantastycna ideja šče nedostatnia dla stvorennia opovidannia čy povisti. Taku ideju možna porivniaty z aviäcijnym dvyhunom: sam po sobi — naviť zapuščenyj na povnu potužnišť — vin ne zrušyť z miscia. Dlia poliotu potribni fiuzeliaž, kryla, systema upravlinnia. Prypustymo, vse ce je. Litak vyruliuje na zlitnyj majdančyk... i polit skasovuješia.

Čomu?

Sprobujemo provesti rozsliduvannia. Ce ne tiľky dozvoliť blyžče poznajomytisia z technologijeju fantastyky, ale j dopomože zazyrnutu v majbutnie.

* * *

Ja skazav «rozsliduvannia». Pravylniše bulo b zastosuvaty inše slovo. Jdeťsia pro doslidžennia. Bez lapok.

Vse počalosia z toho, ščo ja postavyv sobi pytannia: jakouj bude nauka dalekoho majbutnioho? Skažimo, nauka XXII stolittia.

Ščob vidpovisty na ce pytannia, treba vyznačyty osnovni tendenciji v rozvytku naukovoho pošuku i prostežyty, kudy vony veduť.

Vidomyj radianškyj včenyj D. I. Blochincev navodyť taku schemu roboty sučasnoho fizyka: vymiriuvannia (nabir faktiv); obrobka otrymanoji informaciji (na občysliuvaļnij mašyni); vysnovky (pobudova robočych hipotez); perevirka jich na občysliuvaļnych mašynach; pobudova teoriji (peredbačennia na majbutnie).

Blochincev nazyvaje ciu schemu svojeridnoju fabrykoju idej. Jak i na vsiakij fabryci, výrobnictvo idej zaležyť nasampered vid ustatkuvannia.

Ščo ž, počnemo z naukovoho obladnannia i sprobujemo zrozumity, jakym vono bude rokiv čerez dvisti.

Nevažko pomityty holovnu tendenciju: rozmiry doslidnyčkoji aparatury bezperervno zbiľšujuťsia.

Peršyj mikroskop javliav soboju nevelkyu trubu z linzamy. Vysota sučasnoho elektronnoho mikroskopa perevyščuje desiať metriv, a vaha vymiriuješia tonnamy. Tu ž tendenciju lehko prostežyty j u rozvytku teleskopa. Reflektor Njutona mav dzerkalo diämetrom u dva z polovynoju santymetry. Dovžyna teleskopa bula pjatnadciať santymetrv. Njuton nosyv teleskop u kyšeni. Zaraz u Radianškomu Sojuzi budujeťsia teleskop z šestymetrovym dzerkalom.

Švydke zbiľšennia rozmiriv doslidnyčkoho obladnannia — tendencija, zahaľna dla vsich haluzej nauky. Ale osoblyvo čitko vona projavliaješia v avangardnej haluzi sučasnoji nauky — u fizyci. U 1820 roci Erstedu potribni buly sušci dribnyci — pivmetra drotu j magnitna strilka, — ščob postavyty svij znamenytyj doslid, jakýj pryzviv do vidkryttia

magnitnoho polia strumu. Menš niž za pivtora stolittia drit, jaku trymav u rukach Ersted, peretvoryvsia na cyklopični termojaderni ustanovky, v gigantški pryskoriuvači...

Rozmiry naukovoho obladnannia rostuť vse švydše i švydše. Prylady vže ne vmiščajutsia naviť u speciälno pobudovanych budynkach.

«Spočatku my zbyralysis buduvaty pryskoriuvač, jakyj nadavav by častkam energiju v 50 abo 70 miljardiv elektronvolt, — rozpovidaje akademik Topčijev. — Znamenityj radianškyj pryskoriuvač u Dubni rozrachovanyj na 10 miljardiv... My majemo jty dali. Ale pjaty-semyrazove zbiľšennia energiji teper uže zdajeťsia maleńkym. Potribno pidniaty energiju častynok, ščo rozhaniajutsia, choča b raz na sto. Otže, potriben pryskoriuvač na 1 trln elektronvolt!

U podibnomu nadpotužnomu pryskoriuvači švydkisť častok nablyzyťsia do švydkosti svitla... Pry takomu rozhoni častka, jak i švydkisnyj litak, ne zmože obertatysia po maleńkomu kiľciu. Orbita, radiüs «rozvorotu» častynky mymovoli zrostajuť. Jakščo pryskoriuvač v Dubni maje radiüs kiľcia 30 metriv, to tut vin blyžko trioch kilometrov!»

Zvyčajno, v rozvýtku ustakuvannia projavliajeťsia i tendencija do miniätiuryzacji. Ale cia tendendija typova holovnym čynom dla aparatury, ščo vypuskajeťsia v masovych masštabach. Radiopryjmači, napryklad, stajuť vse biľ kompaktnymi. Osoblyvo pominuta cia tendencija na pryzmačach, pryznačenych dla širokoho korystuvannia. Na peredniomu ž kraji nauky panuje prahnennia do zbiľšennia rozmiriv obladnannia. Neuchyľno rostuť, napryklad, rozmiry radioteleskopiv. Neščodavno v gazetach zjavilosia povidomlennia pro radioteleskop, ščo sporudžujeťsia v Antarktydi. Dovžyna joho anteny — 21 mylia. I ce ne meža. Anglijški astronomy skaržaťsia, ščo Brytanški ostrovy vže mali: anteny radiointerferometra vyneseni v protyležni kraji ostroviv, do samych berehiv...

Jakščo inodi rozmiry pryladiv i zmenšujuťsia, to vidpovidno j nadvidpovidno zbiľsujeťsia kiľkisť pryladiv.

Ce tonka j duže cikava osoblyvist' mechanizmu nauky.

Umovno zobrazymo jaku-nebud' doslidnyčku ustanovku u vyhliadi pjaty zoštytovych klitynok. Miniätiuryzacija pryzvodyť do toho, ščo kožna klitynka zmenšujeťsia. Ale poky klitynka zmenšyťsia vdviči, kiľkisť klitynok zbiľšyťsia v desiať raziv. V rezultati naša ustanovka zobrazyťsia teper u vyhliadi pjatdesiaty «polovynnych» (tobto dvadciaty pjaty «povnych») klitynok.

Oš korotke žurnaľne povidomlennia šče pro odyn radioteleskop:

«Novyj instrument nezvyčajnyj jak za konstrukcijeju, tak i za velyčynoju, za točnistiu j za čutlyvistiu. Vlasne kažučy, ce cilyj komplex iz 104 ustanovok, kožna z jakich zajniala b misce v peršomu desiatku najbiľšych radioteleskopiv svitu. Sto try odnako-vych radioteleskopy, diämetrom po 30 metriv, podibni do znamenytoho anglijskoho teleskopa v Džodrel-Benk, roztašovujuťsia u vyhliadi dvoch perechreščenych alej dovžynou po 3 kilometry kožna. Sto četvertyj, z dzerkalom diämetrom u 70 metriv, tobto druhuj za velyčynoju v sviti, roztašovujeťsia okremo. Vsi 104 instrumenty praciuvaty-muť «spiľno», ščo u velyčeznej miri zbiľšuje potužniſt' systemy».

Charakterna osoblyvist': koly odne obladnannia zminiujeťsia inšym, pryncypovo novym, rozmiry vidrazu ž, niby strybkom, zbiľšujuťsia.

Juni radioteleskopy buly biľši doroslych optyčnych teleskopiv. I rosly radioteleskopy duže švydko. Zdavalosia b, dali prosto nikudy... Až oš radianški včeni A. Usikov, P. Blöch i dejaki inozemni doslidnyky vysunuly ideju pryncypovo novoho teleskopa. Znovu gigantškyj strybok u rozmirach: dovžyna teleskopa maje buty blyžko miljona ki-lometrov!

Linzoju teleskopa služytyme... Zemlia. Točniše zemna atmosfera. Ujaviť sobi potik paralelnych promeniv, ščo padajuť na našu planetu. Zemlia, zvyčajno, neprozora. Promeni, jaki «upruťsia» v neji, dali ne piduť. Ale častyna promeniv projde po dotyčnij do

Zemli — v zemnij atmosferi. I atmosfera zihraje roľ velyčeznoji kielcevoji linzy: zalomyť promeni, sfokusuje jich u miljoni kilometrov vid Zemli, de znachodytymuťsia kosmična observatorija.

Ja poperedžav, ščo my vedemo doslidženia. Ce robota nelehka. Može, čytačevi chotilosia b švydše perejty do fantastiky. Skažimo tak:

Čolovik, jaký stojav bilia pulta, povilno ohlianuv kimnatu. Vona bula porožnia. Betonni, ničym ne prykryti stiny — i biľš ničoho: ni stola, ni stílca. Lyše masyvni zalizni dveri poruč iz žovtoju panelliu. Z niisi v nevysokij steli svityla jaskrava lampa.

Daremno ja tut zalyšyvsia, podumav čolovik. Bezhluzdyj u mene zaraz vyhliad na teleekranach: prychotuvavsia uročysto tknuty paľcem klavišu... Jak že, istoričnyj moment! Kudy spokijniše bulo b tam, na Ganimedi. Abo na Tefiji. Ni, absurd, ja maju buty tut. «Pusk» spraciuje napevno, a «Stop» može j ne spraciuvaty, i todi stanetšia te, pro ščo vsi ci roky tverdyly protyvnyky Projektu...

My dijsno skoro perejdemo do fantastiky. Poky ž, jakščo pro neji zajšla mova, videnzáčymo cikavu obstavynu.

Strimke zrostannia naukovoho obladnania majže ne pomiceno fantastamy. Jak vidomo, heroj romanu Wellsa «Nevydymeć» zrobiv svoje vidkryttia v domašnij laboratorií. «Ja korystuvačia dvoma nevelikymi dynamo-mašynamy, — rozpovidaje nevydymeć, — jaki ja prvydyv u ruch za dopomohoju deševohu gazovohu dvyhuna». Šistdesiat z hakom rokiv opislia heroj povisti A. Dniprova «Suema» točno v takych že umovach stvoryv elektronnu rozumnu istotu: «Ja počav robotu nad svojeju Suemoju vdoma... Ja počav zbyraty materiály dlia majbutnioji mašyny... za mojim projektom bula vyhotovlena bahatopromeneva elektronna trubka u formi kuli diámetrom v odyn metr...»

Fantastyka tut schoža na istorične opovidannia. Tvoreč najskeďalnišoji kibernetičnoji mašyny praciuvav tak, jak, napryklad, praciuvav u kinci mynuloho stolittia Rentgen. «Dlia vsioho doslidženia, — pysav pro vidkryttia renthenivskych promeniv A. Joffe, — majže ne znadobylosia skilky-nebud' skladnych pryladiv: elektroskopy, šmatôčky metaliv, skliani trubky...»

Važko poviryty, ščo čerez pjatdesiat, sto čy dvisti rokiv učeni buduť praciuvaty tak, jak vony praciuvaly za časiv Rentgena.

Razom zi zbiľšenniam rozmiriv naukovoju aparaturu zrostaje j doslidnyčke pole — minimaľna «žytloplošča», neobchidna dlia rozmiščenia vsioho komplexu obladnania. Šče naprykinci mynuloho stolittia doslidnym polem buv stil učenoho. Čerez dvadciat-trydciat rokiv fiziku potribna vže laboratorija, ščo skladajeťsia z kľkoch kimnat i majstereň. Nyni doslidnyčke pole vyroslo do rozmiriv spravžnioho polia (v pervisnomu značenni cieho slova).

Budivlia, v jakij rozmiščenij sinchrofazotron na 10 mlrd elektronvoľt, maje objem u 335 tysiač kub. metrov. Ersted otrymuval strum vid chimičnoho elementa, vmiščenomu v kelychu. Synchrofazotron žyvyť elektrostancija, zdatna zabezpečyty energijeju cile misto!

Doslidnyčke pole (u fizici) zrostaje — jakščo porivniuvaty zi zrostanniam obladnania — neproporcijno švydko. Tut projavliajeťsia tendencija do vykorystannia vse biľ i biľš vysokych potenciäliv. Doslidnyku vže nebezpečno zalyšatysia poriad iz pryladom. Elektronnyj mikroskop, napryklad, stvoruje sylne renthenivské vyprominiuvannia: tomu kerujuť pryladom na vidstani, a zobražennia rozhliadajuť na teleekrani.

Švydko zbiľšujeťsia i produktyvnosť naukovoju aparatury (kilkiš doslidiv, sposteřeň, vymiriv za odynyciu času). Svoju času Heršel napravliav teleskop, korystujući hromizdkymi drabynamy, systemoju skrypučych kotkiv i blokiv. Rozpovidajúť, ščo sestra Heršelia odnoho razu vpala z cych schodiv i zlamala nohu. Sučasnymy teleskopamy-gigantamy astronomy kerujuť, natyskajući na knopky.

Zbiľšennia produktyvnosti naukovoho obladnania, pryyrodno, vyklykaje skoročenja času, ščo vytračajeťsia na odyn experyment.

Zazvyčaj experiment javliaje soboju lanciu poslidovnych operacij. Kožna taka operacija raniše provodylasia vručnu abo jšla «sama po sobi». Potribno bulo, napryklad, kielka tyžniv, ščob vidstojalysia dribni častky, zavysli v ridyni. Za dopomohoju sučasnoji ultracentryfuhy ce zdijsnijujeťsia protiahom chvylyny.

I šče odna — vyniatkovo važlyva — tendencija. Za časiv Halileja potribni buly desiatky rokiv, ščob nove vidkryttia stalo vidomym šyrokemu kolu naukovciv i v svoju čerhu bulo vykorystano dla nastupnoho kroku vpered.

Do počatku XX stolittia periód osvojennia novych vidkryttiv zmenšyvsa pryblyzno do roku. U naš čas cej periód vymiriujeťsia dniamy, a v najbiľš važlyvych vypadkach naviť hodynamy. Rozvytok telebačennia j radiö, zmiecnennia kontaktiv miž tvorčymi kolektivami dozvoliajuť v pryncypi vže v najblyžčej čas skorotyty periód osvojennia do kielkoch chvylyn.

Zalyšajeteſia zrobyty pivkroku: vzahali kažučy, fantastična ideja vže namitylasia.

Prypustymo, projšlo pivtorasta-dvisti rokiv. Doslidnyčke pole vyroslo nastílky, ščo zajmaje vsiu poverchniu planety. Ne Zemli — vona naseleна. I ne Marsa — zalyšymo Mars dla fantastičnych prychod. Vyberemo Ganimed, suputnyk Jupitera, šo za rozmiramy lyše trochy postupajeťsia Marsu.

Na poverchni Ganimeda roztašovaní komplexy doslidnych ustanovok. Rozmiry ustanovok vymiriujuťsia kilometramy j desiatkami kilometrov, a kožen komplex (vin vkliučaje «nabir» ustanovok, občysliuvałni centry, dopomižne obladnannia ta elektronni kerujući prystroji) zajmaje plošcu, ščo dorivniuje, skažimo, Moskovskojoj oblasti.

Krim doslidnych komplexiv, na Ganimedi znachodiatſia j vyrobnyči centry. Ce veľcezni avtomatyzovani majsterni, zdatni pry neobchidnosti švydko vyhotovyty bud-jake nove obladnannia.

Jedyna vseplanetna energetična systema zabezpečuje energijeju doslidni komplexy ta vyrobnyči centry. U skladach zberihajuťsia zapasy syrovyny (zokrema, vsi chimični elementy), metaliv, plastmas, skla, typovych elektrodvyhuniv tošco.

«Komanduje» vsim holovnyj elektronnyj centr. U joho blokach pamjati mistiaſtsia vidomosti, nakopyčeni cijemu haluzziu nauky (i sumižnymy haluziamy). Vin koordynuje robotu systemy vzajemopovjazanych doslidnyčkych komplexiv, občysliuvałnych, vyrobnyčych ta energetičnych centrov.

Majbutnie nauky zazvyčaj maliujeťsia za takouj schema: zaraz učeni sydiať bilia porivniano nevelykych i ne duže doskonalych mašyn, čerez sto rokiv vony syditmuť bilia mašyn biľsych i kraščych, čerez tysiaču — bilia kolosalnych i šykarnych mašyn...

U tini zalyšajeteſia holovne: z jakohoś momentu najvažlyvišym bude ne zrostannia mašyn (i ne zbilšennia jich čysla), a utvorennia j rozvytok zvjazkiv miž nymy. Inšymy slovamy — peretvorennia doslidnyčkoho obladnannia z naboru okremych objektiv v jedynu systemu.

Podumky peretvorymo atom vodniu v atom uranu. «Konstrukcia» atoma stane skladnišoju, rozmiry zbilšaťsia, zjavliaťsia novi jakosti. Ale atom zalyšyťsia atomom. A teper pidemo inšym šliachom: zjednuvatymemo atomy vodniu z inšymy atomam u novi molekuly. Cej šliach vede do stvorennia skladnych bilkovych molekul, do žyttia...

Možlyvo, cia analogija dopomože sylniše vidčuty svojeridniſt i novyznu ideji Mašyny Vidkryttiv.

Otže, na poverchni Ganimeda stvorená gigantska Mašyna Vidkryttiv.

Po suti, cia mašyna javliaje soboju kibernetičnyj analog ciloji haluzi nauky, skažimo fizyky. Treba dodaty: fizyky majbutnioho. Osnaščena potužnym doslidnyčkym obladnanniam, ne rozdilena vidomstvamy ta inšymy barjeramy, zdatna do blyskavyčnoho obminu informacieju, pozlavlena vlastivoji liudyni inerciji myslennia i praciujuča cildobovo, mašyna cia nabuvaje novoji jakosti — dynamičnosti. Šliach, jakýj fizyka prochodyť za desiatylittia, Mašyna Vidkryttiv proskočyť protiahom kielkoch hodyn abo dniv.

Praciuvatyme Mašyna Vidkryttiv tak.

Holovnyj elektronnyj centr (nazvemo joho «mozok» — tak prostiše) otrymaje zavdannia iz zaznačenniam napriamku i bažanych rezultativ. Napryklad: doslidžuvaty ja vyšča pry temperaturach, blyžkych do absoliutnoho nulia, zibraty novi dani pro budovu rečovyny ta znajty praktyčno prydatni sposoby zberihannia energiji bez vtrat. «Mozok» vyrubyť programu peršoho cyklu doslidžeń.

Charakterna osoblyvist' Mašyny Vidkryttiv poliahaje v tomu, ščo vona praciuje za odnijeju programoju. Tomu Mašyna Vidkryttiv zmože одноčasno stavyty velyke čyslo riznych variäntiv odnoho doslidu. Za takych umov cykl doslidžennia — vid najavnoho rivnia znań do peršoho nastupnoho vidkryttia — bude velmy netryvalym.

Mašyna zrobyť nove vidkryttia i na cij osnovi (tut duže važlyvyj moment v lanciuži našich mirkubań) sama skoryguje programu doslidžeń: poverne doslidžennia v najcikavišomu, nespodivanomu napriamku. Druhyj cykl pide za programoju, jaku liudyna, ne znajučy zroblenocho v peršomu cykli vidkryttia, mohla b i ne peredbačyty.

Tryvalist' cykliv najriznomanitniša: vid miljonnych častok sekundy do tyžniv i misiaciv. V osnovnomu ce zaležyť vid vidpovidnosti obladnannia napriamku doslidžennia. I šče vid toho, naskilky švydko Mašyna Vidkryttiv zmože zbyrati nove obladnannia, neobchidne «po chodu spravy». Inodi protiahom kľoch sekund Mašyna Vidkryttiv prochodytyme šliach, na jaký «zvyčajnij» fizyci znadobylysia b desiatky rokiv. Inodi vona zupyniatymetsia, čekajučy, poky avtomaty (sami abo za učastiu liudej) zberuť obladnania, «zamovlene» dla čerhovoho cyklu.

Možlyvo, čerez jakuś kílkisť cykliv Mašyna Vidkryttiv zajde v hluchyj kut: vyčerpajuťsia pryncypy, zakladni v jiji osnovi. Jakby mašyna, napryklad, počala z doslidu Ersteda, vona lehko b vidkryla i osvojila javyšča magnitnoji indukciji, vyvela zakon Lenca i pryjšla do rivniannia Maxvella. Ale, vyjavivšy zovnišnij fotoefekt i vprytul pidíšovšy do poniattia kvantiv, Mašyna Vidkryttiv, pobudovana na osnovi klasyčnoji mechaniky, ne zmohla by vstupyty u «sfere diji» teoriji vidnosnosti. Takym čynom, čas vid času liudiam dovedetsia perenalahodžuvaty mašynu, zokrema — vrachovuvaty dosiahnenia iných nauk.

Odnak ce ideałnyj vypadok — myrna zupynka mašyny, jaka vyčerpala svoji možlyvosti. Ne vykliučeno j inše: mašyna prjde do «vybuchonebezpečnych» vidkryttiv.

Prypustymo (v poriadku ujavnego experymentu), ščo Mašyna Vidkryttiv maje vidomosti, ščo vidpovidajuť fizyci počatku XX stolittia. Vidoma pryrodna radióaktyvnist'. Vidkryti elektrony j rentgenivski promeni. U blokach pamjati Mozku je informacija pro kvanty ta speciälnu teoriju vidnosnosti. Programa peršych cykliv sformuliovana v najzahaľnišomu vyhliadi: doslidyy radióaktyvni vlastyvosti chimičnych elementiv i sprobuvaty otrymaty štučnu radióaktyvnist'.

Čolovik natysnuv knopku.

Mašyna Vidkryttiv počala praciuvaty. Obladnannia na peršych porach neskladne — cykly strimko jduť odyn za odnym. Mašyna vidkryvaje izotopy u neradióaktyvnych elementiv.

Vona vidtvoriuje dosvid Rezerforda i rozščepliuje atomne jadro...

Logika vidkryttiv pry ciomu ne obovjažkovo zbihajeťsia z tym, ščo bulo v «zvyčajnij» fizyci. Napryklad, pozitrony vyjavleni fizykamy pry doslidženni kosmičnych promeniv. Mašyna Vidkryttiv, jaka ne maje poniattia pro kosmični promeni, švydše za vse vyjavyl pozitrony pry bombarduvanni lehkych elementiv alfa-častkamy. Mezony «zvyčajna» fizyka takož vidkryla, vyvčajučy kosmični promeni. Mašyna znajde mezony za dopomoju pryskoriuvačiv...

Nastane čas, koly Mašyna Vidkryttiv zdysnyť lanciužovu reakciju podilu jader uranu. «Zvyčajna» fizyka jšla do cioho biľše trydciaty rokiv. Ja ne znaju, u skilky času projde cej šliach Mašyna Vidkryttiv. U fantastycnomu opovidanni možna bulo b, napryklad, zhadaty pro dva tyžni. Cej termin navriad čy vyklykav by vnutrišnij protest čytača.

Ale jakščo hovoryty «bez fantastyky», ja dumaju, ščo Mašyna Vidkryttiv proskočyť

cej etap za kľčka sekund.

A oš ščo staneťcia dali, važko, naviť nemožlyvo skazaty.

Mašyna Vidkryttiv ne maje system zachystu vid nevidkrytych šče javyšč. Tut pryncypovo nemyslymyj zachyst.

Natyskajučy knopku, doslidnyk ne znaje, z jakou švydkistiu j kudy prýjde Mašyna Vidkryttiv.

Možna, zvyčajno, čas vid času pereryvaty robotu Mašyny Vidkryttiv i, tak by mo-vyty, vručnu kontroliuvaty bezpeku. Pered peršym parovozom išoi čolovik, pomachujučy praporcem, i dudiv u trubu: «Berežs!..» Ce pohanyj metod.

Mabuť, Mašyni Vidkryttiv naležyť praciuватy bez hal'm.

Cia ostatnia obstavyna, zdavalosia b, stvoriuje vsi umovy dlia «organizaciji» nau-kovo-fantastyčnoho siužetu. Adže ne tak prosto zvažytysia i vperše pustyty v chid Mašynu Vidkryttiv.

Čas, podumav vin. Sygnalu potribno šče pjatdesiat dvi chvylyny, ščob dijty do Ganimeda. My mohly b počaty Doslid rokiv dvanadciat tomu. Ale todi ne bulo cijeji červo-noji klaviši z napysom «Stop». My mohly počaty j visim rokiv tomu: sistema vymykannia vže bula, ale my šče ne znaly, ščo robyty, jakščo vona ne spraciuje. Teper my hotovi, choča na ce pišlo dvanadciat rokiv. Dvanadciat dových rokiv.

Vin zhadav svojich druziv: bahato chto ne dožyv do počatku Doslidu. Pryjdy vony siudy, v ciu kimnatu, tut vidrazu stalo b šumno j tisno. Tak, podumav vin, dvanadciat duže dových rokiv, jaki daly pravo ne vahatysia.

Čas, teper same čas! Vin natysnuv bilu klavišu — vpevneno, do vidkazu.

Liudy ne vidstupliať. Vony vžyvuť zapobižnych zachodiv (napryklad, keruvatymuť Mašynoju Vidkryttiv na vidstani), ale niščo ne zupynyť liudstvo v joho odvičnomu prah-nenni do piznannia tajemnyć prydory.

Logično (zrozumilo, ce osoblyva logika — fantastyčna) vynukaje inšyj variänt: ne-chaj ce buduť ne liudy.

Prýpustymo, na jakijś dalekij planeti kosmonavty vyjavyly systemu napivzrujno-vanych mašyn. Vony šče ne znajuť, ščo ce take. Spočatku vony spodivajuťsia znajty meš-kanciv planety. Ale planeta «zaselena» lyše gigantškymy doslidnymy ustanovkamy, ba-hato z jakych nevidomi liudiam. Vyvčajučy čužyj svit, kosmonavty postupovo prychodiať do dumky, ščo pered nymy — Mašyna Vidkryttiv. Jiji tvorci ne zvažylisia natysnutu knopku. A liudy navažujuťsia!

Mabuť, ce odyn z najbiľš vdalych variäntiv. Velyka j nešablonna tajemnycia, po-stupove jiji rozkryttia ta povjazani z cym prydory — vse ce cikavo. Pidvodyť, po suti, «dribnycia»: možna ne sumnivatysia, ščo nauka prýjde do Mašyny Vidkryttiv zadovho do peršohu mižzorianoho pereliotu.

Otže, treba vse-taky hovoryty pro Mašynu Vidkryttiv, jaku pobudujuť liudy.

Može, prosto prydory?

Tut bezlič variäntiv, adže mašyna zdatna robyty najrizomanitniši vidkryttia. Prydory možuť buty j veseli, j strašni. Otrymavšy, napryklad, nevynne zavdannia doslidity vlastyvosti krystaliv, mašyna pislia jakychoś promižnych vidkryttiv raptom zverne v bik i počne keruvaty chodom reakcij v nadrach Soncia...

Ziznatysia, ja naviť počav pysaty fantastyko-prydoryčke opovidannia. Sprava v tomu, ščo v mene davno prostojuvala cikava ideja, jaku z dyvovyžnoju odnostajnistiu vidkynuly recenzenty trioch časopysiv. Ideja stosuvalasia vykorystannia tvaryn u dale-komu majbutniomu. U knyzi D. Tomsona «Peredbačuvane majbutnie» jdeťsia, zokrema, pro zastosuvannia praci mavp. Rozvyvajučy ciu dumku, ja prýjšov do cikavoji kartyny šyrokoho vykorystannia rozumnych tvaryn (rozum zabezpečuvavšia štučnymy fantastyčnymy zasobamy). Tak ot, recenzentiv cia myla ideja čomuś prydoryla v žach. Vony ne zaperečuvaly, napryklad, proty pidvodnych doslidzeń, ščo provodiaťsia perevychova-nymy j inteligenčnymy akulamy. Ale varto bulo zhadaty pro osliv, jak počynalasia buria.

Mašyna Vidkryttiv pozbavliala mene neobchidnosti obgruntovuvaty ideju vykorystannia rozumnych tvaryn. Prypustymo, mašyna znajšla sposib forsuvannia rozumovych zdibnostej (chiba ce ne najbiľše vidkryttia?), i, pryyrodnno, novyj sposib spočatku probujuť na tvarynach...

Ja počav pysaty, rozihnavsia... i spitknuvsia ob jakyjš barjer.

Jules Verne čitko rozmežovuvav dostovirne vid fantastiky. Skažimo, troje mandrivnykiv pidlitajuť do Misiacia.

«Oś točnyj opys usioho toho, ščo bačyly Barbiken i joho druzi zi vkananoji vysoty. Misiačnyj dysk, zdavalosia, buv usijanyj velykymy pliamamy najriznomaničnišoho zabarvlenia. Doslidnyky Misiacia i astronomy po riznomu pojasniujut' zabarvlenia cych planet. Juliüs Šmit stverdžuje...»

I tak dali. Zdavalosia b, do čoho tut Juliüs Šmit? Adže mandrivnyky majuť bačyty te, ščo nicho do nych ne bačyv: jim ne zavažaje zemna atmosfera, vony letiať na vysoti menše desiaty kilometrov i u nych je teleskop! Ale Jules Verne «vymykaje» fantastiku i sumlinno, suchuvato vykladaje naukovo dostovirni vedomosti.

U sučasnij fantastyci taki vedomosti abo vzahali vidsutni, abo znachodiaťsia niby v rozčyni — vony zamaskovani. Vže ne možna vidrizonny, de zakinčujuťsia dani nauky i počynajetešsia fantazija avtora.

Oś scenka z sučasnoji povisti. Heroji rozmovliajuť pro Veneru. Vony velyki včeni, i jim, zvyčajno, nema čoho dilytisia vedomostiamy, najavnymy v škiňnych pidručnykach astronomiji. Rozmova vedeťsia «na čytača». Avtor podaje čytačevi piznavalni vedomosti j odnočasno «konstruuje» taku planetu, jaka potribna dla podaľšohu rozvýtku siužetu.

«— Tak, hyria v odyn kilogram važytyme na Veneri pryblyzno visimso desiať gramiv...»

— Ot bačyte... Otže, peresuvatysia j perenosyty važki reči tam deščo lehše, niž na Zemli. Priami vymiriuvannia temperatur verchnioho šaru chmar dajut' kolyvannia vid minus dvadciat' pjat' gradusiv na tiniovij storoni planety do plius šistdesiat gradusiv na osvitlenij... Vidomo, ščo tam bahato vuhlekysloty».

Sprobujte vhadaty, ščo tut naukovo, a ščo prydumano! Po chodu povisti herojam dovedeťsia perenosyty važki vantaži, tomu syla tiažinnia na Veneri svidomo znyžena. Dani pro temperaturu — zovsim už čysta fantastika. A oś vuhlekysloho gazu na Veneri dijsno bahato...

Pyšmennyk, zrozumilo, maje pravo stvoriuватy umovy, neobchidni dla vtilennia joho zadumu. Olexij Tolstoj, napryklad, «stvoryv» na Marsi majže zemnu atmosferu. Vin znav, ščo atmosfera tam rozridžena, ale ne mih nadity na Losia j Husieva skafandry, ce vse b zipsuvalo.

Nemaje zasobiv, jakymy sučasnyj fantast može «prosygnalizuvaty» čytačevi: oś tut točni dani, a zvidsy počynajetešsia fantastika.

Pidkresliju šče raz: u biľšosti vypadkiv cieho j ne potribno. Ale jak buty z idejeju Mašyny Vidkryttiv?

Čytač, zvyklyj do viľnoho povodžennia fantastiv z naukovymy danymi j faktam, može prjnosti za vyhadku naviť absoliutno dostovirni mirkuvannia pro zrostannia doslidnyčkoho obladnannia. A koly zajde mova pro samu Mašynu Vidkryttiv, naviť dosvidčenyj čytač postavytsia do cieho jak do najčistišojo vyhadky.

V opovidanni čy povisti Mašyna Vidkryttiv mymovoli počne hraty roľ umovnoho pryzomu. Holovnym (i kudy biľš pravdopodibnym) zdavatymuťsia inteligentni akuly,

schylni do filosofiji tiuleni, vďumlyvi mavpy j rozvažlyvi osly.

Tym časom Mašyna Vidkryttiv pry vsij svojj ujavnij fantastičnosti — točne predbačennia majbutnioho. Jedyne doviľne prypuščennia — ce terminy. Ale j terminy možna utočnyty.

Ja sprobuvav, gruntujučýs na faktičnych danyh pro zrostannia naukovoho obladnania, pidrachuvaty, čerez jaký čas nauka pryde do Mašyny Vidkryttiv. Vyjšlo, ščo mašyna zajme plošcu, ščo dorivniuje poverchni Ganimeda, ne čerez 150–200 rokiv, a kudy švydše — vže čerez pivstolittia!

Plius-minus desiat rokiv...

Kiľka sliv pro kochannia.

Ja liubliu fantastiku. Liubliu z bahatich pryczyn, i nasampered — za sylu i smilyvist' dumky.

I ja by prosto machnuv rukoju na ideju Mašyny Vidkryttiv, jakby ne buv upevnenyj, ščo cia ideja potribna fantastyci.

Majže stolittia fantastika praciuvala za pryncypom «vid ideji fantasta do hipotezy včenoho». Tak, ideja Julesa Verne'a pro polit u snariadi na Misiać dala poštovch praciam K. Ciölkovskoho z raketychnych poliotiv. Teper stanovyšče zminylosia. Spočatku včenyj vysuvaje hipotezu, a potim fantast zasnovuje na cij hipotezi svoji ideji. Vtim, slovo «ideji» tut uže ne pidchodyť. Ne ideji, a iliustraciji. Spočatku, napryklad, zjavylasia ideja profesora J. Šklovskoho pro štučne pochodžennia suputnykiv Marsa, a potim — opovidania ta povisti, ščo iliustrujuť jiji. Vony ne rozvyvaly pervynnu ideju, prosto maliuvaly kartynky «na zadanu temu».

Zmina kolosaľna. Majže stolittia včeni, inženery, vynachidnyky čerpaly ideji z «20 000 ľje pid vodoju» Julesa Verne'a. Hiperboloid, vyhadanyj O. Tolstym, zmušuvav vynachidnykiv sperečatysia z fizykamy. Mašyna času H. Wellsa pidryvala zvyčni ujavlenia pro prostir i čas. Vzahali osnovna masa fantastičnych idej praciuvala na nove: klykala vpered, vychovuvala neviru v tak zvani nezlamni istyny, včyla samostijno dumaty j tym, chto počynav tak dumaty, daruvala zdatnist' bačty majbutnie.

Teper fantastika v bilšosti vypadkiv iliustratywna. Vona iliustratywna naviť todi, koly «prokrucuje» fantastičnu ideju mašyny času: vid neskinčennych povtoriv fantastičnist' ciejeji ideji davno vyparovalasia. Zalyšylasia svoho rodu literaturna hra.

Ščob ujavyty, naskilky pozadu nauky opynylasia sučasna fantastika, porivniajemo, napryklad, najoryginalniši fantastični ideji ostannich rokiv z idejeju profesora H. Pokrovskoho pro «promenevi truby», ščo stvorujuťsia za dopomohoju kvantovych generatoriv.

«Cej promiń maje osoblyvu budovu, — pyše H. Pokrovskyj. — Vin intensyvnišyj u svojj zovnišnij častyni i nabahato slabkišyj bilia svojej osi. Takym šliachom stvorujeťsia svojeridnyj svitlovyyj truboprovod, po jakomu (pid dijeju svitlovoho tysku) možna peredavaty na Misiać kyseň dla dychannia liudej i roboty teplovych dvyhuniv i vodeň jak paľne. Potužni kvantovi generatory stanut' osnovou svitlovoj architektury v kosmosi, vony dopomožuť stvoriuватy mosty dla mižplanetnoho transportuvania informacji, energiji, rečovyny».

Svitlovi tuneli miž planetamy — cia ideja podibna Hulliveru sered liliputskich idej, jakich, na žaľ, čymalo v sučasnij fantastyci.

Nazdohnaty j vyperedaty sučasnu nauku, ščo myslyť podibnymy projektamy j hipotezamy, važko. Včeni ce znajuť. Ne vypadkovo akademik A. Berg skazav, zvertajučýs do pyšmennykiv i žurnalistiv: «Fantazujte skilky zavhodno — my vas vyperedymo!»

Tak, nauka hariačkovo vidkryvaje nove, pyľno vdyvliajeťsia v problemy majbutniho svitu, namahajjeťsia osmyslyty perspektyvy liudstva.

A fantastika?

Inodi iliustruje dumky včených. Inodi zastosovujeť sa «jak metod», tobto jak umovný literárnyj príjem. A najčastejšie povtoriaje odni j ti ž siužety, sytuáciu.

Oš, napríklad, povest H. Holubieva «Vohnennyj pojas». Storinka za storinkou jde najdokladnejší opis spusku batyskafa. Za ostatné roky vyjšlo kľka kníh, napísaných hidronavtam: «Na hlybiny moriv u batyskafi» O. Pikkara, «Na hlybiny 4000 metrov» Ž. Guo i P. Viľma, «Hlybyna sim myl» Ž. Pikkara i R. Litca. Prečítavši pre týchto zanureň, nevážko opisy týchto perše, sklavši jeho z okremých rysok realných zanureň. Tak i zrobленo v povesti H. Holubieva. Všetko majže tak u kníhach hidronavtov... i všetko zovsim ne te!

Ujavíť sobi, šo chtoś vziať kníhy našich kosmonavtov i napísav na nich osnovi rozprávajúť še pro odin polit. Všetko bolo b duže schože... i razom z tým pozbavlene žitiae. Príbližne tie spivvidnosennia miž manekenom u vitriny magazínu i živoju liudynu.

Važko, duže važko fantazuvaty spievavučno súčasnomu rívnemu nauky. Zvidsy fantastika «jak metod», zvidsy neskinčenni povtory i výrobcstvo manekenov.

Všetko častiše j častiše hovoriať, šo dijsnisti vyperedžajú fantastiku.

Oš kľka typovych v ciomu vidnosenni riadkov iz kníhy V. Iljina «Na hrani dvoch stychij»:

«Nove zaraz narodzujúť sa švydše, niž nasmiliujuť sa prypuskat pyšmennky-fantasty. A časom navratiť bude tak, šo vynachid už zdijsnenie, a v knyze fantasta pre ce še tilky hovoryť sa. Vziať, prymicom, choča b naukovo-fantastycnu povest A. Kazanceva «Planeta bur», šo zjavylasia roky try tomu. Heroji cieho tvoru, opynylyisia na dalekij planeti, peresuvajúť sa za dopomohoj bezkolesnoj sporudy, jaku z odnakovym uspichom možna nazvaty j automobilem i katerom.»

Daja povesti vidbuvať sa, mabuť, v dalekomu majbutniomu. Ale taka amfibija už isnuje. Nazývať sa vona sudnom na povitriani podušci».

A oš dokir serjozniše. H. Pokrovský i Ju. Moralevč pyšuť u svojej knyze «Na predniom kraji smilyvoj mríji»:

«Optyčnyj teleskop i radioteleskop — dva zasoby dlia piznania hlybyn Vsesvitu. U pyšmennikov-fantastov ne vystačilo smilyosti prypusty, šo zjavliať sa inši zasoby, biľš švydki ta zručni, niž elektromagnetni chyli. Značno smilyviše vyjavovať profesor Bruno Pontekorvo. Vin napolehlyvo vyučuje možlyvist stvorenia nejtronnych teleskopov.»

I še odin zakyd. Hovoryť akademik A. Kolmohorov:

«Prote fantazija romanistov ne vidrizniať sa osoblyvoju vynachidlyvistiu. I.A. Jefremov, napríklad, vysuvuje koncepciu, šo «vse doskonalie schože odne na odnoho». Vychodíť, u vysokoorganizovaných istoty majuť byť, na jeho domku, dvoje očej i nos, choča, može, j deščo zmienenoj formy...»

Podobni vyslovliuvannia možna cytovať neskinčenno. Ale kľkist, jak vidomo, maje vlastyvist perechody v jakist. I na tli bezliči poodynokých zakydiv zakonomirno vymaliovujúť sa zahálne pytannia: «A čy ne vyčerpalasia fantastika?»

Pyšmennik V. Lacis, napríklad, vyslovil výpuščennia, šo «rano čy pizno dove-

deťsia perejmenuvatu pyšmennykam cej žanr z naukovo-fantastyčnoho na naukovo-realistyčnyj».

Fantastyka siohodni — jak aviäcia naperedodni šturm zvukovoho barjeru.

Aviäcia ne mohla todi žyty starymy švydkostiamy. Vona mala nabuty novi kryla. Fantastyka, po samij suti svojii spriamovana v majbutnie, ne može litaty «na buxyri v nauky». Fantastyci potribni novi kryla.

Fantastyka ne prypynytsia, ne vyčerpajetešia. Ale jij dovedeťsia staty serjoznišoju. Trošky porozumnišatý.

Ideaľne suspiľstvo — svit, pobudovanyj za zakonamy nauky. Žodne javyšče cieho svitu, žodna joho rysočka ne buduť zrozumili u vidryvi vid nauky. Ščob zahlianuty v majbutnie, treba samostojno myslity «na povnomu serjozi». Ne maliuvaty (a tym pače — ne zmaliovuvaty) kartynky, a myslity. Vid fantasta zaraz potribna logika doslidnyka į mystectvo chudožnyka.

Burchlyvyj rozvytok nauky až nijak ne pryhničuje fantastyku. Ne možna ujavyty sobi mežu fantastiky, jak ne možna ujavyty mežu Vsesvitu.

Fantasty zavždy zmožuť vidpovisty včenym:

«ROBIŤ JAKI ZAVHODNO VIDKRYTTIA — MY VAS VYPEREDYMO!»

Ščob ce ne prozvučalo zanadto holoslivno, ja j rozpoviv pro Mašynu Vidkryttiv.

Mynulo majže dvi hodiny, poky vidpovidnyj sygnal povernuvsia z Ganimeda na Zemliu. Mašyna Fizyčnych Vidkryttiv pracovala, i liudy na Zemli, Marsi, Misiaci j šesty kosmičnych stancijach stežily za jiji robotoju. Zavdannia bulo proste: doslidity krystaličnyj stan rečovyny.

Dvi doby vyrobnyci centry na Ganimedi hotuvaly aparaturu. Potim počavsia peršyj cykl — vin tryvav 11,3 sekundy. Čotyry chvylyny na pidhotovku novoho obladnania — i druhýj cykl.

Pislia siomoho cyklu mašyna poslala sygnaly na Tytan, suputnyk Saturna. Uvinknulasia roztašovana tam Mašyna Astronomičnych Vidkryttiv. Čotyry sekundy potomu novi sygnaly buly nadislani Mašynam Vidkryttiv na Japet i Tefiju.

Rozpočavsia peršyj dosvid spiľnoji roboty vsijeji Velykoji Systemy...

© HOCHLANDER, pereklad z rosijškoji, 2014

ZMIST

OBPALIUJUČYJ ROZUM	2
KLINKA «SAPSAN»	16
PORT KAMJANYCH BUR.....	29
STVORENA DLIA BURI.....	42
NAVIŽENA KOMPANIJA.....	63
DEVJAŤ CHVYLYN	80
OSLYK I «AXIÖMA».....	85
MAŠYNA VIDKRYTTIV	101
ZMIST	111